

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Borovnik

**Sobivanje z naravo v sodobni družbi na primeru samooskrbnega kmečkega
prebivalstva jugozahodnega Pohorja**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Borovnik

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

**Sobivanje z naravo v sodobni družbi na primeru samooskrbnega kmečkega
prebivalstva jugozahodnega Pohorja**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Zahvaljujem se profesorju dr. Dragu Kosu za nova spoznanja, strokovno pomoč in smernice pri pisanju magistrskega dela! Hvala moji družini in prijateljem za spodbude ter vsem hribovskim kmetom za iskrene pogovore, predvsem pa za dobro voljo!

*Odšel sem tja, kjer je daljši dan,
kjer se mestni svet konča,
kjer namesto asfaltnih cest
vodi le steza.
Hiše razpršene,
kot jata plahih jerebic,
čas utripa drugače, če živiš,
v eni od gorskih vasic.*

(Andrej Šifrer; Gorska roža)

Sobivanje z naravo v sodobni družbi na primeru samooskrbnega kmečkega prebivalstva jugozahodnega Pohorja

Samooskrbno kmetijstvo ima kljub nekoliko zapostavljeni vlogi velik pomen za trajnostni razvoj družbe. V teoretskem delu je izpostavljen odnos človeka do narave skozi tri obdobja (predmoderna, moderna in postmoderna oz. sodobna družba). V nadaljevanju je poudarek na odnosu sodobne pluralne družbe do narave, v poglavju t.i. trajnostne alternative pa je izpostavljeno sonaravno kmetijstvo (ekološko in samooskrbno). Empirični del je posvečen utilitarnemu odnosu samooskrbnega hribovskega kmeta do narave. V ospredju je raziskovanje stopnje zavedanja o pomembnosti vloge, ki jo samooskrbni kmet izvršuje pri ohranjanju uporabnega odnosa do narave v trajnostni družbi, ki načeloma ceni in izpostavlja kmetovanje, namenjeno oskrbi večjega števila ljudi. Pomen in prednosti samooskrbnega kmetijstva se vse bolj poudarjajo. Dokaz za to so nekatere strokovne razprave in znanstveni članki, ki samooskrbno kmečko prebivalstvo izpostavljajo kot pomembno za ohranjanje podeželja. Kljub njihovem ohranjanju biotske pestrosti, raznovrstnih habitatov in celotne kmetijske krajine ter vzdrževanju tradicionalno–kolektivne vzajemnosti je to področje razmeroma slabo raziskano. Menim, da utilitarni odnos teh kmetov do narave bistveno prispeva k samoobnavljanju narave in varovanju ekološkega ravnovesja, pri čemer se kažejo razsežnosti etike antropocentrizma in ekocentrizma. Magistrsko delo opozarja na nekatere prezrte vidike samooskrbnega kmečkega prebivalstva. Njihov uporabni odnos do narave, katerega osnova je samooskrbno kmetovanje, je prepoznan kot pomemben del družbenoekološkega obrata k ekosocialni trajnostni družbi.

Ključne besede: narava, trajnostno kmetijstvo, samooskrbno kmečko prebivalstvo.

Contemporary cohabitation with nature in the case of sustainable rural population of southwestern Pohorje

Despite the several neglected role subsistence agriculture has a great importance for the sustainable development of society. The theoretical part focuses on human relationship with nature throughout three time periods (premodern, modern and postmodern or contemporary society). Then the relationship of contemporary pluralistic society with nature is discussed and when exploring sustainable alternatives, sustainable agriculture (organic and self-sufficient) is brought to the forefront. The empirical part discusses the utilitarian relationship of a self-sufficient hill-side farmer towards nature. The basic thesis explores the level of awareness farmers have regarding the importance of their role in maintaining a utilitarian relationship towards nature, which is also considered in the context of the contemporary sustainable society that puts emphasis on sustaining a large group of people. There are several professional definitions, as well as scientific articles on the importance of self-sustainability. Self-sustainable farming population is viewed as an important resource in rural areas. Despite their preservation of biological variety, diverse habitats and the entire agricultural landscape, as well as their maintenance of traditional–collective reciprocity, this area of study is relatively poorly researched. It is argued that the utilitarian relationship the farmers have towards nature and which includes dimensions of anthropocentric and ecocentric ethics is essential for the self-renewal of nature and the protection of ecological balance. This master thesis brings attention to some of the overlooked aspects of self-sustainable farming population. Their utilitarian relationship towards nature and self-sustainable farming at its core are recognized as an important part of socio–ecologic changes.

Keywords: nature, sustainable agriculture, self-sustainable farming population.

KAZALO

1 UVOD	7
I. DEL: TEORETSKA RAVEN	11
2 NARAVA KOT DIVJINA IN/ALI ČLOVEŠKI ARTEFAKT?	12
2.1 ENOSTI Z NARAVO	12
2.2 ZAMETKI DUALIZMA NARAVA/ČLOVEK	13
2.3 NASTAJANJE NOOSFERE ALI SFERE RAZUMA	14
2.4 »KONEC ZUNANJE NARAVE«	16
2.5 NARAVA KOT DEL NOVE EKOLOŠKE PARADIGME	18
2.5.1 Javna zaznava okoljskih tveganj	19
2.5.2 Porast reflektivnega dojetanja	20
2.5.3 Obrat k ekocentrizmu?	22
2.5.4 Plitka in globoka ekologija	23
2.5.5 Utilitarizem kot teorija o pravilnosti človeških dejanj	25
2.6 NARAVA = ČLOVEK IN VICE VERSA	26
3 ODNOS SODOBNE DRUŽBE DO NARAVE	33
3.1 PLURALNOST SODOBNE DRUŽBE	33
3.2 PORAZVOJ IN NUJNOST DRUŽBENOEKOLOŠKEGA OBRATA	37
3.3 TRAJNOSTNO, VZDRŽNO, SONARAVNO	38
4 TRAJNOSTNE ALTERNATIVE	40
4.1 NAZAJ NA VAS	40
4.1.1 Posebnosti slovenskega podeželja	40
4.1.2 Ruralna idila	43
4.1.3 Ali je mestu resnično spodletelo?	45
4.2 KMETOVANJE V SODELOVANJU Z NARAVO	47
4.2.1 Spremembe v odnosu kmetijstva do narave	48
4.2.2 Usmeritev v ekološko	49
4.2.3 Pomen samooskrbnih kmetij	51
4.2.4 Permanentna agrikultura	54
4.2.5 Tradicionalno–kolektivna vzajemnost	55
II. DEL: EMPIRIČNA RAVEN	57
5 PRIMER SAMOOSKRBNEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA JUGOZHODNEGA POHORJA	57
5.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA	57
5.2 POPULACIJA	58
5.2.1 Raziskovano območje in prebivalstvo	58
5.3 RAZISKOVALNA STRATEGIJA	60
5.3.1 Izbrane kvalitativne metode	60
5.4 POTEK TERENSKEGA DELA	61

5.5 ANALIZA EMPIRIČNIH PODATKOV	63
5.5.1 Demografske značilnosti intervjuvancev	63
5.5.2 Življenje na samooskrbni hribovski kmetiji	64
5.5.3 Odnos samooskrbnega hribovskega kmeta do dela	70
5.5.4 Pomen narave za samooskrbnega hribovskega kmeta: kot korist in/ali vrednota	75
5.5.5 Mnenje o prihodnosti samooskrbnega kmetijstva	79
5.6 RAZPRAVA	82
6 SKLEP	85
7 LITERATURA	88
PRILOGA A: Primera sonaravnega kmetovanja	96
PRILOGA B: Prikaz območja raziskovanja	97
PRILOGA C: Vprašalnik	98
PRILOGA Č: Slovarček koroških besed	101
PRILOGA D: Fotografije s terena	102

KAZALO SLIK

Slika I.1: Shematski pregled teoretske ravni magistrskega dela	11
Slika 2.1: Štirje pomeni narave po Kirnu	12
Slika 2.2: Vrednotenje narave skozi različna obdobja	18
Slika 2.3: Dve različni pojmovanji ekocentrizma	24
Slika 2.4: Trije odnosi do narave po Ošlaju	27
Slika 3.1: Sodobne družbe	33
Slika 4.1: Skupno število ekoloških kmetij v kontroli ekološkega kmetovanja in s certifikatom po letih	50
Slika II.1: Shematski pregled empirične ravni magistrskega dela	57

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Delež površine in prebivalstva po tipih podeželskih območij v Sloveniji	43
Tabela 4.2: Namen kmetijske pridelave v Sloveniji leta 2010	52

1 UVOD

Razmerje med naravo in človekom se je skozi zgodovino intenzivno spreminjalo. Dolgo časa je bilo spoznanje, da človek z naravo ne sme ravnati po meri svojih zmožnosti in trenutnega razpoloženja, tuje. Če je bilo za predmoderno dobo značilno strahospoštovanje, tj. sočasno občudovanje, sožitje, pa tudi strah pred neznanim naravnim, je človek v moderni s pomočjo znanosti in tehnologij naravo postavil v podrejen položaj. V tem obdobju so se zgodile nekatere večje okoljske katastrofe z dolgoletnimi negativnimi posledicami za naravo in človeka. Istočasno se je začela razvijati tudi kritika do znanosti, reflektivnost oz. samozavedanje posameznikov o nevarnostih, tveganjih in negotovostih pa je prineslo spoznanje, da narava ni ustvarjena le za potrebe in interese človeka. T.i. nova ekološka/okoljska paradigma družbe 21. stoletja je primeren miselni, vrednotni okvir za varovanje narave (Kirn 2004), obenem pa je še vedno označena kot okoljska in ne naravna paradigma. Kirn (2012, 206) pravi, da je sodobna prevlada pojma *okolja* nad pojmom *narava* izraz obsega človeških posegov v naravo, k čemur je največ prispeval produkcijsko–potrošniški odnos do narave.

Sodobna družba je že lep čas na križišču poti: ena vodi v trajnostno oz. vzdržno družbo, druga pa v ekosocialno krizo človeštva. Intenzivno se poudarjajo načini, kako *znova* vzpostaviti harmoničen odnos do narave, kako pobegniti »nazaj k naravi«, na podeželje. Presenetljivo se ohranja vpliv domačijskih »ideologij rodu in grude«. V ospredju je preseganje strogega antropocentričnega odnosa do narave. Iščejo se rešitve – drugačne, inovativne, »zelene«, estetsko privlačne, ki bi poleg ohranjanja narave, prinesle tudi ekonomski uspeh (npr. prodaja ekoloških pridelkov, turizem na oddaljenih kmetijah, ki so v samem »osrčju naravne oaze miru«) ter s tem prispevale h gospodarskemu razvoju države. Govori se o raznih, naravi čim bolj prijaznih alternativah, ki vsebujejo elemente trajnostnega razvoja. Med njimi je tudi sodobno kmetijstvo, pri katerem se opaža premik od količinske h kakovostni in varni oskrbi. Ob tolikšnem poudarjanju zdrave, na naraven način pridelane hrane, ki je brez vsakršnih konzervansov, pesticidov, umetnih arom, barvil in gensko spremenjenih organizmov, je za lokalni ali regionalni trg zaželena in cenjena predvsem ekološka, torej kakovostna in varna pridelava oz. predelava. V ozadju pa ostajajo **samooskrbni kmetje**,¹ katerih kmetijska pridelava je namenjena predvsem za lastne potrebe. V nekaterih starejših definicijah je

¹ V magistrskem delu besedi *kmet* in *kmetje* vključujeta tudi žensko obliko, torej *kmetica* in *kmetice*.

samooskrbno kmetijstvo predstavljeno kot neperspektivno, celo neracionalno ter tehnološko in organizacijsko pomanjkljivo, s tem pa v končni fazi zavirajoče za ekonomski razvoj družbe. V zadnjih nekaj letih se pomen in prednosti samooskrbnega kmetijstva vse bolj poudarjajo.² Dokaz za to so nekatere strokovne razprave oz. znanstveni članki, konference, tudi kakšno diplomsko delo, ki samooskrbno kmečko prebivalstvo izpostavlja kot pomembno za ohranjanje podeželja. Kljub prispevku samooskrbnih kmetov k ohranjanju biotske pestrosti, raznovrstnih habitatov in celotne kmetijske krajine, ter vzdrževanju tradicionalno–kolektivne vzajemnosti, je to področje razmeroma slabo raziskano.

V magistrskem delu raziskujem samooskrbno kmečko prebivalstvo hribovskih predelov jugozahodnega Pohorja. Moja glavna naloga je osredotočenje na njihov odnos do narave. **Problem, ki ga izpostavljam**, je razmerje med utilitarnimi in drugimi pomeni, ki vplivajo na odnos samooskrbnega kmečkega prebivalstva do narave. Utilitarizem je namreč pogosto interpretiran negativno v povezavi z osebnim okoriščanjem (Krampfer v Mill 2003). Predpostavljam, da je k pripisovanju tovrstnega odnosa v prvi vrsti prispeval status kmeta v obdobju po drugi svetovni vojni, ko je bil politično in ideološko bolje vrednoten delavski razred, življenje v industrijskem urbanem okolju pa bolj cenjeno, kot na kmečkem (»zaostalem«) podeželju. Toda utilitarizem je dejansko teorija o pravilnosti človeških dejanj (Bentham, Mill). Dosleden utilitarist se drži moralnega načela o povečevanju količine dobrega v svetu. Odnos samooskrbnega kmečkega prebivalstva do narave je kljub trajnostnemu obdelovanju zemlje in skrbi za celotno kmetijsko gospodarstvo s strani marsikoga dojet kot nerefleksiven,³ omejen, tudi sebičen, saj svojih dobrin ne trži oz. jih trgu namenja zelo malo ter posledično ne prispeva dosti k razvoju gospodarstva in zmanjšanju že tako nizke stopnje prehranske samooskrbe. Razlogov za samooskrbno kmetovanje je seveda več in jih nikakor ne smem zanemariti, toda v empiričnem delu bolj kot vzroke za samooskrbnost raziskujem, kakšen odnos dejansko zavzemajo hribovski kmetje s tovrstnim kmetovanjem do narave.

Namen magistrskega dela je ponuditi interpretacijo določenih teoretskih konceptualov o razmerju med človekom/družbo in naravo ter z ustrezno metodologijo prikazati različne vidike in značilnosti odnosa do narave samooskrbnih hribovskih kmetov oz. članov njihovih

² To se med drugim dogaja tudi zaradi številčnosti samooskrbnih kmetij v Evropski Uniji, predvsem v državah vzhodne in srednje Evrope.

³ Nepremišljen ali nepoglobljen.

gospodinjstev. Menim, da njihov utilitarni odnos do narave bistveno prispeva k samoobnavljanju narave in varovanju ekološkega ravnovesja. Za tovrsten odnos pa ne morem trditi, da je zgolj antropocentrično oz. instrumentalno usmerjen, zato me zanima tudi njihovo obče razmerje z naravo. Postavljam raziskovalno vprašanje, ki bo glavno vodilo skozi magistrsko delo:

Kolikšna je stopnja zavedanja samooskrbnega prebivalstva hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja o pomembnosti njihove vloge, tj. predvsem o ohranjanju uporabnega odnosa do narave v družbi trajnostnega razvoja?

Glavni cilj je na podlagi izvirnega načina raziskovanja samooskrbnega prebivalstva hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja določiti stopnjo zavedanja o pomembnosti njihovega utilitarnega odnosa do narave. Podlaga za to je podrobno empirično raziskovanje o tradicionalnih sonaravnih praksah, razmišljam pa tudi o morebitnih novih pristopih k sonaravnemu kmetovanju. Za uresničitev cilja je pomembna metodološka operacionalizacija glavnega raziskovalnega vprašanja, tj. katere pretekle in sodobne konceptuale izpostaviti ter smiselno povezati v teoretskem delu in kako oz. s katerimi metodološkimi pristopi raziskati stopnjo zavedanja uporabne vloge, ki jo hribovski kmet izvršuje s samooskrbnim kmetovanjem v sodobni družbi, v kateri je izpostavljeno predvsem ekološko kmetijstvo.

Za realizacijo cilja raziskovanja sem izbrala dve raziskovalni strategiji. V teoretskem delu z **analizo sekundarnih virov** najprej raziskujem spreminjanje odnosa človeka do narave, nato se dotikam odnosa sodobne družbe do narave, v tretjem sklopu, ki sem ga optimistično poimenovala trajnostne alternative pa razmišljam o »idiličnosti« in pomenu življenja na podeželju ter kmetovanju, ki je v sožitju z naravo. Empirični del temelji na **kvalitativni raziskovalni strategiji**, s katero si prizadevam ustvariti prikaze na temelju poglobljenega vedenja o konkretnih praksah, ki pri izbrani populaciji razkrivajo odnos do narave. Za poglobljeno razumevanje je ključno t.i. »poudarjanje podatkov« (Ragin 2007, 107) ali ukvarjanje z vidiki, katerim v vsakdanjem življenju ne namenimo posebne pozornosti. Izbrala sem **metodo polstrukturiranega intervjuja in opazovanje z udeležbo**. V sklepu razglabljam o pomenu ekosocialnega oz. trajnostnega samooskrbnega kmetijstva.

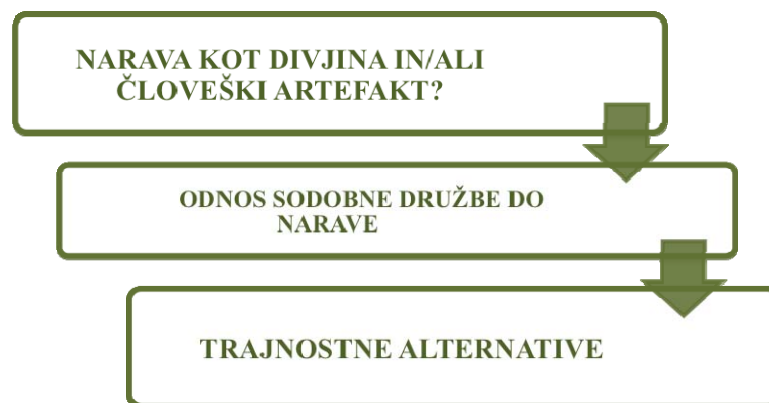
Prepričana sem, da je raziskovanje o pomembnosti in funkcionalnosti vloge, ki jo zavzema samooskrbno kmečko prebivalstvo, za sodobno družbo velikega pomena, saj gre med drugim

za prikaz družbe, geografsko odmaknjene iz centra dogajanja, ki z vsakodnevnimi izzivi, katere prinašajo v prvi vrsti naravne, družbene, politične in ekonomske razmere, (pre)živi na hribovski kmetiji dokaj preprosto in neobremenjeno, v sicer visoko tehnološki družbi nenehnega razvoja, prekomernega porabništva, tveganja in obenem poudarka na certificiranem ekološkem kmetovanju. Poleg tega so hribovski kmetje družbeno (še) neprepoznan ali namerno spregledan vir obsežnega znanja in izkušenj o kmetovanju na območjih z omejenimi obdelovalnimi možnostmi ter ravno zaradi samooskrbnosti pomembna sestavina nadaljnjega družbenoekološkega razvoja. Pridružujem se tudi mnenju Barbičeve (2005, 18), ko pravi, da ima sociologija izredno pomembno vlogo pri odkrivanju ekološke ozaveščenosti prebivalcev konkretne družbene skupnosti zaradi uveljavljanja okoljsko sprejemljivih gospodarskih programov, še posebej pa za oblikovanje strategij njihovega uresničevanja.

I. DEL: TEORETSKA RAVEN

V prvem delu predstavljam teoretske konceptuale oz. sodobne družbene konstrukcije narave. Najprej razpravljam o pomenu, ki ga je imela narava za človeka v predmodernej dobi. Sledi pregled odnosa do narave skozi moderno, ki je s procesom racionalizacije prispevala k instrumentalnemu dojetju sveta. Omenjam dve pomembni prelomnici na prehodu v post/moderno⁴ družbo, in sicer pojav razprav o družbi tveganja ter porast reflektivnega dojetja, s katerim pride do razvoja kritičnega in participativnega obravnavanja okoljskih pojavov. Na podlagi tega se v sodobni družbi krepi zavest o ukrepih, ki bi ponovno vzpostavili boljši ali kar harmoničen oz. nekonflikten odnos do narave. Obstajajo teorije o celostni vpetosti človeka v naravno okolje, a hkrati tudi razpravljanja o odtujevanju človeka od narave, k čemur prispevajo industrijske in naravne okoljske katastrofe ter več(stoletni) problemi z zdravstvenimi posledicami za ljudi in degradacijskimi za naravno okolje. Ne spregledam niti ostrih kritik enostranskega tehnološkega napredka. Postmoderne konstrukte zaključujem z omembo različnih alternativ, ki poudarjajo obrat k trajnostni paradigmi in sožitju z naravo, pri čemer izpostavljam vlogo sonaravnega (ekološkega in samooskrbnega) kmetijstva ter pomemben prispevek kmečkih prebivalcev post/moderne družbe k trajnostnemu razvoju.

Slika I.1: Shematski pregled teoretske ravni magistrskega dela

⁴ Priča smo razpravi, ki se vrtili okoli besede »post« kot ključni besedi našega časa, ko začne sodobni teoretiki na novo preiščevati o sami strukturi družbe zaradi prodora znanstvenotehnološkega znanja v družbene sfere (Beck 2001, 11). Nekateri avtorji so dvomljivi do post/modernističnih preiščevanj ter raje govorijo o pozni oz. visoki moderni (Giddens), »refleksivni modernizaciji« (Lash), v zadnjih nekaj letih pa kar o ekosocialno trajnostni družbi (Kim). Gre za dobo preseganja prejšnjih, modernih »resnic« oz. dobo poseganja v nova mišljenja o družbenih konstruktih.

2 NARAVA KOT DIVJINA IN/ALI ČLOVEŠKI ARTEFAKT?

Nemogoče je najti eno samo usklajeno definicijo narave. Za potrebe naloge bom zato uporabila Kirnove (2004) opredelitve (glej Sliko 2.1), obenem pa poskusila odgovoriti na vprašanje: Ali je narava v sodobni družbi pojmovana kot svet zase (divjina) ali samo kot del sveta človeka (človeški artefakt)?

Slika 2.1: Štirje pomeni narave po Kirnu

Vir: Kirn (2004, 15).

2.1 ENOSTI Z NARAVO

Kirn (2004) je mnenja, da je prvobitna in samostojna samo narava. Človek se je razvil v naravi in bo vedno del narave, zaradi česar je družba zgodovinsko in časovno drugotna. Ošljaj (2000, 239) je malo drugačnega mnenja, ko pravi, da obstajata dva neenaka sveta. **Svet predmetov** (človekov svet) ter **svet reči** (naravni svet) sta »različna vidika tistega, za kar se nam običajno zdi, da je enovito in v tej enovitosti kot razpoložljivost postavljeno v homogeno strukturo človekovega predmetnega sveta.« Svet reči ne bo nikoli postal človekov, kajti

človek ga ni ustvaril po svoji meri, ampak »je bil ustvarjen po meri, glede na katero smo le partikula z relativno omejeno zmožnostjo približevanja oz. razumevanja« pojasni Ošljaj (prav tam). Arhaične religije so to dobro izražale s čaščenjem narave kot nekaj svetega in človeku enakovrednega. Odnos paleolitskega človeka⁵ do narave je temeljil na strahospoštovanju in občudovanju. To dokazuje totemizem, verovanje v simbole živalskega in rastlinskega izvora, s katerim je človek naravi oz. Veliki boginji podelil vlogo ustvarjalca sveta. »Posredovanje obeh, narave in kulture – kolikor ju je na tej stopnji sploh mogoče ločevati –, je našlo svoj najustreznejši izraz v animizmu in panpsihizmu,⁶ torej v arhaično religioznem prepričanju, da vse, tako žive kot nežive stvari, prežema enotna duševna energija« (Ošljaj 2000, 53).

»Klasična (predmoderna) teorija je predpostavljala konvergenco poznavanja sveta, veselja in lastnih izkušenj« (Sloterdijk v Kos 2011, 1159). Paleolitski človek je bil preprosto eno z naravo. Ni poznal dualizma, odgovornosti in hierarhije – ne v naravi ne v skupnosti. Zavest paleolitskega človeka je izenačevala tisto, kar je človek pozneje dojel kot izključujoče in nasprotujoče (Kirn 2004, 34). Odnos do narave je temeljil na predetičnem (nezavedno etičnem) in predantropološkem, ker narava in človek še nista bila obravnavana ločeno. Ko se je svet razbil na prej omenjena dva dela, je to privedlo do zaznave *sveta narave* kot drugačnega od *sveta človeka*. Razvoj človeškega uma oz. zavesti je sicer privedel do sramovanja sleherne vezi z naravo, vendar sta po mnenju Ošljaja (2000, 54) prvotni predetični odnos do narave spremenili judovsko–krščanska in grško–rimska kultura.⁷

2.2 ZAMETKI DUALIZMA NARAVA/ČLOVEK

»Z neolitikom⁸ so nastale globoke spremembe tako v duhovni kot materialni kulturi, tako v odnosu do narave kot v odnosu do skupnosti in drugega spola. Pojavijo se zametki dualističnega, binarnega načina mišljenja, mišljenja v dvojicah, nasprotujočih si pojmi« (Kirn 2004, 35). Z neolitsko poljedelsko kulturo se začne gospodovanje človeka nad naravo,

⁵ Paleolitik ali stara kamena doba je najdaljše obdobje prazgodovine (500 000 – 6500 pr. n. št.). Gre za obdobje nastajanja človeka kot govorečega in mislečega bitja. Paleolitski človek je živel v jamah in se ukvarjal z lovom ter nabiralništvom.

⁶ Osnovni fizični gradniki univerzuma imajo mentalne lastnosti, ne glede na to, ali so ali niso sestavni deli živih organizmov (Nagel 2007, 229). Panpsihizem pomeni vseprisotnost duše in najbolj ustreza animizmu, tj. verovanju, da je narava živa oz. da je v vseh stvareh duša.

⁷ Bog ne prebiva več v naravi. Narava je, četudi jo je ustvaril bog, človeku postavljena v uporabo za preživetje (Ošljaj 2000, 46).

⁸ Neolitik (4500-3500 pr. n. št.) kot zadnje obdobje kamene dobe prinese revolucijo v kmetovanju. Človek je postal poljedelec in živinorejec.

česar pa ne moremo trditi za vzhodnoazijske religije in filozofije (prav tam, 46). Taoizem je interpretiran kot spremljanje sveta in človeka v odnosu do narave in univerzuma. Poudarja ljubezen do divjine, vendar človek pri tem ni popolnoma pasiven opazovalec, temveč »dejaven v nedejavnosti« (Zepan 2013). Spoštovanje človeka do narave najdemo tudi v budizmu.

Ločevanje narave in družbe, narave in kulture je rezultat človekovega samoizoblikovanja (samozavedanja) kot jezikovnega, govorečega, družbenega, duhovnega in tehničnega bitja ter s tem tudi rezultat samorazlikovanja od sočloveka. Pomembna prelomnica v človekovem odnosu do narave je pojav **monoteističnih religij**, s katerimi se je začel proces odtujevanja človeka od vseh ostalih živih bitij (Kirn 1992). Človek je začel naravo obravnavati kot minljivo in ustvarjeno s strani boga, zaradi česar je izgubila precej svetosti, veličastnosti in občudovanja. Seveda je naravo še vedno spoštoval, prav zato, ker jo je ustvaril bog, hkrati pa mu je postala tudi nevarna nasprotnica.

»Narava kot divjina je videna kot sovražnik človeka, kot nekaj neurejenega, kaotičnega, kar je treba urediti in pokoriti. Človek kot božje delo je nekaj izjemnega, izvzet iz narave, ker ga je bog obdaril z razumom in voljo« (Kirn 2004, 35–36). Potemtakem se je nasprotje med naravo in človekom zaostri. Sekundarni odnos do narave (nenaravni, posredovan) ima jasne obrise v grško–rimski kulturi, judovsko–krščanska religija pa je sekularizacijo samo še okrepila (Ošljaj 2000, 46). Narava postane božje delo, kar pomeni, da je brez duha, njen obstoj pa zagotavlja samo božja volja.⁹

2.3 NASTAJANJE NOOSFERE ALI SFERE RAZUMA

Z novim vekom¹⁰ postane razumevanje narava/človek izrazito dualistično. Tudi obdobje renesanse (14. in 15. stoletje) je prispevalo k radikalnim spremembam odnosa do narave, zlasti na področju znanosti in umetnosti. Novi izumi in odkritja (gibanje Zemlje okoli sonca, neskočnost univerzuma, obstoj množstva osončij) so dokazovali, da je človek zaradi svojega razuma izvzet iz narave oz. je bitje posebne vrste. Merljivost in matematični izračuni so postali znanstvena metoda razumevanja narave. Montaigne (Kirn 1992, 10–11) v 16. stoletju

⁹ Kirn (1992) poudari, da je monoteizem za nekatere t.i. *duhovni krivec za sodobno ekološko krizo*. Niti v stari niti v novi zavezi ni bog človeku postavil moralnih zapovedi v njegovem obnašanju do narave. Človek torej ni bil kriv za neprimerna dejanja do narave.

¹⁰ Začne se z odkritjem Amerike (1492) ter konča ob koncu prve svetovne vojne (1918). Odkrivala so se neznana območja Zemlje, razvijala sta se znanost in gospodarstvo.

ponudi novo heretično razumevanje razmerja med človekom in naravo – grob odnos človeka do živali pripelje do grobega odnosa do sočloveka (npr. gladiatorske igre pobijanja ljudi). Z razsvetljenstvom in industrializacijo v 18. stoletju postane narava materija, človek pa osvobojen sleherne odgovornosti do nje. Obenem je začel zaznavati nevarne naravne pojave¹¹ – ker so ogrožali njegov obstoj, krivdo pa v celoti pripisal naravi.

Rousseau, ki mu pravijo »poslednji razsvetljenec in prvi romantik«, ob koncu 18. stoletja nakaže, da se je človek s tem, ko je postal bitje kulture, izneveril oz. odtujil od narave, zaradi česar je postajal vse bolj negotov in osamljen (Ošljaj 2000, 163). Rousseaujev obrat k naravi opredeljuje konec 18. stoletja tudi romantika, umetnostna smer s poglobljenimi presojami naravnih lepot, človekove osebnosti in njegovega razpoloženja. Naravi so (lahko rečem ponovno) pripisali status nadnaravnega (Campbell 2001), postane pa tudi idealno pribežališče človeka, razočaranega nad takratnimi družbenimi razmerami. Z obdobjem realizma znova prevlada popolna objektivizacija, saj narava izgubi vrednost in postane zgolj surovina. Takšno dojemanje opredeljuje **antropocentrični oz. instrumentalni odnos do narave**, po katerem je »narava postavljena človeku v uporabo kot sredstvo njegovega preživetja in ne kot medij njegovega samoprepoznavanja« (Ošljaj 2000, 85). Gre za izrazito materialistično dojemanje narave, gospodovalnost, hierarhičnost ter duhovno ločitev med naravo in človekom.

Z »odčaranjem sveta« (Weber) postane narava nikogaršnje območje, kateremu vladajo neosebni zakoni (Campbell 2001, 112). Narava izgubi svojo veličastnost in skrivnostnost. Hegel in kasneje Marx sta pisala o »očlovečeni naravi«, njeni praktičnosti oz. uporabnosti. Marx (1844) je trdil, da narava sama po sebi ni človeško telo, toda, ker človek živi od narave oz. je del narave, je le-ta človekovo telo, s katerim pa mora za svoj obstoj ostati v trajnem procesu. Narava je torej delo človeka oz. njegova dejanskost (Marx 1844) in ne več samo stvariteljica, ki je dala ljudem v posest plodove ter živali, kakor jo je poimenoval starogrški filozof in mislec Aristotel.

Kapitalizem, ki postane vodilni ekonomski sistem z industrijsko tehnologijo, postane tudi največji krivec za onesnaževanje, izčrpavanje naravnih virov in odtujitve ljudi od naravnega

¹¹ 15. stoletje je zaznamovala pandemija pljučne kuge. Umrlo je 75 milijonov ljudi. Leta 1556 je potres v kitajski provinci Shaanxi uničil 840 km površin in zahteval 830.000 žrtev. Zaradi poplav v Kaifengu leta 1642, ki jih je povzročila kitajska vojska, da bi zaustavila upornike, je umrlo 300.000 ljudi. V tajfunu v Kalkuti v Indiji (1737) je življenje izgubilo prav tako 300.000 ljudi. Sledili so trije najhujši potresi v zgodovini človeštva v ameriški zvezni državi Missouri (1811–1812) in izbruh vulkana v Tambori v Indoneziji (1815) z 80.000 žrtvami (Dnevnik 2008, 12. maj, Rozman 2012).

sveta. Marx in Engels sta videla rešitev v racionalnem, človeškem, okoljsko neodtujenem družbenem redu (Hannigan 2005), ki pa človeku še vedno zagotavlja moč in položaj gospodarja narave.

2.4 »KONEC ZUNANJE NARAVE«

Z gotovostjo trdim, da so se v moderni industrijski družbi uresničile besede Marxa, katere navaja tudi Kirn (2000, 13): »Znanost o naravi bo postala znanost o človeku in obratno.« Zaradi razvoja in rabe tehnologije, ki raste od renesanse naprej ter eksploatacije naravnih virov, ki vodi v izražanje moči in prilaščanje, se narave ne dojema kot neodvisne od človeka.¹² Antropocentrizem se je s kapitalističnim odnosom do sveta spremenil v antropocentrični ekonomizem, v okviru katerega človekov odnos do narave ni bil zavezan nikakršnim moralnim pravilom (Kirn 1992, 10). Narava je s tem postala reducirana na svet surovin, s katerimi razpolaga človek kot to ustreza njegovim kratkoročnim prehranskim in proizvodno–pridobitniškim interesom (Ošlaj 2000, 41). Tudi Beck (2001) je na prvih straneh knjige *Družba tveganja v zvezi z naravo* omenil besede *obvladovati, ignorirati, podrejena, izrabljena*. »V pohodu svojega tehnično industrijskega spreminjanja in svetovnega trženja je narava postala del industrijskega sistema« (Beck 2001, 9). Nevarnosti, ki so ogrožale življenje v 19. stoletju, so obvladali ekspertni oz. znanstveni sistemi (Mol in Spaargaren 1994). Znanost, katero bi lahko po mnenju Bergerja in Luckmanna (1999) poimenovala tudi kot »prvoten smisel delovanja« je dajala odgovore na vsa vprašanja, bila deležna zaupanja s strani pripadnikov družbe ter predstavljala edino oz. temeljno resnico.

Beck (2001) razpravlja o družbi in naravi kot o dveh posebnih kategorijah, zaradi česar dobijo okoljski problemi družbeni značaj. Pomembna prelomnica, s katero nastopi »konec obstoja narave kot zunanje za reprodukcijo družbe« je černobilska jedrska nesreča¹³ leta 1986. »Antropološki šok«, ki je sledil jedrski katastrofi, je povečal zaskrbljenost in zavest o sodobnosti kot družbi tveganja (Mol in Spaargaren 1994). Černobil je bil odmaknjen iz centra moderne družbe, bil je takorekoč v periferiji, vendar se je radioaktivno sevanje razširilo vse

¹² Narava je spremenjena po delu in razumu človeka, kar je ruski biogeokemik Vernadskij imenoval nastajanje noosfere oz. sfere razuma (Kirn 2004, 14). Avtentična narava oz. narava s svojo neodvisno vrednostjo potemtakem izginja in je prilagojena le še potrebam človeka.

¹³ V ukrajinskem mestu Černobil se je zgodila najhujša nesreča v zgodovini jedrske energije, katere posledica je bilo močno radioaktivno sevanje. Eksperiment je povzročil eksplozijo reaktorja. Radioaktivni delci so se razširili preko zahodne Sovjetske zveze, vzhodne Evrope, Skandinavije, Velike Britanije in vzhodnih ZDA. Organizacija Greenpeace pričakuje, da bo po svetu zaradi katastrofe, katere posledica so rakava obolenja, umrlo 200.000 ljudi več (Istenič in drugi 1996).

tja do Afrike in Britanskega otočja. S tem je postalo jasno, da ima lahko jedrska nesreča globalne posledice, katerih končni proizvod je »**globalni strah**«. S strani družbe je sledil proces ponotranjenja narave kot bistvenega dela sodobne reflektivne družbe. Narava ni več ločena kot posebna kategorija oz. entiteta.

»Konec zunanje narave« nakazuje na spreminjajoč se odnos med družbo in naravo v procesu prehoda v reflektivno moderno. Tovrsten odnos pripada najmanj trem različnim spletom transformacij oz. pomenom izraza »konec zunanje narave« (Mol in Spaargaren 1994):

1. *Konec nedotaknjenosti naravnih sistemov s strani človeka*, pri čemer koncept »podružbljene narave« ni več omejen na urbana oz. naseljena področja. Zaradi trenda globalizacije modernosti se koncept nanaša na konec narave, ki je »onstran meje«.

2. *Konec naravnih, od človeških posegov neodvisnih procesov*, pri čemer so vsi naravni procesi podvrženi nadzoru človeka.

3. *Arhitekti narave se približajo svoji lastni vrsti in postanejo arhitekti človeške narave*. V ospredju je človek, predvsem poseg v njegovo telo. Beck (2001) opozarja na nevarnosti genskega inženiringa, ki lahko omogoči »sodobno barbarstvo.« Nekateri sodobni znanstveniki (Steve Fuller, Ray Kurzweil, Tanja Dominko) pa vse bolj zagovarjajo prednosti nanotehnologije, katera bo pripeljala do spreminjanja človeškega telesa. Nanoroboti bodo uničevali patogene organizme, popravljali napake v DNK, preprečevali procese staranja ipd. Človeško inteligenco bo možno ustvariti s kemičnimi prenosniki informacij. Regenerativna medicina bo omogočala ponovno rast organov in izgubljenih okončin (Jakupović 2007). Vsako družbenozgodovinsko obdobje razpolaga s specifičnim naravoslovnim znanjem in teorijo narave ter specifičnim filozofskim razumevanje narave (spoznavni pomen narave) (Kirn 2004, 15).

Preden preidem na novo poglavje, ki obravnava naravo skozi ekološko ekocentrično etiko, prikazujem v spodnji preglednici vrednotenje narave skozi različna pretekla obdobja, katera sem do sedaj obravnavala (glej Sliko 2.2).

Slika 2.2: Vrednotenje narave skozi različna obdobja

2.5 NARAVA KOT DEL NOVE EKOLOŠKE PARADIGME

Koncept o »koncu zunanje narave« si zamišljam tudi na drugačen način – človek in narava postajata vse bolj povezana na ravni ekološke ekocentrične etike. Na tem mestu navajam Kirna (2004, 295), ki govori o novi obliki enosti človeka in narave. Post/moderna v tem kontekstu pomeni preseganje strogega antropocentrizma, ki je hkrati povezano z ekologizacijo znanosti in celotne kulture. Na miselnovrednotni in praktični ravni se uveljavlja ekološka paradigma.¹⁴ Niso več samo naravoslovne znanosti tiste, ki so povezane z naravo, dialog z naravo začne tudi družboslovje.

¹⁴ »Pojem paradigme je splošnejši od pojma teorije. Znotraj ene in iste paradigme, na primer antropocentrične, so lahko zelo različne, sociološke, ekonomske, etične in druge teorije. Bistvo pojma paradigme tvorijo temeljne spoznavne, metodološke in ontološke predpostavke, znotraj katerih se zastavljajo vprašanja, podmene in problemi, ki se raziskujejo« (Kirn 2004, 42).

2.5.1 Javna zaznava okoljskih tveganj

Številne razprave o post/modernih tveganjih so pripeljale do novih družbenih in okoljskih vprašanj. Martin Heidegger je o tveganjih oz. bolj o krizi človeške eksistence razpravljal že pred 75 leti,¹⁵ Paul Ehrlich je leta 1968 izdal knjigo *Population Bomb* (Populacijska bomba), v kateri je opozarjal na hitro rast človeške populacije, ki vodi v okoljsko krizo, in podobno kot Thomas Robert Malthus v svojem znanem *An Essay on the Principle of Population* (Esej o prebivalstvu) iz začetka 19. stoletja napovedal, da bo v prihodnosti na milijone ljudi umrlo zaradi lakote.¹⁶ Na omejene zmogljivosti okolja oz. celotnega planeta ter z njimi povezana okoljska tveganja so že pred stoletjem opozarjali različni teoretiki, vendar so na družbeni ravni postala definirana šele pred dobrimi 40 leti (v 70. letih 20. stoletja), in sicer kot posledica razvijanja posameznikove moderne refleksije.

Na začetku 70. let 20. stoletja se je v Zahodnem svetu začel razvijati koncept okoljskih tveganj. Takrat so največja ameriška sociološka združenja v splošno sociologijo vpeljala okolje (Hannigan 2005). Pojavil se je ekologizem kot politični projekt in ideologija varovanja okolja. V Evropi so bila v porastu okoljska gibanja s strani prostovoljnih organizacij ter vladnih in mednarodnih agencij, pa tudi skrb javnosti zaradi takratnega stanja okolja (Malnar 2002). Catton in Dunlap (v Hannigan 2005, 11) pojasnjujeta, da je prišlo v 90. letih prejšnjega stoletja do vrhunca nove paradigme, t.i. »zelenega mišljenja«, ki je manj antropocentrično in vse bolj ekocentrično orientirano. V evropskem prostoru so postale zelo opazne stranke zelenih, k uveljavitvi koncepta okoljskih tveganj pa je na žalost največ prispevala ekološka katastrofa. Černobil, Bhopal in Otok treh milj¹⁷ so obenem z naraščajočo popularizacijo znanstvenih podatkov o okoljskih spremembah v ospredje postavili transnacionalno naravo ekoloških vprašanj (Malnar 2002).

Razprava o tveganjih visoko moderne družbe je z izidom *Družbe tveganja* (Beck) postala izredno popularna. Do temeljev je zamajala dotedanje prevladujoče predstave o sodobni družbi (Lukšič 1999, 103). Delo je nastalo v 90. letih 20. stoletja in je v času »konca velikih

¹⁵ Heidegger razpravlja predvsem o krizi zahodne civilizacije (evropske in severnoameriške). Po njegovem mnenju je večja nevarnost za človeka rastoča volja po obvladovanju bivajočega in ne uporaba atomske bombe ali ekološki učinki tehnike (Kirm 2011, 1096).

¹⁶ To se seveda (do sedaj) ni uresničilo, saj je skupaj s prebivalstvom rasla tudi proizvodnja hrane. Z razvojem kmetijstva se je namreč začela pospešena uporaba umetnih gnojil in pesticidov.

¹⁷ V indijskem mestu Bhopal je leta 1984 prišlo do hude nesreče v kemični industriji, jedrska elektrarna Otok treh milj v Pensilvaniji pa je znana po nuklearni nesreči leta 1979 (Delo 2005, 25. april, DNE 2010, 7. maj).

zgodb«, kot to pojasni Kos (1997), s svojo rizično tezo pripeljalo do napetosti in vznemirjanja med ljudmi. V svetovni družbi tveganja se je tako rekoč čez noč javno spregovorilo o temah, o katerih se je prej pogajalo za zaprtimi vrati, npr. o gospodarskih investicijskih odločitvah, kemični sestavi proizvodov, znanstveno–raziskovalnih projektih, razvijanju novih tehnologij ipd. (Beck 2003). Po dobrih 30. letih je ideja o tveganju še vedno prisotna, kajti vsak nov razvoj ali sprememba sta povezana s tveganjem. Beck (2003) pravi, da je družba, ki sama sebe vidi kot družbo tveganja, v stanju grešnika, ki priznava svoje grehe, da bi lahko vsaj malo »filozofiral« o možnostih boljšega življenja, ki bi bilo v sožitju z naravo. Danes so globalni okoljski problemi postali prioriteta vlad in okoljskih gibanj. Pri tem pa se je dobro zavedati, da so družbeni, politični in kulturni procesi pravzaprav tisti, ki določajo, katere so »prave« grožnje za okolje (Hannigan 2005). Zelo pomembna je tudi medijska pozornost in dramatizacija problema s pomočjo simbolov ter drugih vizualnih orodij (Drevenšek 2002).

2.5.2 Porast reflektivnega dojetja

»Konec velikih zgodb«¹⁸ kot sociologi radi poimenujemo obdobje, za katerega sta značilna konec velikih ideologij in vere v eno absolutno resnico, je prinesel odgovore na nekatera dolgo zanemarjena vprašanja moderne. Beck (2001) je izrazil kritiko predvsem do blaginje družbe in znanstveno–tehnološkega razvoja. S t.i. **efektom bumeranga** je nakazal na novo fazo družbene resničnosti, ki je edinstvena – tudi bogati in mogočni niso varni pred tveganji. »Aktejri modernizacije sami izrecno in zelo konkretno padejo v vrtince nevarnosti, ki jih povzročajo in od katerih imajo korist« (Beck 2001, 44). Družba in znanost postaneta sami sebi tema in problem (avtorefleksivnost).

Tveganje je v soodvisnem odnosu z **refleksivnostjo**, saj koncept reflektivne modernizacije vsebuje prehod iz industrijske družbe v družbo tveganja. Modernistično samoopazovanje in samoopisovanje oz. racionalna refleksivnost nadomesti predhodne religiozne družbe. Pojavi se t.i. refleksivnostni odnos (Giddens) do narave. Omenja se ekološka odgovornost vseh, skrb za naravo, v ospredju je zavedanje posledic modernizacijskih tveganj ter vselej aktualen trajnostni razvoj. Z visoko znanostjo in tehnologijo, ki povzročata nevarne posledice za vsa živa bitja, pride do razvoja kritičnega in participativnega razmišljanja posameznikov. Offe (v Lukšič 1999, 106) refleksivnost razume kot sposobnost članov družbe, s katero vzpostavljajo ravnotežje med praktičnim umom in življenjskimi formami. Hannigan (2005) izpostavi **strah**

¹⁸ Misel je izrekel francoski filozof in teoretik Jean-Francois Lyotard, ki je najbolj znan po utemeljevanju postmodernizma.

za zdravje kot ključen dejavnik, ki je vplival na razvoj refleksivnosti v Zahodnem svetu v 70. letih 20. stoletja. V ljudeh se je ob raznih okoljskih in industrijskih nesrečah prebudil strah za lastno življenje, kar pa še ni pomenilo dejanskega dožemanja problemov, ampak samo drugačen pogled znanosti, strokovnjakov, politikov in medijev na obstoječe grožnje okolja. Izvor nevarnosti ni več v zunanjem in nečloveškem, temveč v pridobljeni sposobnosti ljudi za spreminjanje, preoblikovanje in uničevanje pogojev življenja na Zemlji (Beck 2001). Beck (prav tam) refleksivnost obravnava kot pridobitev moderne družbe. Družba se je zazrla v to, kar je sama ustvarila in začela presojudati o koristnosti ali nevarnosti lastnih proizvodov. Gre za definicijo in porazdelitev »samopovzročenih« napak in tveganj.

Z refleksivnostjo postanejo posamezniki osvobojeni omejitve družbenih struktur. To pomeni, da razvijejo kritiko do znanosti, tehnologij in družbenih institucij. K temu je veliko prispevala **individualizacija** družbenega življenja (Beck in drugi 1994). Na vseh področjih družbenih aktivnosti se je začel pojavljati propad osnovnih gotovosti. S tem so nove nesigurnosti oz. nevarnosti pripeljale do izgube ontološke varnosti. »Posledica tega je krhkost družbenih pozicij in biografij« (Lash 1994, 199). Ogroženi so postali osnovni temelji družbe, ki so prisilili posameznike k refleksivnemu razmišljanju in graditvi novih lastnih identitet. Glavna značilnost refleksivne modernizacije je torej splošno zavedanje celotne družbe oz. kolektivna refleksivnost, kot to poimenujejo Beck, Giddens in Lash (1994). Pripadniki družbe postanejo dovzetni za družbene in okoljske probleme. Pri tem je zelo pomembna njihova zaznava sprememb okolja, v katerem prebivajo, katera sproži nadaljnje socialnoekološke odzive.

Tudi Inglehartova teorija o dveh vrednotnih preskokih lepo prikaže razvoj refleksivnosti. Prvi moderni vrednotni preskok, in sicer od vrednot pomanjkanja (kar je bilo značilno za predindustrijsko družbo in kjer je bilo v ospredju predvsem zadovoljevanje potreb) do vrednot obilja, se je zgodil zaradi razcveta proizvodnje in vzpona kapitalistične družbe. Drugi, t.i. postmoderni vrednotni preskok prikazuje prehod od vrednot obilja do vrednot samouresničevanja in sodelovanja. Ta nov sistem vrednot se je v zahodnih industrijskih družbah začel širiti po drugi svetovni vojni. Zgodil se je zaradi finančne varnosti in zagotovil ljudem zadovoljitev drugačnih, nematerialnih potreb (Inglehart 1997). Ljudje so začeli zaznavati družbene probleme ter se vse bolj zavedali posledic lastnega odločanja in dejanj.

2.5.3 Obrat k ekocentrizmu?

Rast okoljske zavesti, obetajoče spremembe in inovacije pri varstvu okolja kažejo na povečano skrb in trud za izboljšanje stanja naravnega okolja. V tem kontekstu navajam glavno misel Ederja (1996), da se s spreminjanjem družbe istočasno spreminja tudi njena predstava o naravi. Tako je v moderni dobi veljalo prepričanje, da je znanstveno tisto, kar je očiščeno vsake subjektivnosti. Prednost so dajali znanstvenemu objektivizmu, ki je ponujal zanesljiv, dokončen in preverjen odgovor. »Naravoslovna znanost in tehnologija v novem veku sta se vseskozi otepali etične razsežnosti kot vsiljivega gosta, ki ogroža sam temelj znanstvenosti in njene znanstvene norme, kot so objektivnost, nepristranost, obča veljavnost, soglasnost idr.«¹⁹ (Kirn 2004, 156). V sodobni družbi smo soočeni z ostrimi kritikami znanstveno-tehnološkega razvoja. Strokovnjaki, nekdanj opevani kot vsevedni eksperti, v družbi tveganja niso več usposobljeni za reševanje problemov, ki jih je povzročila ravno njihova znanstvena tehnologija.²⁰ Ne smem mimo že prej omenjene naraščajoče kolektivne reflektivnosti (Beck, Giddens in Lash 1994) (posamezniki in institucije), predvsem o okoljskih problemih. Moderna racionalistična drža je videla nevarnost v neznanju ali v pomanjkanju le-tega, za reflektivno družbo pa velja, da je treba znanje omejiti oz. ga primerno uporabiti.

Antropocentričen odnos do narave se v sodobni družbi spreminja v ekocentričnega – vsaj tako se zdi ob vedno večji pozornosti, usmerjeni v zaščito in varovanje naravnega okolja, vendar ta proces spremlja veliko odprtih vprašanj, ki se jih nekateri zavedajo, drugi pa k reševanju pristopajo precej poenostavljeno. Kljub družbenemu uveljavljanju ekocentrizma²¹ se v ozadju (še vedno) skriva podrejeni položaj narave, nad katerim ima moč svetovno gospodarstvo, čedalje bolj pa tudi nanotehnologija. Menim, da gre bolj za idealiziranje odnosa do narave in vzdrževanje človekove eksistence, kot pa za dejansko aktualizacijo ekocentrične etike. Antropocentrizem vendarle ni povsem premagan, kar pa ne pomeni, da v prihodnje ne more obstajati v drugačni, manj strogo instrumentalni obliki. Na tem mestu omenjam »nemoč/šibkost narave«, kar po Heglu pomeni, da narava ni gosta neprepustnost, ampak jo je

¹⁹ Še danes zaznavamo očitke s strani nekaterih znanstvenikov, da so značilnosti in obenem tudi slabosti današnjih ekoloških gibanj prevelika čustvenost in neracionalnost.

²⁰ Kljub temu jih je treba obravnavati kot sposobne akterje, tudi kadar je njihovo znanje omejeno in ni vsestransko na razpolago (Mol in Spaargaren 1994, 211), kajti za obstoj določenih struktur je vedno potrebno določeno znanje. Brez razlage, da je svet pravilen in legitimen, bi bila uničena struktura verodostojnosti in z njo svet pomenov (Čas 2004, 83).

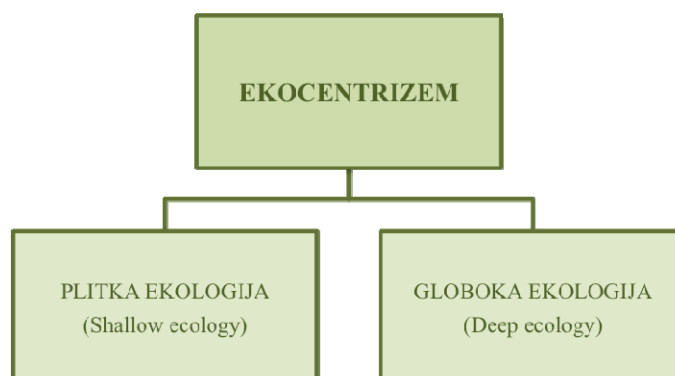
²¹ Predpona EKO je v sodobni družbi nasploh popularna in opazna.

moč spoznati. V območju naravnega vladajo sile kontingentnosti oz. možnosti, da je v naravo mogoče prodreti s fizično silo in umom človeka. Hegel s kontingenco nakaže, da bi v naravi lahko vladale drugačne sile, vendar »narava (...) na sebi nosi znamenje lastnega samoizničjenja« (Johnston 2011, 117). Človek dobi sredstva, ki jih uperi proti naravi iz narave same: »Zvijačnost njegovega uma mu omogoča, da se obvaruje in vztraja nasproti silam narave, saj najde zavetje za drugimi stvaritvami narave, ki morajo zdaj trpeti njene uničujoče napade. Narave same pa v njenem občem vidiku na ta način ne more premagati, niti je ne more podrediti svojim ciljem« (prav tam, 129). Hegel vendarle poudari, da je narava vsemogočna, torej je treba do nje vzpostaviti spoštljiv odnos, s kontingentnostjo pa pušča nekaj odprtih možnosti za razmišljanje o uveljavitvi ekocentrizma nad antropocentrizmom.

2.5.4 Plitka in globoka ekologija

S prehodom v trajnostno reflektivno družbo postaja narava predmet splošne in tudi moralne presoje, s tem pa se z ekocentrično ekološko etiko, ki zaobseže človekov odnos do vseh okoliščin življenja, presega strogi antropocentrični odnos. Ekocentrizem temelji na avtonomni, intrinzični ekološki etiki, po kateri so naravna bitja in elementi sami po sebi vrednota in niso vrednota zaradi človekovih potreb in koristi (Kirn 2004, 230). Naravo se spoštuje in varuje izključno zaradi nje same. Človek je v tem primeru drugotnega pomena oz. je naravi podrejen. Ekocentrično sporočilo najdemo že v Rousseaujevi trditvi »nazaj k naravi«, s katero je sicer poudaril vrednost čustev in pomen notranje narave človeka, obenem pa izpostavil tudi pomen stika človeka z naravo. Po mnenju Heideggerja (Kirn 2011) subjektiviziranje narave z naravnimi vrednotami, naravo v sedanjih razmerah vsaj do neke mere varuje pred močjo kapitala, vendar je njeno prisvajanje v t.i. atomski dobi zelo enostransko, saj je človekov odnos še vedno prevladujoč in instrumentalen. Znova sem pri trditvi, da je narava le vir za materialni napredek, vendar Heidegger (prav tam, 1121) izpostavi tudi tiste **redke ideje**, ki upoštevajo bistveno ekocentrično sporočilo, da je človek pastir in sosed biti, ki spoštuje bit in vse bivajoče (sebe, sočloveka, rastline, živali, biotsko pestrost, ekosistemsko ravnovesje ipd.). Heideggrovim kriterijem ustrezajo kmetje in kmetice, ki z ekološkim ali samooskrbnim kmetovanjem ohranjajo trajno rodovitnost in naravno ravnovesje, vzdržujejo pa tudi medsebojne odnose, ki vodijo v kolektivno vzajemnost.

Slika 2.3: Dve različni pojmovanji ekocentrizma

V zgornji shemi (glej Sliko 2.3) navajam dve interpretaciji ekocentrizma. **Plitka ekologija** (Shallow ecology) v določenih elementih ustreza merilom antropocentrizma – je enostranska in nekonsistentna. Usmerjena je k zagotavljanju zdravja in obilja ljudi v razvitih državah ali/in tudi k zadovoljevanju t.i. »velikega U–ja« (Užitek, Ugodje, Udobje). Po tej ekologiji si človek ne jemlje iz narave le toliko, kolikor pač mora za preživetje, temveč tudi uničuje, črpa in onesnažuje. Vodijo ga interesi, kako čim bolj nahraniti »velikega U–ja«, ki je nenasiten, v ozadju vsega pa se skrivata ekonomija in marketing, ki na prefinjene načine ponujata številne izbire, kako želje po »velikem U–ju« zadovoljiti (Klopčič 2000, 74). Človek, ki bi bil v stanju stalne in popolne zadovoljitve, bi bil ob užitek in ob vse, kar je z njim povezano: dražljaji, vznemirjenje, veselje, pomiritev, občutek moči, sanjarjenje, izpostavljanje pred drugimi (Campbell 2001, 102). Danes je v ospredju t.i. želeči subjekt, ki dobrin *ne potrebuje* več, ampak si jih *želi*. Želja je bistvo sodobnega subjekta potrošnje (Kurdija 2000, 116). Podobno kot Klopčičeva (2000), tudi Bocoock (1993, 75–93) pravi, da želje pomagajo oblikovati svetovno politično ekonomijo. Brez želja potrošnikov, ki iščejo zadovoljitve v dobrinah modernega potrošništva, bi se družbene in kulturne relacije, ki sestavljajo ekonomski sistem modernega kapitalizma, porušile.

Privrženci radikalne ekološke misli ali t.i. **globoke ekologije** (Deep ecology) zagovarjajo absolutno pripoznanje pravice do neposeganja človeka v naravno bivanje, spoštovanje in intimen odnos človeka do narave. Klopčič (2000, 73–74) razpravlja o tem, ali ima narava svoje pravice oz. inherentno vrednost. Dokaze lahko iščemo v polemikah etike, kjer narava postaja čedalje pomembnejša tema. Avtorica (prav tam) poudari, da je zahodni človek (komaj) pred nekaj stoletji zatiral pravice črncev, sužnjev in žensk, danes pa razpravlja o neetičnem odnosu človeka do narave. K takšnemu preobratu je največ prispevala sodobna

ekološka kriza, ki je globalna. »Šele ko je človek postal sam dovolj ogrožen zaradi posledic svojega ravnanja, mu je uspelo prisluhniti tudi tistim, ki so opozarjali ne le na pravice človeštva, temveč tudi na pravice same narave« (Klopčič 2000, 74). Potemtakem so po globoki ekologiji vsa živa bitja enakovredna in soodvisna. »Ali se ta pravica nanaša tudi na škodljive mikroorganizme, naravne katastrofe in druga naravna bitja, ki ogrožajo našo existenco«, sprašuje Omladič (2000, 55) in nadaljuje: »Katerokoli stališče že zavzamemo, »ekološko« ali »vsakdanje«, v naravi je vselej neka reč preveč, reč, ki povzroča, da se ljubezenska izjava »*Rad imam naravo!*« prej ali slej popravi v »*Naravo imam rad, razen ...*«. Teorija globoke ekologije na ta očitek odgovori, da gre za napačno oz. poenostavljeno perspektivo o ljubezni do narave, ki je predvsem antropocentrično naravnana in zato ni sposobna videti organskega reda narave v celoti ter presoja le z vidika koristnosti. Dejstvo je, da globoka ekologija naravi pripisuje človeške lastnosti. Človeka tako ne povezuje z naravo, ampak ga oddaljuje, saj mu odvzema vse pravice do primerne poseganja (Omladič 2000).

2.5.5 Utilitarizem kot teorija o pravilnosti človeških dejanj

Ob do sedaj zbranih ugotovitvah trdim, da zajema sodobna definicija narave, poleg varovanja in ohranjanja tudi primerno ravnanje, »negovanje« in okoriščanje človeka do nje. Koristnost ali utilitarizem je pogosto interpretiran negativno v povezavi z osebnim okoriščanjem (Krampfer v Mill 2003), vendar je to dejansko teorija o pravilnosti človeških dejanj (Bentham, Mill).

... piscem od Epikura do Benthama, ki so zagovarjali utilitaristično teorijo, ni pomenila nekaj, kar je v nasprotju z ugodjem, temveč ugodje samo skupaj z izključitvijo bolečine; in namesto da bi koristno postavljali nasproti prijetnemu ali lepemu, so zmerom zatrjevali, da koristno, med drugim, pomeni prav to dvoje. In vendar čreda, v katero sodi tudi kopica piscev, ne le v časopisih in revijah, temveč tudi v tehničnih in zahtevnih knjigah, nenehno ponavlja to puhlo zmoto. Ko so tako pograbili besedo utilitarističen, o kateri ne vedo ničesar in poznajo le njen zven, z njo navadno izražajo zavračanje ali preziranje te ali one oblike ugodja: lepote, čaščenja ali razvedrila (Mill 2003, 15).

Osnova in merilo človekovega delovanja je korist, vendar Mill (2003, 16) pri tem poudari, da so utilitaristična dejanja pravilna, če pripomorejo k nastanku sreče (ugodje, odsotnost bolečine) in napačna, če pripomorejo k nastanku nasprotja sreče (izguba ugodja, bolečina).

Ali je določeno ravnanje moralno pravilno ali ne, je odvisno od tega, kako dobre posledice bo imelo v danih okoliščinah. Dobrota posledic je v celoti odvisna od vpliva na človeško srečo/blaginjo. **Dosleden utilitarist** v svojem delovanju prisega na preprosto vrhovno moralno načelo: naj vedno dela dobro in naj povečuje količino dobrega v svetu oz. ravna tako, da bo ta zaradi njegovega ravnanja boljši ali vsaj manj slab, kot bi sicer bil (Klampfer v Mill 2003). Ošljaj (2000) bi na tovrstno mišljenje pripomnil, da potemtako za naravo odgovorno skrbimo samo zato, da preskrbimo in okoristimo sami sebe ter da ohranimo osnovne pogoje preživetja človeka kot vrste. Narava tako še vedno nima dignitete etične kategorije in se zaradi tega še naprej izrablja kot sredstvo, pa četudi v njeno lastno dobro. Sprašujem se, ali je etičnost narave možna v smislu varovanja in ohranjanja zaradi nje same. Ali je osvoboditev iz antropocentrizma sploh mogoča?

2.6 NARAVA = ČLOVEK IN VICE VERSA

Za odgovor na zastavljeno vprašanje – narava kot divjina in/ali človeški artefakt?²² – nadaljujem razpravo o bolj sistematičnem pojmovanju narave. Po Kronlidu (2003) obstajajo trije vidiki narave. Prvi zajema naravo kot **vseobsegajočo silo**, ki vključuje celoten kozmos, pri čemer je bistvena dihotomija med naravo kot prostorom, kamor ni posegla človeška roka, ter kulturo človeštva v obliki objektov. Drugi vidik predstavlja objekte, ki imajo istočasno sestavine naravne in kulturne identitete. **Naravne (avtentične) objekte**, katerih bistvo je samoobnavljanje, lahko človek po tej predstavi o naravi preoblikuje, vendar pod pogojem, da ne spremeni njihovega prvotnega izvora, ki je del zgodovinskih procesov narave. Če se spremeni proces samoobnavljanja, naravni objekti izgubijo avtentičnost in posledično postanejo arteficialni. Za tretji vidik Kronlid (2003, 28) uporabi pojem »**nature-as-it-is**«. Naravo pojmuje kot svobodno, kot nekaj, kar obstaja zunaj človekove zavesti. Tukaj bi lahko razpravljala o naravi kot divjini ali objektivnem sistemu, ki obstaja zase in je ločen od vseh družbenih procesov. Ošljaj (2000, 239) temu pritrjuje s trditvijo, da je narava svet reči zase. K temu razmišljanju prištevam tudi Heideggrovo (Kirn 2012, 176) tezo o predročni naravi (Vorhandene): »Svet obstaja le v toliko, v kolikor obstaja človek, narava pa obstaja brez človeka. Novoveški človek naravo dela za priročno (Zuhandene)«. Narava torej obstaja zunaj sveta, kar pomeni, da je svet zase – je na nek način **divjina**. Zaradi človekovega lastninjenja in prekomernega izkoriščanja je postala del sveta človeka – torej je tudi **človeški artefakt**.

²² Artefakt je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika definiran kot *ročno izdelano orodje ali orožje*, arteficialen pa pomeni *umetno narejen* (SSKJ 2013).

Kirn (2004, 10–14) pravi, da je človek neločljivo povezan z razvojem narave, hkrati pa se z rastočim vplivom človeka odpravlja avtonomija povsem naravnega razvoja življenja na Zemlji. Po njegovem mnenju narava ne bo nikdar rezultat človekovega dela, ker je nekaj prvobitnega, samoniklega, samoporajajočega, česar ne more izkoreniniti nobeno družbeno in znanstvenotehnološko preoblikovanje narave (prav tam).

Tri različne odnose do narave izpostavi tudi Ošljaj (2000). Za nalogo so relevantna zaradi poudarjenega pomena etične odgovornosti človeka do narave (glej Sliko 2.4).

Slika 2.4: Trije odnosi do narave po Ošljaju

Vir: Ošljaj (2000, 37).

Znanstveno in metafizično vedenje o naravi izkazujeta neko spremenljivost in nestalnost, ki dalje pogojujeta negotovo razmerje, katero je še v fazi svojega iskanja, medtem ko **estetični odnos** opredeljuje »brezinteresno kontemplativno zrenje« (Ošljaj 2000, 37). Estetični odnos nakazuje na bolj poglobljeno razmišljanje o naravi (estetska, romantična narava, zdravilna vloga narave, narava kot višja sila z neznansko močjo in lepoto), vendar Ošljaj (prav tam) pravi, da si tega odnosa do narave danes ne moremo in ne smemo več privoščiti, ravno zaradi njene moči in »zahtev po enakovrednem obravnavanju«. Bolj kot izpostavljanje estetičnega odnosa, so potrebni ukrepi oz. aktualizacija dejanj, ki bodo vzpostavila spoštljiv in odgovoren odnos do narave.²³ Slednje, odgovorno oz. **etično razmerje** pa je edino, ki ponuja trdno in zavezujoče razmerje do narave. Nobena druga dejavnost ne maši prepada med človekom in *drugim* ter drugačnim tako učinkovito, pravi Ošljaj (2000, 37), ki povzema besede Hansa

²³ Pri Heideggru sem se seznanila z etiko skrbi, Jonas z etiko preprečevanja oz. etiko začasne prioritete pa pravi: »Vso stvar smo pripeljali tako daleč, da krmarimo k skrajnemu kriznemu stanju, in tukaj postane preprečevanje prva dolžnost; stremljenje za idealno družbo moramo za določen čas odložiti« (Ošljaj 2000, 20).

Jonasa.²⁴ *Drugo* je po Jonasu **nebit**, ki je mišljeno kot pogoj biti in možnost izpolnitve organizma ter kot nenehna grožnja njegovemu obstoju oz. možnost njegovega propada.

Na tem mestu znova poudarjam teorijo utilitarizma, ki na svoj način poudarja odgovorno ravnanje človeka: utilitarist se mora zavedati, kdaj je določeno dejanje napačno ali nepravilno oz. kdaj je sankcija zanj upravičena ali primerna. To se zgodi, kadar je kazen zakonsko predpisana in kadar so prisotni notranji občutki krivde²⁵ (Klampfer v Mill 2003). Pomen odgovornega odnosa človeka do narave poudari Ošljaj (2000) v spodnjem odstavku:

Naravi njene subjektivnosti ni treba dokazovati, kajti to ona že vselej je, človek pa mora nasprotno lastno subjektivnost vedno znova dokazovati in potrjevati; to pa lahko počne na dva načina: bodisi tako, da vso moč, vpliv in avtonomnost terja zase – kar se zdi, da počne zdaj –, in s tem soigralca v tej igri spravi ob njegovo subjektivnost, dokonča igro in posledično pokonča samega sebe, ali pa tako, da stopi na najvišjo točko svoje subjektivnosti, do svojega roba, in iz tega užitek polnega razgledišča – ne da bi ga želel zapustiti oz. prestopiti, kajti to bi pomenilo konec užitka – uperi pogled v realno onstranstvo rečnosti in mu prizna tisto, kar je ta v temeljnejšem smislu kot on. Šele s tem pa samega sebe v univerzalnem smislu potrди kot etični subjekt, kajti delovati odgovorno do enakega med enakimi (do sočloveka) ne vzbuja tolikšnega spoštovanja, kot če delujemo odgovorno do različnega med različnimi (narave) (Ošljaj 2000, 236).

K naboru različnih interpretacij narave dodajam še Katzovo (Kronlid 2003, 36), po mnenju katerega je resnična vrednost narave pogojena z ohranjanjem geografskega dualizma *človek/narava*. Vsakršno prostorsko vmešavanje človeka v avtentičnost narave, naravo in njene objekte spremeni v človeške artefakte. Človek torej oblikuje naravo oz. jo konstruira, ali kakor pravi McFague (Kronlid 2003, 86): »...»nature-as-it-is« za nas ne more obstajati drugače, kakor konstruirano skozi jezik«. Eder (1996) pravi podobno, in sicer da so naše predstave o naravi kulturno determinirane oz. določene po objektivnih zakonih kulture, katera je osnovna sestavina družbe. Iz kulture družbe posledično izhajajo utilitarni odnos do narave.

²⁴ Filozof v 20. stoletju in avtor del *Gnoza in poznoantični duh*, *Med ničem in večnostjo*, *Organizem in svoboda*, *Princip odgovornosti: Poskus etike za tehnološko civilizacijo* (Ošljaj 2000, 18). Deloval in ustvarjal je v bioetiki, politični znanosti in religiji. Bil je prepričan, da je obstoj človeštva odvisen od dejanj in skrbi, ki jih človek izrazi do planeta kot celote.

²⁵ Občutenje krivde se pri vsakem posamezniku lahko razlikuje glede na njegov značaj, vzgojo, dispozicije za čustvovanje, razmišljanje ter cilje, ki si jih zastavlja in uresničuje (Klampfer v Mill 2003).

Ko govorimo o naravi kot družbenem konstrukt, ne moremo več priznavati njene neokrnjenosti ali divjine. Pravzaprav, je nemogoče poznati »nature-as-it-is«, kajti narava obstaja zaradi družbeno posredovanega znanja. S tem naravno ni več ločeno od družbe, ampak je preoblikovana narava postala del družbe. Narava ne obstaja samo kot svet zase ali neznana divjina, ampak tudi izginja v družbi. Družbeno že skoraj popolnoma prekriva naravno (Kirn 2004, 14). Kirn (prav tam) istočasno opozarja na pomembno dejstvo, in sicer, da je narava kot avtonomna obstajala pred človekom in bo obstajala, ko družbe morebiti ne bo več. Po njegovem mnenju se zelo redko uvidi in prizna, da je v vsakem, še tako po človeku spremenjenem okolju navzoča narava, ki je človek ni ustvaril.

Nasprotje Kirnovi trditvi o prvobitni in samostojni naravi je teorija Fullerja (2011), ki predvideva, da bo človek vedno manj del narave in vedno bolj umetno skonstruiran organizem. Fullerjevo delo *Humanity 2.0: what it means to be human past, present and future* (2011) bralca pripelje do vprašanja, kaj resnično pomeni *biti človek v 21. stoletju*. Ali je sodobni človek ob hitrem razvoju biotehnologije in genskega inženiringa še vedno pristo povezan z naravo? Ne morem mimo Fullerjevega (2011) odgovora, da se bo človeštvo z eksponentnim razvojem bioloških znanosti in genetsko revolucijo vse bolj upiralo naravni selekciji (Darwin), z nanotehnologijo, razvojem računalništva in ostale elektronike pa »stapljal s tehnologijo« oz. spremenilo v izboljšano različico človečnosti, t.i. človečnost 2.0.

Jonas (Ošljaj 2000) govori o nepremagljivem prepadu med človekom in naravo. Pravi celo, da nobena druga oblika organizma ne trpi za tako visoko stopnjo ločenosti od narave kot človek. Ločenost pa ne pomeni dokončne razdvojitve, ampak je hkrati tudi povezanost. Človek kot psihofizična totaliteta oz. organizem je povezan z vsemi ostalimi formami biti, je neposredni del celote bivajočega, ločitev pa nastopi na ravni človekove duhovne svobode. Človek kot svobodno bitje se torej lahko začasno odloči za duhovno ločitev od narave. Ker je ločitev duhovna, je iskanje povezav lahko tudi samo duhovno, in v tem se po mnenju Jonasa (prav tam) skriva problem. Sama trdim, da se lahko v tem skriva rešitev. Na tej točki se strinjam z Jerajem²⁶ (1933), ko pravi, da narava umirja individualne želje in oblikuje duha človeka. Tudi Emerson (1849) v eseju o naravi zatrjuje, da je narava vedno duhovno

²⁶ Dr. Josip Jeraj (1882-1964) je bil zgodovinsko, teološko, filozofsko in sociološko razgledan znanstvenik ter profesor bogoslovja v Mariboru in Ljubljani. Bil je tudi pisec številnih razprav in knjig o vzgoji in pravu (Občina Rečica ob Savinji 2013, 2. februar). V naslednjih poglavjih se bom bolj podrobno dotaknila knjige *Naša vas: oris vede o vasi* (1933), v kateri Jeraj idealizira podeželsko življenje in visoko vrednoti delo kmečkega človeka, pri čemer je bistven ravno stik človeka z naravo.

obarvana. Povezanost človeka z naravo na duhovni ravni vodi do ključnega dejavnika, kateri je potreben za t.i. zeleno mišljenje celotne družbe. Gre namreč za tisto najvišjo točko človekove subjektivnosti, o kateri razpravljata Ošljaj (2000) in Heidegger (Kirn 2011),²⁷ za spremembo v mentaliteti človeštva, katera priznava naravi rečnost, ki je človeku enakovredna.

Preprostost življenja v naravi opisuje najbolj znano delo ameriškega esejista, filozofa, političnega aktivista in okoljevarstvenika Henrya Davida Thoreauja²⁸ z naslovom *Walden*. Thoreau je poznan po kritikah materialističnih vrednot civilizacije in ameriške družbe 19. stoletja. Neprizanesljiv je bil predvsem do kapitalizma in njegove neomejene ter izkoriščevalske moči nad naravo, katere posledica je izginjanje eksistencialne soodvisnosti med človekom in naravo. V delu *Walden* opisuje, zagovarja in obenem tudi izkusi, po njegovem mnenju preprosto življenje, ki ga ponuja narava.²⁹ *Walden* je zbirka esejističnih vtisov o razmerju med človekom in naravo, obenem pa tudi neprecenljivo gradivo za biologe in sodobne naravovarstvenike, ki raziskujejo vpliv globalnega segrevanja na zgodnejše cvetenje (Wulf 2013). Thoreau je namreč opazoval rastline, izdeloval herbarij, si beležil, kdaj so posamezne vrste vzcvetele, kako globoki so bili potoki in jezera, meril je temperaturo, poslušal petje ptic in opazoval njihove selitve. Zanimivo je, da je pri svojem doživljanju narave izpustil vse enkratne dogodke oz. naravne katastrofe (potrese, orkane). S tem bi se namreč izgubila vsa tista *preprostost* življenja v naravi. Thoreau se je tega zavedal, ampak slabosti narave ni izpostavljajal. Raje se je osredotočil na vsakdanje pojave, kateri po njegovih besedah premorejo več čara in so pravšnja tema za pesmi.

²⁷ »Po Heideggerju se mora spremeniti človek, ki »mojstri« moderno tehniko, potem se bo spremenila tudi sama tehnika« (Kirn 2011, 1129).

²⁸ Henry David Thoreau se je rodil leta 1817 v Concordu, Massachusetts (Nova Anglija). Leta 1845 se je začasno umaknil iz življenja civilizacije v divjino. V majhni brunarici ob jezeru Walden je preživel dve leti in se povsem prepustil naravi. Izjema je bila ena noč, ki jo je preživel v zaporu, saj je zavrnil plačilo davkov. Med razlogi je omenjal protest proti mehiško–ameriški vojni in nestrinjanje z vladno politiko države Massachusetts, katera je leta 1846 izglasovala zakon o izročitvi črnskih sužnjem državam, iz katerih so pobegnili. Za Thoreauja je varščino položila njegova teta, priprte pa je nanj naredilo močan vtis, na podlagi katerega je nastalo drugo najbolj znano delo *Državljska nepokorščina*. Po dveh letih bivanja ob jezeru Walden se je vrnil v vsakdanje življenje civilizacije in prevzel očetovo tovarno svinčnikov. Umrl je leta 1862 za posledicami tuberkuloze in bronhitisa (CliffsNotes, Wulf 2013).

²⁹ Na njegovo razmišljanje in pisanje je močno vplivalo delo ameriškega filozofa Ralpa Walda Emersona z naslovom *Narava* (Narava) iz leta 1836, v katerem je Emerson na podlagi doživetja neokrnjene ameriške divjine ovrednotil globljo povezavo med človekom in naravo, s tem pa v ozadju pustil svetopisemsko interpretacijo človekovega instrumentalnega razpolaganja z naravo (CliffsNotes). Po Emersonu ima vsak človek možnost razumevanja in zavedanja narave, kajti narava je prisotna v umu slehernega človeka. Znanstvena tehnologija je človeku zameglila razum, ali kakor pravi Emerson (1849), da samo še nekaj ljudi resnično vidi naravo in opazi sonce, samo še peščica naravo doživi v vsej njeni pristnosti in preprostosti.

Razstava z naslovom *Zgodnja pomlad: Henry Thoreau in podnebne spremembe* v Concordu vsebuje Thoreaujeve herbarije, rokopise, delovno mizo ter razpredelnice s podatki, ki so jih zbrali novodobni strokovnjaki za primerjavo med nekoč in danes ter služijo kot dokaz trditvam o globalnem segrevanju Zemlje in višanju temperatur (Wulf 2013).

Z življenjem v gozdu se je Thoreau *želel* namerno soočiti samo z najbolj bistvenimi dejstvi življenja, ne da bi o takšnem življenju že predtem osvojil določena teoretična znanja. Pravi, da se je *želel* povsem prepustiti oz. zaživeti z naravo. »Živeti je tako zelo dragoceno«, pravi Thoreau (1854) in nadaljuje, da je ob jezeru Walden *želel* spoznati globino pojma *živeti* ter obenem »izsesati« najbolj temačne in zlobne ravni življenja (prav tam). Sprašujem se, ali je resnično občutil bivanje z naravo ali si je to zgolj samo *želel*? Poudaril je torej bistvenost posameznikovega samozavedanja, kateri pride pravega izraza šele, ko je človek v naravi resnično sam (sam s seboj in z naravo), brez skrbi, obveznosti in zahtev sodobne družbe, kakor je trdil Emerson (1849). Thoreau pa ni bil povsem brez stika z živimi bitji. Poleg živali je opazoval tudi prebivalce bližnje vasi, v katero je zahajal vsak dan. Ob tem je poudaril, da mesto, polno radovednosti in materializma ogroža neodvisnost ter preprostost življenja.

Izpostavila sem, da sodobna definicija narave vsebuje človekovo sodelovanje, predvsem ohranjanje, negovanje in primerno okoriščanje. K tej razlagi dodajam še prvobitnost narave. Ob hitrem vzponu sodobne (nano)tehnologije, ki napoveduje človečnost 2.0, ne smemo pozabiti, da človek prvotno izhaja iz narave, kar pomeni, da je samo del narave, narava pa je tista, ki mu daje potreben življenjski prostor ter snovi za preživetje. *Narava je človek in vice versa*. Človek je iz narave postavljen v naravo, da se z njo na primerne in spoštljive načine okoristi, narava pa se spreminja in obnavlja ravno zaradi vpliva človeka, ki ga izvršuje zato, da bi preživel. Človek se mora spremembam naravnega sveta prilagajati in z naravo sprejemati dogovore – gre za igro utilitarnega sodelovanja, kjer človek ni ne zmagovalec ne poraženec, z naravo zgolj **sobiva**.

*There is a pleasure in the pathless woods;
There is a rapture on the lonely shore;
There is a society, where none intrudes,
By the deep sea, and music in its roar:
Love not man the less, but Nature more ...*³⁰

(George Gordon Lord Byron)

Poglavje zaključujem z zgornjim citatom iz filma *Into the Wild* (V divjini), posnetega po resnični zgodbi oz. popotovanju mladega Chrisa McCandlessa, ki se razočaran nad stresnim urbanim življenjem in velikimi pričakovanji premožnih staršev, namesto študija prava, odloči za pot na Aljasko, v deželo neskončne lepote, kjer naj bi našel smisel. Zapustil je svoje perspektivno življenje, se preimenoval v Alexandra Supertrampa, prepotoval Ameriko in se dotaknil vseh ljudi, ki jih je na poti srečal. V želji po pobegu iz sveta materializma ni pomislil na kakršnekoli posledice (trpela je predvsem njegova družina). Film prikaže Chrisovo dejanje herojsko, vendar v svarilnem duhu pred nevarnostjo divjine. Leta 1992, pet mesecev zatem, ko je sam in neopremljen izginil v divjini Aljaske, so ga našli mrtvega³¹ (Jerman 2013). Zgodba govori o romantičnem iskanju samega sebe, kar ponuja narava in človekovi bitki z naravo, ki je konec koncev vsemogočna in v pristni divjini pokaže »ostre zobe«. Chris je uresničil sanje, živel po svojih načelih, v stiku z naravo in umrl v naravi, srečen, ker je v vsem tem našel smisel oz. svojevrstno lepoto življenja. Zgodba sporoča, da je v sodobnem reflektivnem človeku vsajena močna, nepremagljiva želja po stiku, spoju, bližini z naravo, ne glede na njene nepredvidljive, nevarne plati.

³⁰ Veselje je v brezmejnih gozdovih. Očarljivost samotnih bregov. Tam je družčina, brez vsiljivcev. Iz globokega morja glasba buči. Ne ljubim ljudi manj, ampak naravo bolj.

³¹ Chris je odšel na Aljasko povsem nepripravljen, s turističnim zemljevidom v roki. Aljaske ni dobro poznal. Umril je v t.i. magičnem avtobusu, ne da bi vedel, da je samo nekaj kilometrov vstran most, ki bi ga pripeljal v civilizacijo in mu rešil življenje. Večina domačinov je trdila, da je bila njegova smrt povsem nepotrebna.

3 ODNOS SODOBNE DRUŽBE DO NARAVE

V tem poglavju namenjam pozornost odnosu sodobne družbe do narave. V spodnji shemi (glej Sliko 3.1) prikazujem več različnih opredelitev družb, v nadaljevanju pa najprej izpostavljam bistvene značilnosti teh klasifikacij.³² V nadaljevanju se dotikam tudi nekaj konceptualov oz. različnih poimenovanj **trajnosti**, s poudarkom na spremenjenem oz. obnovljenem odnosu do narave in sočloveka.

3.1 PLURALNOST SODOBNE DRUŽBE

Slika 3.1: Sodobne družbe

Tudi naša vsakdanja življenjska opravila postajajo vse bolj kompleksna. V središču so modernizacijska tveganja, ki vsebujejo globalno tendenco. Pred njimi ne morejo pobegniti ne revni ne bogati. V današnji definiciji tveganj, ki so družbeno in znanstveno priznana, kar pomeni, da resnično obstajajo, se »zlomi racionalnostni monopol znanosti« (Beck 2001, 35). **Družba tveganja** ni revolucionarna, temveč katastrofalna družba, kateri grozi, da bo izredno stanje postalo normalno (prav tam). Kletka moderne (Weber) se sedaj podira in prinaša katastrofalne posledice.

V sodobni družbi je v ospredju **znanost**. Da je človeštvo postalo odvisno od tehnike, pravi Heidegger (Kirm 2011, 1123) in obenem trdi, da ne uvidimo bistva, ki pa ne vsebuje nič tehničnega in človeškega. Bistvo tehnike ni kapital, ampak *nevarnost*, ki se je s pojavom kapitala zgolj zaostrila, »postala planetarna in dobila specifično vsebino« (prav tam, 1124).

³² Pri nekaterih opisih se dotaknem začetkov oz. zaidem v preteklost ter raziščem vzroke za nastale situacije ali posledice, ki se različno odražajo v sodobni informacijski oz. biotehnološki družbi.

Narava pokaže svoje bistvo, ko z nezaželenimi posledicami tehničnega prilaščanja stopnjuje nevarnost. Človeštvo je na tihi in prikriti način prisiljeno v sprejemanje sodobne tehnologije, postalo pa je tudi zelo razvajeno, kar pripomore k temu, da se tehnologiji (še) ne upira. Dejanski vzrok je nepoznavanje nevarnih posledic tehnološkega razvoja, ki v resnici še niso znane ali javno izpostavljene. Družba znanosti je tudi **družba hitrega tempa**.³³ Kvantiteta in hitrost sta odliki sodobne tehnike! Thoreau (1854) je glede hitrega tempa življenja zapisal: Zakaj bi morali živeti v taki naglici in s tem zapraviti življenje? Razpravlja o tem, da je ritem življenja že vnaprej določen. Cenjeno je tisto, kar je narejeno hitro in v zadostni količini, zarisane so smernice, po katerih je treba živeti za boljše zdravje in počutje.

Nekateri vzpon **razvoja** povezujejo z ekonomskimi spremembami v 18. stoletju. Domača produkcija se je preselila v manufakturne delavnice. Kolonizacija je z vseh koncev sveta povečala pretok različnega blaga. Že Weber je izpostavljala industrijsko revolucijo kot najpomembnejši preobrat v produkciji manufakturnih izdelkov, kar je vodilo do rojstva kapitalizma. Latouche (2009) pravi, da mitično razumevanje razvoj opredeljuje kot uresničitev želja in prizadevanj vseh, da razvijajo svojo osebnost ter pomagajo vsakomur, ne glede na zgodovinski, ekonomski, družbeni in kulturni kontekst. Avtor (prav tam, 22) nato radikalno opozarja, da se moramo spustiti na trda realna tla in spregledati: »Razvoj je bil, je in bo predvsem izkoreninjenje. Povsod je povzročil povečanje heteronomije in manjšo avtonomijo družb. Tak je mit o razvoju«. Razvoj je po njegovem mnenju strupena beseda, ki se je vtihotapila v kri in zavest ljudi ter zameglila njihovo presojo. Gre za najboljšo sleparijo v zgodovini človeštva, ki je polna globokih protislovij.

Vzporedno z množično proizvodnjo se je začela pojavljati tudi množična **potrošnja**. Protestantska etika oz. kalvinizem je z odčaranjem sveta, ki je sprožil proces sekularizacije in razkroj tradicionalnih predstav o svetu, odločilno prispeval k oblikovanju kapitalističnega gospodarstva oz. modernega načina proizvodnje.³⁴ Teorija meščanskega posnemanja bogatih naj bi povečala povpraševanje po blagu v 18. stoletju (Campbell 2001). Campbell (prav tam) piše o razvoju tržnih zmogljivosti in tehnikah trženja ter o vzponu oglaševanja, ki je

³³ Posledica je hitro utekočinjanje modernega življenja, ki se kaže v neravnovesju med individualno svobodo in varnostjo. Medtem ko se varnost hitro zmanjšuje, postaja individualna odgovornost vedno večja (Bauman 2002).

³⁴ Puritanska askeza se je upirala užitkom, vsakemu naravnemu občutju ali poželenju. Dejavnosti, ki niso bile v skladu z božjo voljo ali idealom koristnosti so strogo obsojali. Vendar pa Campbell (2001, 151) navaja, da je bilo puritancem dovoljeno t.i. razumno razvedrilo, ki je seveda služilo koristnim namenom. Niso prepovedali alkohola ali zagovarjali katoliškega ideala o celibatu, vendar pa sestavine užitka niso smeli imeti za cilj sam po sebi.

nezavedno vplivalo na ljudi in njihovo trošenje. Na povečano povpraševanje po dobrinah je vplivala tudi sodobna moda.³⁵ McKendrick (Campbell 2001, 39–40) omenja zavestno manipulacijo, zaradi katere naj bi se ljudje gnali za razkošnimi stvarmi, čeprav so pred tem kupovali le nujne in spodobne za družbo 18. stoletja.

V 50. in 60. letih 20. stoletja je vzcvetela množična produkcija dobrin. Nakupovanje se je uveljavilo kot najpomembnejša dejavnost v prostem času. Promocija blaga in oglaševanje sta dobila velik pomen (Luthar 2002, 250). Smo v obdobju investiranja v domišljijo in sanje o samorealizaciji posameznikov oz. potrošnikov, kjer pa je končni rezultat še vedno potrošnja – bolj premišljena, domišljena, izmišljena ... »Vsak posamezni proizvod je potrebno prikazati v ceremonialnem blišču, kot nekaj, kar je redko in kar ima odločilen vpliv. Razkritje, da je v bistvu beden, kar pa je naravna posledica bede njegove produkcije, pride prepozno. Toda na poti je že nov predmet, ki prinaša nov zagovor sistema in zahtevo po odobravanju« (Debord 1999, 57). Potrošnja naj bi omogočala romantična hedonistična etika. Campbell (2001) nas pripelje do teorije o uživanju.³⁶ Iskanje užitka je dejavnost, ki govori o »potegu« od zunaj k izkušnji večje vzdraženosti (prav tam, 97). Razvijanje porabniških spretnosti je edini uspešen primer vseživljenjskega učenja. Porabniški nadomestki na nek način osvobajajo, oblikujejo identitete in obljublajo, da bodo nadomestili izgube. Bauman (2008, 87) opozarja na nekoristno šaro, ki ostane, ko se predmeti obrabijo in posledično ne nudijo več užitka. Predniki so se izoblikovali kot proizvajalci, sodobni človek pa se mojstri naprej kot potrošnik.

Berger in Luckmann (1999) v knjigi *Modernost, pluralizem in kriza smisla* nakažeta, da je za post/moderno družbo značilen tudi **pluralizem**, ki vodi k relativiziranju smisla in vrednot ter vnaša dvom v odločanje in moralno presojanje. Na prehodu iz moderne v post/moderno družbo se pojavi kriza smisla kot posledica »modernizacije modernizacij«, pluralizacije oz. sekularizacije (Weidenfeld v Berger in Luckmann 1999, 8). Podobno kot zamaje tveganje ontološko varnost posameznika, zamaje pluralizem ontološko identiteto. Post/moderni kritiki so zaslutili novo družbeno pojmovanje smisla človeškega življenja, »ki peha smisel in z njim človeško življenje v krizo, za kakršno v zgodovini ni primere« (Berger in Luckmann 1999, 11).

³⁵ Simmel (1998, 243) razloži, da moda zadovoljuje potrebo po socialni opori, različnosti, težnjo po diferenciaciji, spremembi, izstopanju, obenem pa je tudi proizvod razrednega ločevanja.

³⁶ Danes se vse vrti okoli *uživanja življenja*, pri čemer je lahko delo tudi negativna vrednost: uživanje življenja (E) = uživanje potrošnje (CE) + uživanje prostega časa (LE) – delo (WO). Vsaka stvar, ki prispeva k uživanju življenja (E) pa neposredno ali posredno prispeva k ekonomski vrednosti (Kirn 2012, 13).

Berger in Luckmann (1999, 36) navedeta nekaj strukturnih vzrokov za porast modernega pluralizma: večanje števila prebivalstva in migracij ter s tem povezana urbanizacija; pluralizacija v fizičnem, demografskem smislu; tržno gospodarstvo in industrializacija; pravna država in demokracija; množična komunikacija in mediji, ki nenehno predvajajo številnost načinov življenja in mišljenja. Kriza smisla vnese v družbeno delovanje razsrediščenost in **negotovost** – pomembni značilnosti sodobne družbe. Posameznik tako postane zgolj objekt in konzumator smisla v družbi, kjer ni več ene same resničnosti (»velike zgodbe«) niti vrednot, ki bi predstavljale vez in skupno last vseh pripadnikov družbe.³⁷ Berger in Luckmann (1999, 25) sicer pravita, da si je družbo, v kateri ni nobenih skupnih vrednot in skupnega tolmačenja resničnosti, komaj mogoče zamisliti, istočasno pa je ravno kriza smisla pokazatelj uveljavljanja vseobsegajočega pluralizma vrednot, predvsem pa dezorientacije posameznika in celih skupin. Odtujitev in anomija označujeta stisko človeka, ki se mora sam znajti v modernem svetu.³⁸ Povrh vsega je prisotna še funkcionalna diferenciacija na ravni družbenih institucij. Slabost pri tem je, da se spregleda možnost ohranitve lastnih vrednot in tolmačenj s strani posameznikov in različnih življenjskih skupnosti (Berger in Luckmann 1999).

Ko tveganje doseže raven vsakdanjega življenja, je ogroženo zanesljivo delovanje družbe. Nastopi legitimizacijska kriza, katere največja nevarnost se kaže v padcu zaupanja posameznikov v rutinske postopke institucij (Kos 2011, 1158). Sodobni reflektivni posameznik se težko sooči s konceptom verjetnosti, ki zamenjuje gotovost. Zaradi tega prihaja do zapletov na ravni vsakdanjega življenja. »Posameznik je soočen z nizko ali popolno nemožnostjo razločevanja med varnimi in nevarnimi vsakodnevnimi stanji in procedurami« (Kos 1997, 104). Prične se spreminjati kakovost skupnosti (Beck 2001). V družbi tveganja se uveljavijo popolnoma drugačni sistemi vrednot, kjer sta ne–varnost in strah glavni normativni ideji, za kateri je značilna negativna oznaka. **Strah** je najbolj »strahovit«, ko je razpršen, nejasen oz. ko je prost, brez pravega vzroka (Bauman 2006, 2).

Sodobna družba je na začetku prehoda iz kapitalistične družbe proti nekemu novemu sistemu, za katerega ne moremo natančno vedeti, kakšen bo. Wallerstein (1999, 73) je eden izmed

³⁷ Značilnost današnje t.i. tekoče modernosti je tudi minljivost, ki je pravzaprav resna grožnja človeškemu odnosom, kateri v svetu, prežetim z negotovostjo, kličejo po takšni ali drugačni skupnosti, po varnem zavetju domačnosti okolja (Bauman 2002).

³⁸ Ločevanje posameznika od družbe pa ogroža kohezijo družbenih institucij (Durkheim v Jones 2003, 31-53).

tistih, ki daje **upanje**, poudarja pa tudi odgovornost slehernega posameznika, ko pravi, da bo svet leta 2050 takšen, kakršnega bomo ustvarili sami. Prosto pot daje človekovi spretnosti, predanosti in moralni presoji, obenem pa opozarja, da bo to obdobje strašnih političnih bojev. Kirn (2012, 204) kot upanje izpostavi družbenoekološki obrat k ekosocialni trajnostni družbi, katere značilnosti so zmanjšanje socialnega razlikovanja, družbenoekološko tržno gospodarstvo ter intenzivna ekologizacija vseh področij: politike, znanosti, izobraževanja, medijev, tehnike, prometa, energetike, kmetijstva, turizma ipd.

3.2 PORAZVOJ IN NUJNOST DRUŽBENOEKOLOŠKEGA OBRATA

Leta 2003 je v Parizu potekal mednarodni kolokvij o porazvoju z naslovom »Uničiti razvoj/obnoviti svet«. Srečalo se je okoli 700 udeležencev, ki so pokazali navdušenje nad »novo«, privlačno tematiko. Mišljenje o porazvoju pa se ni začelo z letom 2003, ampak sega že v 60. leta 20. stoletja. Omenjal se je že v prvem desetletju samega *razvoja*. Odpirala so se vprašanja o gospodarski rasti, revščini, temeljnih potrebah, pomoči in življenjskem standardu. Protirazvojni tok je danes navzoč že povsod po svetu (med nevladnimi organizacijami, ekološkimi gibanji, intelektualci), vendar je, kljub temu da ima nekaj močnih točk, vselej v manjšini (Latouche 2009, 9).

Sožitna nerast je popolno nasprotje razvoju, gospodarski rasti in industrijski produktivnosti. Gre za avtonomno in ustvarjalno druženje med ljudmi in druženje ljudi z njihovim okoljem (Illich v Latouche 2009, 70). Nerast ne bo smela biti namenjena samo ohranjanju okolja, temveč tudi vzpostavljanju družbene pravičnosti, kajti družbeno in biološko preživetje sta močno povezani. Za uresničitev družbe sožitne nerasti je treba zapustiti ekonomijo in potemtakem razvoj – v teoriji in praksi. V razpravah večkrat zasledim, da svet potrebuje obnovo prvotne etike, ki bi temeljila na blaginji nerasti oz. sožitni nerasti, trajnostnem razvoju, ekosocializmu (Latouche 2009, Kirn 2011, Plut 2011, Žakelj 2011), Heidegger (Kirn 2011, 1121) pa pravi, da je potreben novi etos oz. nov način prebivanja na Zemlji, kar pomeni nove odnose med ljudmi ter drugačen odnos ljudi do narave, bivajočega in biti. V tehnični dobi je ključnega pomena človekovo razumevanje bistva tehnike, v smislu ekologizacije in upoštevanja načela previdnosti, »kar je nekaj popolnoma različnega od njenega potrjevanja in izboljševanja« (prav tam, 1133).

Kirn (2012) izpostavi entropijo kot postopno degeneracijo sistema proti kaosu. Znanstvenotehnične družbe so kompleksne, dinamične in zato tudi vse bolj entropične. Entropična degradacija je neizbežna, pri tem pa boj za obstanek in življenjske vire predstavlja tekma za nizko entropijo, ki je sestavina vsakega življenja. Življenje ne izključuje, ampak nasprotno, nujno vključuje entropijo, vendar se je treba zavedati, da mora entropična razsežnost človekove dejavnosti obsegati neločljivo povezanost in odvisnost človeka od narave ter hkrati njegovo posebnost od celotne narave (Kirn 2012, 27). Sama entropija je naravna nujnost, ne pa tudi hitrost njenega naraščanja in vrsta entropije (prav tam, 79). Na izbiri imamo dvoje: družbenoekološki obrat, katerega bistvo je nemožnost trajne ekonomske rasti, ali propad sodobne civilizacije in človečnosti, pravi Kirn (2012). Obrat k ekosocialni trajnostni družbi naj bi se z idejo trajnostnega razvoja že začel, vprašanje pa je, ali imamo še dovolj časa za njegovo dejansko izvršitev na planetarni ravni (prav tam, 13). Brez zmanjšanja porabe virov ni mogoče ohranjati kvalitete okolja in varovati naravo. Energetski in materialni način življenja je treba sprejeti kot manj intenziven ter namesto visoke produktivne, energetske potratne in okoljsko zelo tvegane, ceniti delovno–intenzivne tehnologije. Nova družbenoekološka paradigma nas bo učila, kako živeti s fizičnimi omejitvami biosfere (prav tam, 25–32). Dejstvo je, da bo treba način človeškega življenja prilagoditi obnovljivim virom energije.

3.3 TRAJNOSTNO, VZDRŽNO, SONARAVNO

Etika Hansa Jonasa temelji na prihodnosti, vendar pri tem ne gre za neko novo, bodočo etiko, ampak zdajšnjo, »ki bo skrbela za prihodnost in ki jo bo za naše potomce varovala pred posledicami našega zdajšnjega delovanja« (Jonas v Ošlaj 2000, 19). Jonas je kritičen do tradicionalne etike, katera naj bi imela omejene razsežnosti in po kateri je samo neposreden odnos človeka do človeka etično relevanten. Vse ostalo naj bi bilo iz etičnega vidika nerelevantno (prav tam, 18). Kje je tukaj omenjeno razmerje človeka do narave? O tem se sprašuje tudi Jonas in poudari, da je tradicionalna etika omejena na neposredno polje delovanja s predvidljivimi posledicami³⁹ in ne na dolgoročne posledice tega delovanja. Razprostirala se je na neposredno bližnjo sfero človekovega delovanja, pri čemer je šlo samo za medčloveške odnose. Človek kot delujoče bitje pa je odgovoren za prihodnjo bit – nagovarja ga samorefektivno najstvo (Ošlaj 2000, 19). Medčloveški odnosi so vsekakor pomembni, vendar niso edina sestavina trajnostnega razvoja. Z dolgoročnimi razsežnostmi

³⁹ To je bilo značilno za obdobje t.i. znanstvene resnice (moderna).

človekovega delovanja, ozirom na naslednje generacije in pojmom odgovornosti,⁴⁰ je Jonas nakazal na pomembne značilnosti trajnostnega razvoja. Individuum oz. razmerje človek/človek zamenja kolektivna skrb, usmerjena v prihodnost razmerja človek/narava.⁴¹

O vselej aktualnem trajnostnem razvoju⁴² razpravljajo od 90. let prejšnjega stoletja. Besedo »trajnost« uporabljamo vse pogosteje, a vendar so le redki seznanjeni z resničnim pomenom. Mnogi mislijo, da je nekaj novega, kar so izumili leta 1992 na svetovni konferenci o okolju in razvoju v Rio de Janeiru. Anko (2009) z besedami Hegla lepo predstavi resnični pomen trajnosti – gre za spoznanje nujnosti ali drugače povedano, za javno oz. znanstveno potrditev okoljskih problemov in družbe tveganja. Z uresničitvijo trajnostnega razvoja bi se moralo temeljito spremeniti dosedanje razmerje med znanstveno–tehnološkim razvojem, naravo in družbo, opozarja Kim (2000).⁴³ Plut (2011, 1150) ocenjuje, da se na splošno (še) ne uresničujejo pomembne zahteve trajnostnega modela razvoja, tj. odgovornega načina dviga blaginje do prihodnjih generacij. Namesto uresničevanja ciljev trajnostnega razvoja je večina ukrepov za izhod iz gospodarsko–finančne krize v podporo oživljanja modela trajne oz. količinske rasti. Ekonomska rast in z njo svetovno gospodarstvo pa sta vedno bolj odvisna od antropogenih obremenitev okolja oz. zmogljivosti planeta.

⁴⁰ Odgovornost se ne nanaša samo na izboljšanje življenja prihodnjih generacij, temveč tudi na rešitev narave same, torej kot vrednote same po sebi, kljub poudarku na antropocentričnem mišljenju (Ošljaj 2000, 83).

⁴¹ Nekateri sodobni teoretski konceptuali postavljajo pojem narave pred človeka in navajajo razmerje *narava/človek*.

⁴² »Trajnostni razvoj pomeni zadovoljevanje potreb sedanje generacije, ne da bi s tem ogrozili sposobnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb« (World Commission on Environment and Development 1987). Obstaja soglasje o treh vidikih vzdržnega razvoja: gospodarska, okoljska in družbena vzdržnost. Omenja se še četrta, tj. kulturna vzdržnost (Barbič 2005, 17). Zagovorniki **šibkega** koncepta trajnosti pravijo, da je mogoče naravni kapital v nedogled nadomeščati s tehničnim, zagovorniki **močnega** pa, da predstavljajo obnovljivi in neobnovljivi viri narave v okviru Zemlje ter ekološke posledice njihove rabe, meje za rastočo ekonomsko–tehnično prilaščanje narave (Kim 2011, 1133).

⁴³ Prvi korak za uresničitev pravega trajnostnega modela je postaviti meje telesu. »Danes moramo misliti na svoj telesni jaz kot na del tiste prostorsko–časovne materije, ki bo lahko postavljala meje. Telo, ki ima vgrajene sisteme odpora, vztrajnosti, strpnosti. Na to moramo misliti ne-duhovno«, pravi Braidottijeva (1999, 26). Trajnostni subjekt je njena misel o tem, kako omejiti sistem, ki prodaja razlike in laži. Vse se začne na individualni ravni – v glavah (razumu) slehernega posameznika.

4 TRAJNOSTNE ALTERNATIVE

V poglavju izpostavljam nekaj posebnosti slovenskega podeželja, med t.i. trajnostne alternative pa s posebnim namenom uvrščam, poleg že dobro uveljavljenega ekološkega, tudi samooskrbno kmetijstvo, katerega ni mogoče obravnavati ločeno od vzdržnega oz. trajnostnega razvoja. Zaradi pestrosti naravnih razmer je slovenska kmetijska proizvodnja izredno slikovita. Barbičeva (2005, 167) označuje velik del slovenskega kmetijstva kot okoljsko primerno in usklajeno z načeli vzdržne rabe virov. Skupni cilji podeželskih prebivalcev so ohranjanje narave, predvsem njene biotske pestrosti, varovanje okolja in kulturne dediščine ter zagotavljanje naravnega samoobnavljanja. Bistveni so tudi njihovi vzajemni medsebojni odnosi.

4.1 NAZAJ NA VAS

Urbanizacija je interpretirana v smislu razraščanja mest in naraščanja mestnega prebivalstva. Povezana je tudi z napredkom in širjenjem mestnega načina življenja iz središča proti periferiji, obenem pa je »dinamičen demografski, socialnoprostorski, komunikativni in kulturni proces, v katerem se nenehno pojavljajo novi elementi, ki spreminjajo razmerja med načinom dela, opravljanjem prostočasnih aktivnosti in načini bivanja« (Uršič in Hočevar 2007, 8). Nekdaj ostra meja med mestom in podeželjem danes izginja z vmesnimi, suburbanimi prostori. »Suburbanizacija je eden od vidikov bolj temeljnega procesa prostorske reorganiziranosti družbe, ki spreminja prej ustaljeno naravo prostorske dihotomije: mesto – podeželje« (prav tam, 13). Suburbanizacija (obmestno podeželje) je zelo močan, praktično nezaustavljiv proces, ki ga je mogoče povezati z motivom vračanja v bolj naravni življenjski prostor. V nadaljevanju se najprej osredotočam na nekatere specifične značilnosti slovenskega podeželja, ki so privedle do procesa suburbanizacije.

4.1.1 Posebnosti slovenskega podeželja

Zaradi naravnih razmer in močne ohranitve srednjeveške agrarne strukture je slovensko podeželje prava posebnost v evropskem prostoru. Ima notranjo dinamiko spreminjanja, ki je rezultat součinkovanja naravnih in družbenih dejavnikov, med katerimi izstopajo zlasti gospodarske in politične razmere (Kladnik in Ravbar 2003, 12). V 20. stoletju se je v zahodnoevropskih državah družbenogospodarski in posledično prostorski razvoj osredotočil na območja mest. Skoraj 90 % urbanizacija je pripeljala do zgostitve dejavnosti na ozkem

urbanem območju, na obsežnih območjih podeželja pa prispevala k poenostavitvi/osiromašenju družbenogospodarskih struktur. Razvojni dejavniki v Sloveniji so v povojnem obdobju težili k nasprotnemu modelu podeželja. K temu sta prispevala **drobna in pestra razčlenjenost površja**, katera je povzročila razpršeno poselitev in razdrobljeno posestno strukturo, ter **povojni politično–gospodarski razvoj**, ki je omejeval privatizacijo kmetijstva (Klemenčič 2006). Naravne razmere slovenskega podeželja so bile razlog, da se v Sloveniji niso v tolikšni meri pojavile skrajne oblike socialistične organizacije kmetijske pridelave, kakršne so bile značilne za druge socialistične države nekdanjega vzhodnega bloka (Kladnik in Ravbar 2003, 12).

Deagrarizacija slovenskega podeželja in z njo povezana depopulacija sta bili hitri, tj. od 50. do 90. let 20. stoletja.⁴⁴ Povzročili sta ekonomske in demografske spremembe podeželja. K procesom diferenciacije slovenskega podeželja in oblikovanja različnih tipov podeželske pokrajine je svoje prispevala industrializacija, katero sta spremljala rast v industriji zaposlenega prebivalstva in posledično hiter upad deleža kmečkega prebivalstva. Proces industrializacije je dodatno pospeševal še koncept policentričnega regionalnega razvoja (razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti) oz. težnja po enakomernem razvoju slovenskega podeželja. Policentrični razvoj je omilil popolno depopulacijo manj razvitih območij podeželja. Po osamosvojitvi se je stanje malo izboljšalo, saj so se kmetije na račun najemanja zemlje povečale, na hribovitih območjih pa se je začelo opuščanje obdelovalnih površin. Nazadovati je začel delež aktivnega kmečkega prebivalstva. Vzroki so bili predvsem slaba prometna povezanost z urbaniimi območji ter nižji osebni standard (Klemenčič 2002, 8–14).

Urbanizacija na ozemlju današnje Slovenije je bila med razcvetom industrializacije vseeno zmerna, če jo primerjamo z zahodnoevropskimi državami, in je vplivala na dekoncentrirano poselitev Slovencev (Klemenčič 2006) (glej Tabelo 4.1). Posebnost razvoja urbanizacije se kaže v specifični podobi urbane podeželske pokrajine. Prebivalstvo, ki se je vključilo v neagrarne dejavnosti, je v veliki meri obdržalo svojo zemljo na podeželju in jo marsikje še danes obdeluje. To je privedlo do delavsko–kmečkih družin (Klemenčič 2002). Prebivalci podeželja so začeli sprejemati izzive mestnega življenja. Zaposlitev zunaj kmetijstva je prinesla elemente urbanega življenjskega sloga, z njim pa tudi urbane vrednote, ki so počasi izpodrivale tradicijo podeželja (Barbič 2005, 85).

⁴⁴ V zahodnoevropskih državah je proces potekal od 80 do 120 let (Klemenčič 2002).

Podeželje se že dalj časa ne enači več s kmetijstvom.⁴⁵ Gre za dve različni identiteti, pri čemer vire kmetijstva kot gospodarske dejavnosti predstavljajo le kmetijska zemljišča in kmečki prebivalci, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, podeželje pa postaja vse bolj prostor bivanja in dela ljudi, pri katerih so v ospredju različne nekmetijske gospodarske dejavnosti (Barbič 2005, 11). Ker se je slovensko podeželje razvijalo v smeri večnamenskega prostora s pestro socialnoekonomsko strukturo, ustrezno oskrbno in infrastrukturno opremljenostjo, so sodobne razvojne težnje evropskega podeželja že v veliki meri uresničene, medtem ko se zahodnoevropske države trudijo z revitalizacijo podeželja (Klemenčič 2006). Vračanje nazaj na podeželje predstavlja pomembno trajnostno alternativo v smislu razvoja podeželja in ohranjanja naravnih habitatov. Razvoj podeželja v Sloveniji je usmerjen na sonaravne oblike kmetovanja, obrtno–storitvene dejavnosti, turizem in reševanje problemov, povezanih z območji praznjenja, predvsem hribovitih in gorskih predelov. Pri slednjih predstavlja osnovni problem neugodna demografska struktura (nizka rodnost in visok delež ostarelega prebivalstva).

Mestna območja zavzemajo približno 2 % celotnega slovenskega prostora, s približno 40 % poseljenostjo. Primestna (tudi obmestna) območja predstavljajo malo manj kot 6 % ozemlja, s približno 15 % prebivalstva. Značilna podeželska območja zavzemajo malo več kot polovico celotnega prostora, s približno tretjino prebivalstva. Območja praznjenja tvorijo 42 % slovenskega ozemlja, poseljuje pa jih slabih 15 % prebivalstva. Iz spodnje tabele (glej Tabela 4.1) je razvidno, da so najbolj kritična območja intenzivnega praznjenja. Na slabi petini ozemlja prebiva še približno 6 % prebivalstva.

⁴⁵ V agrarni dobi je imelo podeželje proizvodno (kmetijsko) funkcijo z enotnostjo dela in kulture, v dobi industrializacije proizvodno in bivalno funkcijo s prostorskim in socialnim ločevanjem dela in kulture, v postindustrijski dobi pa poleg bivanjske in proizvodne še rekreacijsko in okoljsko–varstveno funkcijo, s prevzemanjem identitetno–kulturnih potez v novi preobleki. Preoblikovanje vsebine podeželja je razvidno iz spreminjanja njegovega poimenovanja: *na kmetih – na vasi – podeželje* (Klemenčič 2006).

Tabela 4.1: Delež površine in prebivalstva po tipih podeželskih območij v Sloveniji

Tip območja	Površina v %	Prebivalci v %
Mestna območja	1,74	39,20
I. Primestna območja	5,73	14,80
II. Značilna podeželska območja	50,54	31,22
<i>IIa. ravninska</i>	<i>19,18</i>	<i>17,55</i>
<i>IIb. gričevnata</i>	<i>13,91</i>	<i>7,62</i>
<i>IIc. hribovita in gorska</i>	<i>17,44</i>	<i>6,05</i>
III. Območja praznjenja	42,00	14,78
<i>IIIa. Območja intenzivnega praznjenja</i>	<i>19,17</i>	<i>5,72</i>
<i>IIIb. Območja zmernega praznjenja</i>	<i>11,88</i>	<i>4,92</i>
<i>IIIc. Območja potencialnega praznjenja</i>	<i>10,95</i>	<i>4,14</i>
Skupaj	100,00	100,00

Vir: Kovačič (2003, 4), Kladnik in Ravbar (2003, 45).

4.1.2 Ruralna idila

»Na slovenskem podeželju se čas vrti počasneje. Raznovrstna bližina zelenih doživetij je na dosegu roke ... Ob stiku z odprtimi in prijaznimi ljudmi ter neokrnjeno naravo se lahko sprostite in spet začutite samega sebe. Prepustite se harmoniji sobivanja človeka in narave ter začutite pristnost slovenskega podeželja« (Slovenia.info). Podeželje je predstavljeno kot idilično zavetje v objemu zelene narave, s poštenimi in »veseljaškimi« ljudmi ter kot idealna priložnost za beg pred mestnim hrupom in gnečo. Kakovost življenja na podeželju vidijo prebivalci mest v prostorski neutesnjenosti, bivanju v naravnem in manj onesnaženem okolju ter v pogostejših vezeh med prebivalci podeželja (Barbič 2005, 11). Toda tudi podeželje ima svoje slabosti, katere prebivalci mest radi spregledajo ali pa na njih niti ne pomislijo. Gozdni delavci ali kmetje, ki skoraj vsakodnevno uporabljajo različne stroje, povzročajo hrup in onesnažujejo okolje. Hrupen je tudi močan veter, ki je lahko v hribovitih in bolj odprtih predelih zelo intenziven (nevarnost vetroloma v bližini stanovanjskih in gospodarskih objektov). Zaradi oddaljenosti od centra se podaljša čas za nujno medicinsko pomoč (sploh v zimskem času), prisotni so lahko tudi različni socialni problemi (revščina, nasilje, samomori, alkoholizem) ipd.

V Sloveniji so demografsko najbolj »zdrava« suburbana območja (Klemenčič 2006). Pomemben dejavnik, ki vpliva na trend suburbanizacije, katera se širi v okolici večjih slovenskih mest, je t.i. **pastoralizem** (harmonija odnosa med človekom in naravo)

(Uršič in Hočevar 2007). Pastoralizem⁴⁶ kot oblika družbenega konstrukcionizma izvira iz 18. in 19. stoletja, in sicer kot posledica procesov intenzivne industrijske urbanizacije. V tem kontekstu so pastoralisti pojmovani kot skupine ljudi, ki se trudijo zavarovati »svojo vizijo ruralne idile« pred poskusi modernizacije podeželja (Murdoch v Uršič in Hočevar 2007, 67–68). Uršič in Hočevar (prav tam, 68) pastoralizem opisujeta kot romantično podobo vaškega življenja, ki pa pri prebivalcih urbanih območij deluje zgolj na imaginativni ravni. Pravzaprav je bolj podobno fantaziranju oz. t.i. »miselnemu eskapizmu«. Avtorja (prav tam) med pastoralizem oz. bolj posnemanja ruralne idile prištevata:

- vikend izlete na podeželje,
- gradnjo počitniških hišic ali majhnih vikendov,
- vrtičkanje na obrobju slovenskih mest.

Uršič in Hočevar (2007, 68) poudarita, da bi za uresničitev *ruralne idile* morali resnično opustiti mestno življenje, se preseliti na podeželje, prevzeti kmetijo, predvsem pa kmečki način življenja. Vse to bi sčasoma razkrilo tudi težavne plati ruralnega življenja. Namesto tega se prebivalci urbanih območij raje odločajo za t.i. urbani pastoralizem, vmesno pokrajino med mestom in podeželjem, ki je protiutež nenaravnemu, tehnološko–determinističnemu življenju v mestu in predstavlja iluzijo »povratka k naravi«, kljub uničevanju naravnega okolja z gradnjo stanovanjskih objektov. Sodobnemu udobju (nakupovalna središča, poslovna infrastruktura in avtocestne povezave) se je le težko odreči. Na bolj oddaljenih območjih slovenskega podeželja, ki se soočajo s praznjenjem, je že zaznati nov pojav – doseljence iz mest, ki se zaradi različnih motivov ne odločijo za obmestno oz. suburbano podeželje. Med njimi so t.i. novi bogataši, ki si na podeželju gradijo razkošne rezidence⁴⁷, in mlade družine. Razlogi za življenje na bolj oddaljenih območjih so od filozofskih (»vračanje k naravi«), ekonomskih (cenejši življenjski stroški), okoljskih (varovanje okolja) do vzgojnih (zagotavljanje otrokom okolje brez nevarnih pasti mesta) in prostorskih (umik stresnemu

⁴⁶ V zvezi s pastoralizmom se pojavlja tudi pojem **domačijstvo**. Rotar (v Uršič in Hočevar 2007, 60–62) ugotavlja, da zgodovinskih vzrokov za nastanek domačijsko naravnanih ideologij ni mogoče natančno določiti, lahko pa razberemo nekatere ključne relacijske vzroke. Sovražnik »ideologijam rodu in grude« so na ozemlju današnje Slovenije predstavljali tuji kulturni elementi. Jeraj (1933, 83) je zatrjeval, da kmet ne ljubi tujih priseljencev tako iskreno, kakor ljubi stare domačine. Ideologije rodu in grude so bile tako močan dejavnik, da so zavirale razvoj slovenskih mest. Urbani način življenja je bil dojet kot element ogrožanja »slovenske kulture«, katera se je izoblikovala na vasi. Elementi domačijstva so ostali zakoreninjeni na podeželju, ki zajema nad 90 % celotnega slovenskega prostora (Perpar 2003, 191–192). Domačijstvo se med Slovenci kaže tudi v precejšnji navezanosti na domačo zemljo in nepripravljenosti na menjavo bivalnega okolja (Hočevar in drugi 2004).

⁴⁷ Med njimi lahko v prihodnje pričakujemo več tujcev.

načinu mestnega življenja). Posebno mlade družine so lahko pomemben pobudnik razvoja podeželja (Klemenčič 2006).

»Ko boste razmišljali, kje preživeti počitnice, ne pozabite na naše podeželje ... Počitnice na turističnih kmetijah niso takšne kot oddih na morju ali v zdraviliščih. So drugačne – v tesnem stiku z naravo in ljudmi, z njihovo kulturo, življenjsko modrostjo, šegami, ko odidete z nje, polni nepozabnih vtisov« (Turistične kmetije). Spletne strani ponujajo navidezni pastoralizem v obliki kmečkega turizma. Kos (2011, 1160) pravi, da gre za komercialno uspešne, vendar očitne ponaredek pristnosti narave, katerih se potrošniki zavedajo, a zavestno vztrajajo v takšni samoprevari. »Odit v naravo«, se sprostiti od mestnega vrveža v obliki športa, podeželskega pohajkovanja ali turizma, je danes popularno in prispeva k višjemu ugledu, tudi zdravju posameznika. Toda »če bi res začeli poglobljeno razpravljati o razmerju med naravo in družbo, bi si skoraj zanesljivo uničili dopust« (prav tam, 1160).

4.1.3 Ali je mestu resnično spodletelo?

Danes se srečujemo z do konca poenostavljenimi kritikami urbanega prostora, ki naj ne bi bilo nič drugega kot železo, beton in asfalt. Kritika je verjetno posledica še ne preživetega šoka, ki ga povzroča kulturna kolonizacija naravnega prostora. Prav imajo tisti, ki trdijo, da je mesto »kultura« in ne »natura«, prav pa imajo tudi tisti, ki blažijo šok z vnašanjem elementov, ki posnemajo naravo (Kos 2011, 1162). Pri sodobnem človeku je v ospredju želja, lahko rečem kar potreba po naravi v mestu, torej nekakšni združitvi narave in mesta. Dokaz so drevesa, vodnjaki, zelenice, klopce ob kakšnem cvetočem grmu, majhni vrtovi, nasadi rož, parki, urejene sprehajalne poti ... »Narava v mestu je del kulturnega grajenega okolja in kot taka le predstavlja oz. reprezentira ali posnema naravo« (prav tam, 1161). Posnemanje narave ali umetna narava pa nima nobenih lastnosti pristne narave, zato niti želja po »več narave v mestu« ne obvelja več. Zelo močno je prepričanje o tem, da ljudje ne želijo živeti in delovati v mestih, če to ni nujno potrebno (Thrift v Uršič in Hočevar 2007, 25).

Kovačič (1995) je postavil teorijo o tem, da imata mesto in podeželje vsako svoje posebnosti, vsebine, razvojne možnosti in zakonitosti. Sta dva specifična prostorska sistema, ki se med seboj dopolnjujeta. Sodobni človek potrebuje vasi za zagotavljanje identitete, solidarnosti in varnosti, potrebuje pa tudi mesta, da zadovolji družabne želje ter duhovno oz. umetniško razsežnost (Kohr v Kovačič 1995, 13). O tem priča tudi podatek, da igrajo mesta za Slovence

pomembno vlogo kot vozlišča storitev, institucij, dostopa do dobrin, vendar so manj pomembna v bivanjskem smislu. Po mnenju Slovencev je potrebno mestno okolje uskladiti z vizijo bolj naravnega, podeželskega okolja (Uršič in Hočevar 2007, 69).

Rezultati raziskave Vrednote prostora in okolja (Hočevar in drugi 2004) kažejo pri Slovencih večjo prisotnost tradicionalnih pozitivističnih vrednot. Med najpomembnejšimi odlikami kraja respondenta prevladujejo varnost, čisto okolje, splošna urejenost, dobra oskrba, bližina narave, med dejavnostmi, ki vprašanim bogatijo življenje pa sprehodi v naravo in »biti doma v krogu domačih in družine« (prav tam, 25–26). Veliko jim pomeni »biti v naravi ali v stiku z njo«, kar pove tudi podatek, da več kot 85 % vprašanih meni, da mora imeti varovanje narave prednost pred gospodarskimi interesi, ko gre za izrabo prostora (prav tam, 29). Eden izmed tematskih sklopov prikazuje odnos respondentov do urbanih procesov v njihovih bivalnih okoljih. Slovenska populacija se je izkazala za protimestno, njihove preference o bivalnem prostoru pa so izrazito ruralistične. Več kot polovica vprašanih bi najraje živela v manjši ali večji vasi oz. podeželskem kraju, medtem ko bi v večjem mestu živelo le okoli 5 % vprašanih (prav tam, 35). Predvidevam, da je dihotomija med urbanim in ruralnim danes še bolj izrazita, kot je bila v času izvedbe raziskave, leta 2004. Ruralno ima status »esence« oz. ontološke varnosti, za razliko od urbanosti, ki nima dolge zgodovine in se ni uveljavilo kot vrednota (Uršič in Hočevar 2007, 86). »Urbano« je bilo torej nekaj vmesnega oz. prehodnega, kar kaže na močno vez človeka s podeželjem in naravo.

»Vas je kakor otok sredi morja, kamor le od daleč pljuskajo razburkani valovi viharnega modernega življenja« (Jeraj 1933, 15). Jeraj (1933) je visoko vrednotil življenje na podeželju, vendar ne samo zaradi bližine narave, ampak naj bi življenje v stiku z naravo predstavljalo moralni ideal. Po njegovem mnenju narava izoblikuje duha človeka. Nekateri pravijo, da je njegovo delo *Naša vas* (1933) primer pretiranega vrednotenja podeželskega življenja in poudarjanja domačijstva v odnosu do mesta (Uršič in Hočevar 2007). Jeraj kot ruralni sociolog je v urbanem prostoru videl popolno negacijo naravne podeželske organske celovitosti in lepote, kmečki stan pa povzdignil nad vse druge stanove in ga označil za »najzdravejšega in najpravilnejšega« (Jeraj 1933, 30). Po njegovem so mesta hudičevo delo, Rotar⁴⁸ pa trdi, da je nenaravnost definicijska značilnost mest (Kos 2011, 1163). V obeh trditvah je mesto popolnoma ločeno od narave in podeželja.

⁴⁸ Braco Rotar je slovenski sociolog, pesnik in esejist. Uveljavil je raziskovanje delovanja ideologij, zlasti v urbanem prostoru. Znan je po delu *Pomeni prostora: ideologije v urbanizmu in arhitekturi* (1981) (Sociologija).

Zaradi podobnosti organizacije vsakdanjega življenja se brišejo meje med mestom in podeželjem. Povsod lahko živimo t.i. urbani način življenja. To vzbuja neodobravanje posameznikov ali skupin, ki želijo vrnitev k tradicionalnim, bolj zaprtim in stabilnim skupnostim. Posledica so ograjene skupnosti, ki v mestnih središčih uveljavljajo življenje, podobno tradicionalnim družbam (Uršič in Hočevar 2007, 9–10). Nekaj podobnega so tudi majhni vikendi v naravi, izven mestnih središč, po možnosti z ograjo in vrtom, kar kaže na željo po odmaknjenosti od centra dogajanja in potrebo po zasebnosti, katera pa je zagotovljena zgolj in samo v bližine neokrnjene narave. Z ograjenimi vikendi pa se marsikdo želi tudi zaščititi/zavarovati pred »nevarnimi vsiljivci iz narave«, kot je npr. divjad, medved, tudi kakšna krava z bližnje kmetije. Sobivanje z naravo vendarle ni tako preprosto in idilično.

4.2 KMETOVANJE V SODELOVANJU Z NARAVO

Obsežne kmetijske operacije, ki so spremenile tradicionalno kmetijsko krajino, in intenzivno pridelovanje živil oz. pridelkov, ki vsebujejo razne kemične dodatke, so sodobno kmetijstvo spravili v slabo luč. Tehnološki in drugi kemijski posegi v naravno okolje so namreč prinesli onesnaženje določenih sestavin okolja. Moderna reflektivnost oz. samozavedanje posameznikov o škodljivih učinkih tehnološkega napredka je vodilo k spremembam vrednotnega sistema. Zdrav življenjski slog postavlja v ospredje čim bolj naravno pridelano »domačo« hrano, zaradi česar je kmetijstvo (predvsem v prihodnje) pripomorano ubrati drugačno pot, s tehtnim premislekom glede uporabe različnih, sicer še vedno produktivnih in komercialno uspešnih tehnologij rabe tal in pridelovanja. Okoljevarstveni vidik in kvaliteta kulturne krajine se že lep čas omenjata v prostorskem razvoju, razvoju podeželja in kmetijstva, ekološkem kmetijstvu ipd. Kljub temu, da število ekoloških kmetij v Sloveniji v zadnjih dveh letih (zelo) počasi narašča, kmetijstvo kot ena izmed najpomembnejših trajnostnih alternativ izgublja v bitki za vodilno gospodarsko dejavnost. Zaradi odvisnosti od strukture porazdelitve kmetijskih zemljišč, nepredvidljivih vremenskih razmer ter demografskih vprašanj ne more ugajati zahtevam trga in spremembam gospodarstva. Kljub temu je svojevrstna panoga, ki bo krojila prihodnost, zaradi česar zahteva preišljen nadaljnji razvoj.

4.2.1 Spremembe v odnosu kmetijstva do narave

Za obdobje predmoderne je bilo značilno tehnološko neintenzivno kmetijstvo. Človek je bil najprej lovec in nabiralec, kasneje pa poljedelec in živinorejec. Predvsem poljedelstvo je pomenilo velik korak v razvoju človeka. Pripomoglo je k zmanjšanju človekove odvisnosti od narave, katero je začel spreminjati in oblikovati po svojih potrebah in željah. Človek moderne, tj. od 17. in 18. stoletja dalje, je zaradi novih kapitalskih odnosov, tehničnega napredka in znanstvene racionalnosti zamenjal vrednotni okvir svojega delovanja. Staro animistično, vitalistično, mitološko in teleološko razumevanje narave je nadomestil z mehanskim. Narava je bila v obdobju moderne izključena iz tradicionalne moralne skupnosti. Moderni način življenja, v duhu čim večje proizvodnje in potrošnje, ni več dopuščal pojmovanja narave kot duhovne, skrivnostne sile, ki jo je treba spoštovati. Nove znanstveno-tehnološke razsežnosti so privedle do spremenjenih odnosov pri obdelovanju zemlje in vzreji živali. Intenzivna strojna obdelava, odkritje pesticidov in herbicidov ter drugi najrazličnejši kemični dodatki so povečali pridelek in izoblikovali tržno-kapitalski odnos do narave. Istočasno so povzročili onesnaženje, naravi onemogočili možnosti samoobnavljanja, zmanjšali biotsko raznovrstnost, krajinsko pestrost ter korenito preoblikovali kulturno krajino. Podobno je intenzivna živinoreja po drugi svetovni vojni postala ekonomsko učinkovitejša in konkurenčnejša, toda na škodo blaginje živali.⁴⁹ »Množično vzrejo živali je človek spremenil v visoko tehniziran in ekonomsko optimiran proces, živali pa spremenil v stroje za proizvodnjo mleka in mesa ali bioreaktorje« (Kirn 2004, 157).

Intenzivna kmetijska pridelava, katere osnovni cilj je povečanje gospodarskih učinkov, se počasi usmerja v okolju prijaznejše oblike. Poudarjanje kmetovanja v čim bolj naklonjenem sodelovanju z naravo kaže na potrebo po drugačnem, neinstrumentalnem vrednotenju narave. Post/moderno kmetijstvo je sonaravno, pojmovano tudi kot biodinamično ali ekokmetijstvo.⁵⁰

⁴⁹ Že v 18. in 19. stoletju so se pojavili pomisleki glede človekovega neetičnega odnosa do živali, kar je vplivalo na nadaljnji razvoj ekološke/okoljske etike. Celovitejše etične koncepcije pa so se izoblikovale šele v zadnjih 40 letih (Kirn 2004).

⁵⁰ *Biološko-dinamična metoda* gospodarjenja je sonaravna metoda kmetovanja, ki upošteva ekološke metode kmetovanja ter tudi zakonitosti naravnega gibanja Zemlje in letnih časov. Osnova so biodinamično pridelana semena in sadike, kompost za gnojenje, kolobarjenje ter ustrezni pripravki za zaščito rastlin (Demeter). *Ekološko kmetijstvo* se je na osnovi biološkega razumevanja medsebojnih povezav v kmetijstvu razvilo v celosten koncept kmetijskega gospodarjenja, ki si v sozvočju z naravo prizadeva za čim bolj sklenjen krogotok snovi in energije na kmetiji. Ekološki kmet prednostno izbira ukrepe, s katerimi bo dosegel kar najboljšo pridelovalno zmogljivost kmetije kot celote (Inštitut za trajnostni razvoj).

4.2.2 Usmeritev v ekološko

Slovenija ima pester naravne danosti z različnimi tipi pokrajin ter posledično tudi različne pridelovalne možnosti in razmere za pester izbor kultur. Slovensko kmetijstvo je zaradi kritične omejenosti kmetijskih zemljišč (komaj 32 % v strukturi celotne rabe je kmetijskih zemljišč),⁵¹ razmeroma težkih pridelovalnih razmer (skoraj 73 % kmetijskih zemljišč se nahaja na območjih z omejenimi možnostmi za kmetovanje), razdrobljenosti posesti, strukture porazdelitve kmetijskih zemljišč⁵² in slabe tržne organiziranosti nekonkurenčno. Ne smemo prezreti nepredvidljivih naravnih ujm, ki so vsaj v določenem obsegu že rezultat podnebnih sprememb. Poletna suša najbolj ogroža pridelavo strateških pridelkov (žita, zelenjavo) (Kladnik in Ravbar 2003, Borovnik in drugi 2013).

Kljub temu, da so subvencije za ekološko kmetovanje razmeroma visoke,⁵³ so slovenski ekološki kmetje še vedno negotovi glede same ekonomičnosti pridelave (Slabe in drugi 2010). Pri usmeritvi v ekološko kmetijstvo so prisotni določeni stereotipi in bojazni, kar posledično ovira razvoj slovenskega ekološkega kmetijstva (večji nadzor, razne obveze, finančni vložek, več ročnega dela, izpad prihodka zaradi zmanjšanja pridelka ob preusmeritvi, ko se pridelki dve leti tržijo še kot konvencionalni, vodenje administracije, dodatna izobraževanja ipd.). Premalo je še zavesti, da lahko ekološko kmetijstvo ob zagotavljanju večje okoljske funkcije kmetijstva in ob manjših okoljskih vplivih, zagotovi večjo prehransko varnost. Poleg tega ponuja tudi tržno priložnost in ohranjanje delovnih mest na podeželju. Vse to v končni fazi prispeva k trajnostnemu razvoju slovenskega kmetijstva in celotne države.

V Sloveniji se je leta 2010 s kmetijsko dejavnostjo ukvarjalo 74.646 kmetijskih gospodarstev. V primerjavi z letom 2000 se je število zmanjšalo za 13 %, kar je 2 % na leto (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Kutin Slatnar in drugi 2012). V letu 2012 je bilo v ekološko kontrolo vključenih 2.682 kmetijskih gospodarstev, kar je 3,6 % vseh kmetijskih zemljišč. V Sloveniji so v 12. letih ekološkega kmetovanja prisotna določena nihanja. V obdobju od 2008

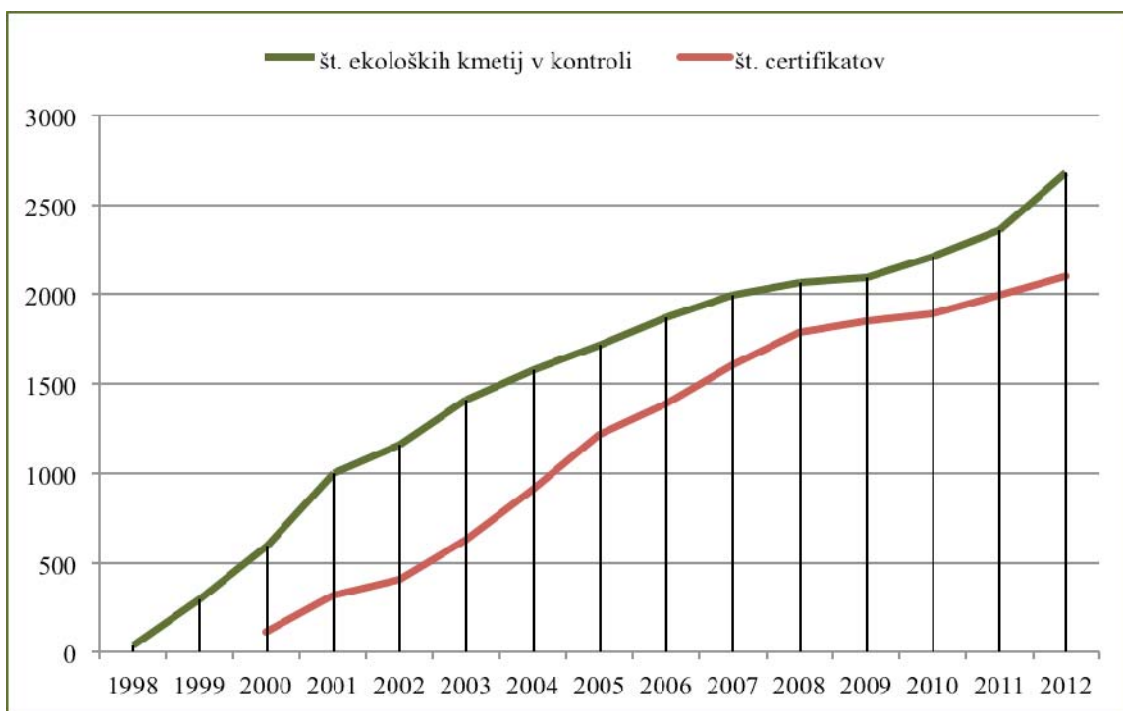
⁵¹ Statistični podatki kažejo, da so se kmetijska zemljišča v uporabi od leta 1991 do 2011 zmanjšala za 103.080 hektarov (Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije). Razlogi za komaj 32 % obdelovalno primernih zemljišč so predvsem prevelike strmine, zlasti drobna naklonska sestava (Kladnik in Ravbar 2003, 16).

⁵² Od 458.214 hektarov kmetijskih zemljišč v uporabi več kot polovico zavzemajo trajni travniki in pašniki (57 %), kar narekuje pretežno živinorejsko proizvodnjo. Njiv in vrtov je približno 37 %, trajnih nasadov pa komaj 5,8 % (Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije).

⁵³ V povprečju je višina podpore za ekološko kmetovanje v novem Kmetijsko okoljskem programu 419,4 €/ha (Slabe in drugi 2010).

do 2010 se je dinamika rasti nekoliko umirila, vendar zadnji dve leti nakazujeta na dobre obete za nadaljnjo rast ekoloških kmetij v Sloveniji (glej Sliko 4.1).

Slika 4.1: Skupno število ekoloških kmetij v kontroli ekološkega kmetovanja in s certifikatom po letih

Vir: Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije (2013).

Tudi zavedanje potrošnikov o zdravi prehrani je v porastu. Raziskave namreč kažejo na dokaj veliko povpraševanje po ekoživilih, na slovenskih policah pa medtem prevladujejo uvožena ekološko pridelana živila (Slabe in drugi 2010). Strateški cilji prehranske resolucije se zato nanašajo predvsem na zagotovitev zadostne oskrbe prebivalstva s kakovostno hrano (povečanje samooskrbe), zagotovitev varne hrane vzdolž celotne živilske verige ter ohranitev in krepitev zdravih prehranjevalnih navad prebivalcev (Statistični urad Republike Slovenije 2011). Vlada RS Slovenije je že v letu 2005 sprejela Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015 (ANEK 2005), v katerem so za to obdobje natančno določeni cilji. Predvideno je povečanje števila ekoloških kmetij na 15 % (sedaj 3,6 %) ter obsega ekološko obdelanih kmetijskih površin na 20 % (sedaj 7,6 %). Večji obseg in heterogenost sta načrtovana tudi pri ponudbi slovenskih ekoloških živil na trgu. Do leta 2015 je cilj doseči 10 % ekoživil slovenskega porekla od celotne prodane količine hrane. Gre za zelo optimistično zastavljene cilje, katere bo v naslednjih dveh letih težko doseči, lahko pa se jim vsaj približamo. Ovire bo treba raziskati na interdisciplinaren način.

Slabetova in drugi (2010) so z raziskavo o stanju ekoloških kmetij v Sloveniji opozorili na pojav potrebe po razvoju celovitega kalkulacijskega sistema, posebej za ekološko kmetijstvo, ki bi bil uporaben z vidika posameznega pridelovalca (v smislu ekonomičnosti pridelave), kot tudi z vidika ekonomske učinkovitosti posameznih subjektov.

4.2.3 Pomen samooskrbnih kmetij

Pomembno se je zavedati moči in prednosti lokalne/regionalne pridelave hrane. Le tako bomo izboljšali in povečali prehransko samooskrbo ter posledično znižali uvoz ekoloških živil in pridelkov iz tujih držav. Pri tem pa ne smemo pozabiti na kmetije, katerih način kmetovanja ni uradno označen z »zelenim znakom« oz. usmerjen k trženju dobrin, pa je ravno tako ekološki oz. v skladu z naravo. Namen tovrstnih, t.i. samooskrbnih kmetij je oskrbovati zgolj lastno gospodinjstvo. Ob tolikšnem poudarjanju ekološkega kmetijstva je samooskrbno predstavljeno kot neperspektivno, neracionalno, tehnološko in organizacijsko pomanjkljivo, pri definicijah pa običajno prevladuje ekonomski vidik. Samooskrbno kmetijstvo je ponavadi pojmovano kot zastarelo oz. zaostalo, zanj pa naj bi bila značilna neučinkovitost ter neuspešnost. »Samooskrbno kmetijsko gospodarstvo negativno vpliva na ekonomski razvoj, zato bi bilo bolje, da bi resurse, katere vložijo v samooskrbno pridelavo bolj racionalno porabili in jih usmerili v tržno–kmetijska gospodarstva« (Heidhues in Brüntrup 2002, 17). Ena izmed definicij pravi, da so samooskrbna kmetijska gospodarstva tista, ki:

- na trgu prodajo manj kot 50 % svojih pridelkov (bolj ko se delež znižuje, bolj samooskrba narašča in obratno),
- so oddaljena od mestnih središč,
- imajo slab dostop do trga in posledično nizko konkurenčnost,
- imajo nizke dohodke iz kmetijske in nekmetijske dejavnosti (poslužujejo se zaposlitve ali dopolnilne dejavnosti) (Abele in Froberg 2003 v Petelin 2010, 7).

Samooskrbno kmetijstvo naj bi bilo po mnenju Kopeva in Noev (2003) izpostavljeno večjemu tveganju pri pridelavi hrane za potrebe lastnega gospodinjstva. V tovrstno pridelavo se ne vlaga veliko, kar vodi do slabše delovne produktivnosti in nezadostnosti proizvodov, negativne posledice pa naj bi občutila tudi zemlja oz. narava. Samooskrbno kmetijstvo je bilo še do nedavnega predstavljeno kot problem in nasprotje sodobnemu, tehnološko izpopolnjenemu. V zadnjih nekaj letih pa se vse bolj poudarja pomembna vloga samooskrbnosti. Raziskujejo se razlogi, predvsem pa se izpostavljajo prednosti tovrstnega

kmetovanja. Petelin (2010, 1–2) v raziskavi o samooskrbnem kmetijstvu v Sloveniji opozarja, da je samooskrbno kmetovanje pravzaprav predhodnik uveljavljenega ekološkega, pa je kljub temu slabo raziskano in ostaja predmet različnih interpretacij. Evropska Unija samooskrbnemu kmetijstvu v preteklosti ni posvečala posebne pozornosti, kar Petelin (2010) pripisuje dejstvu, da je tovrstno kmetijstvo v zahodnem delu Evrope manj prisotno, v bilancah kmetijstva pa je samooskrbna pridelava zanemarjena. Ob širitvi Evropske Unije leta 2004 so se začela postavljati prva resna vprašanja o zapostavljenosti samooskrbnega kmetijstva. V na novo pridruženih državah srednje in vzhodne Evrope (Slovenija, Češka, Estonija, Ciper, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška) je samooskrbno kmetijstvo še vedno močno prisotno.

Iz spodnje tabele (glej Tabela 4.2) je razvidno, da je bilo v Sloveniji ob popisu kmetijstva leta 2010 46,4 % kmetijskih gospodarstev, katerih kmetijska pridelava je bila namenjena izključno za lastno porabo, pridelava dobrih 13 % kmetijskih gospodarstev pa za pretežno lastno porabo. Ostalih 40,5 % kmetijskih gospodarstev pridelavo namenja za prodajo. V zadnjih nekaj letih nastajajo tuje strokovne objave, ki z različnih vidikov opredeljujejo samooskrbna kmetijska gospodarstva in poudarjajo njihov pomen. Raziskave o tovrstni tematiki potekajo tudi v Sloveniji. Visoki odstotki o kmetijski pridelavi za izključno lastno porabo kažejo na potrebo po poglobljenem raziskovanju slovenskih samooskrbnih kmetijskih gospodarstev.

Tabela 4.2: Namen kmetijske pridelave v Sloveniji leta 2010

Namen kmetijske pridelave	Število KMG ⁵⁴	%
Izključno za lastno porabo	34.628	46,4
Pretežno za lastno porabo	9.798	13,2
Prodaja neposredno potrošnikom	7.600	10,2
Prodaja preko posrednika	22.620	30,3
SKUPAJ	74.646	100

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.

Ne smemo pozabiti na najrazličnejše motive in ostale dejavnike, ki samooskrbne kmetovalce puščajo v ozadju. Zaradi tega je njihov prispevek k ohranjanju habitatov in samoobnavljanju naravnih procesov večkrat prezrt oz. spregledan. Petelin (2010, 41) je z raziskavo slovenskih

⁵⁴ Kmetijska gospodarstva.

samooskrbnih kmetij izpostavil dva osnovna razloga za tovrsten tip kmetovanja. Prvi razlog se nanaša na **ohranjanje dolgoletne družinske tradicije**, drugi razlog pa je povezan z **željo po povečanju socialne blaginje in znižanju stroškov**, potrebnih za nakup hrane. Večinoma gre za ostarele kmetije, ki skušajo s samooskrbo privarčevati na hrani ali pa za kmetije, katerih gospodarji so redno zaposleni v nekmetijskih dejavnostih, samooskrbna kmetija pa jim predstavlja dopolnilno dejavnost. Klemenčič (2006) opozarja na prepuščenost dobršnega dela kmečkega prebivalstva, zlasti na odmaknjenih območjih, samim sebi. Izpostavlja predvsem ostarele kmete, ki že opuščajo obdelavo zemlje, tako da se obsežne pokrajine zaraščajo (npr. Haloze, Suha krajina, Brkini). Te usode ne morejo preprečiti niti redki posamezniki, ki organizirajo velikopotezno živinorejo (govedo, drobnica, divjad) v tržne ali rekreacijske namene.

Postavlja se vprašanje o prihodnosti samooskrbnih kmetijskih gospodarstev. Obstaja nevarnost opuščanja in zaraščanja, predvsem v gorskih in hribovitih območjih. Pri tem je prisotnih več dejavnikov: neugodna struktura zemljišč, kjer je strojno obdelovanje nemogoče; omejene možnosti obdelovanja zemlje zaradi strmega nagiba, nadmorske višine, dotrajane infrastrukturne opremljenosti, slabih cestnih povezav, slabe osončenosti, podnebja ipd.; neugodna demografska struktura (precejšen delež ostarelega in neaktivnega prebivalstva); nezanimanje mladih naslednikov zaradi drugačnih življenjskih ciljev in subjektivnih izkušenj glede (samooskrbnega) kmečkega dela; zaposlitev zunaj kmetijstva, ki prinaša dodaten ali celo večji dohodek.

Bodo gorske in hribovske samooskrbne kmetije predstavljale samo še (začasno) bivalno okolje,⁵⁵ kmečki prebivalci, predvsem mladi nasledniki, pa dohodek iskali v mestnih središčih? Kljub temu, da samooskrbnost v globalnem agroekonomskem modelu ni več uveljavljena, ne smemo zanemariti izjemne samooskrbne funkcije majhnih, netržnih kmetij, ki kljub sodobnim proizvodno–pridobitniškim ekonomskim načelom vztrajajo in kmetujejo v sožitju z naravo. Obdelovanje zemlje je vedno zaželeno in racionalno. Heidhues in Brüntrup (2002) pravita, da je samooskrbno kmetijstvo edina možnost preživetja majhnih in oddaljenih ruralnih kmetij v družbi tveganja in negotovega globalnega trga. Brez tovrstnega kmetijstva bi imele nekatere države, ki se srečujejo z nizko prehransko samooskrbo, še več težav. Samooskrbno kmetijstvo lahko igra pomembno vlogo pri stabiliziranju ranljivega

⁵⁵ Vikend v naravi za ohranjanje »ideologij rodu in grude«.

gospodarstva, pripomore pa tudi k zmanjševanju revščine. Vodilne institucije, zadolžene za razvoj kmetijstva in podeželja, ne smejo pozabiti na enakovredno participacijo samooskrbnih kmetovalcev pri uresničevanju trajnostnega modela razvoja. Kmetijstvo, pa naj bo ekološko ali samooskrbno, nima samo strateške vloge (zagotavljanje zadostne količine kakovostne in varne hrane), ampak tudi pomembno prostorsko (ohranjanje poseljenosti podeželja) in okoljsko vlogo (ohranjanje habitatov, biotske ter krajinske raznolikosti), vlogo ohranjanja naravne in kulturne dediščine ter socialno vlogo (ohranjanje zadovoljive ravni zaposlitve prebivalstva v kmetijstvu) (Ministrstvo za okolje in prostor 2002).

4.2.4 Permanentna agrikultura

»Narava je popolna, napake dela le človek«, pravi »čudežni« avstrijski kmet Sepp Holzer (glej Prilogo A.1) (Tasi 2009) in dokazuje, da se lahko narava ob majhni in primerni pomoči človeka uspešno obnavlja oz. na novo ustvarja, ne da bi pri tem izgubila svojo pristnost. Na njegovem posestvu Krameterhof, 1500 metrov nad morjem, je na 50 hektarih prava podoba raja s sadnimi in drugimi drevesi, visokim žitom, oljkami, ribniki, različno zelenjavo, bujnim grmičevjem (glej Prilogo A.2). V simbiozi uspevajo rododendroni, vrtnice, kostanji, brusnice, grozdje in melisa. Po mnenju strokovnjakov nekatere od teh rastlin sploh ne bi smele rasti skupaj ali obroditi na takšni nadmorski višini. Živali in rastline so samostojne, tla zdrava, brez pomoči kemije, gnojenja in celo zalivanja.

V zvezi s takšnim načinom kmetovanja se omenja pojem permakultura,⁵⁶ ki je sestavljanka iz dveh besed: *permanentna agrikultura* (trajnostno kmetijstvo). Permakultura temelji na pozornem opazovanju delovanja narave, prepoznavanju univerzalnih vzorcev ter vključevanju iz tega porojenih spoznanj v bivanjske krogotoke. Pojem se je pojavil na začetku 70. let 20. stoletja kot odgovor na destruktivne industrijsko–agrikulturne metode, katere so prekomerno zastrupljale zemljo in vodo. Hitro so spoznali, da trajnega kmetovanja ni mogoče izvajati brez podpore človeških sistemov. Permakultura zato danes povezuje agrikulturo, agrogozdarstvo, ekologijo, pokrajino, ekološko kmetijstvo, energetiko, gradnjo, ekonomijo in medčloveške odnose v učinkovito celoto (Gjerkeš, Permaculture).

⁵⁶ Permakultura je sistem načrtovanja, ki omogoča, da zadostimo lastnim potrebam ter hkrati z delovanjem ne škodimo okolju, pač pa mu koristimo. S permakulturo se naučimo graditi naravi prijazne domove, pridelati zdravo hrano, oživeti podeželje, izkoriščati obnovljive vire energije. S takšnim sonaravno usmerjenim delovanjem bodo v kakovostnem okolju živeli tudi naši zanamci (Permaculture).

4.2.5 Tradicionalno–kolektivna vzajemnost

V zadnjem poglavju teoretičnega dela izpostavljam eno najpomembnejših sestavin vseh do sedaj obravnavanih trajnostnih alternativ. Gre za obnovitev družbenih vezi oz. obuditev tradicionalno–kolektivne vzajemnosti. O pomenu skupnosti in kolektivnega sodelovanja je razpravljal že Jeraj (1933), ko je opisoval medsosedske odnose na vasi. Kot veliki prednosti življenja na vasi je izpostavil skupno delo in medsebojno pomoč, ki povezujeta vaščane oz. kmete. Jeraj (1933, 78–79) celo pravi, da se tako močna in intimna skupnost, kot je prisotna na podeželju, v mestu nikdar ne more razviti zaradi prevelike heterogenosti ljudi. »Stanovska morala je velikega pomena za kmečko življenje. Kmet ni prepuščen slabotnim individualnim sposobnostim, njega v življenju mogočno podpira kolektivno mišljenje« (Jeraj 1933, 106). Kmet s trdom ustvarja dobrine in jih zato tudi visoko ceni, obenem pa je »njegovo gospodarsko geslo »storitev za storitev«, torej načelo strogega povračila. Kmečki človek rad stori bližnjemu dobrote, a globoko v srcu navadno upa na enakovredno povračilo« (prav tam, 41).

Strojno obdelovanje kmetijskih površin je kmetijstvo individualiziralo. S tem so posamezna kmetijska gospodarstva postala samozadostna. Delo je postalo lažje, individualizirala pa se je tudi medsebojna pomoč vaščanov. Sodelovanje je postalo omejeno zgolj na posebne družabne dogodke in izjemoma na določena delovna opravila. Prostočasovne aktivnosti, tradicionalni običaji in vrednote so se začeli spreminjati, tudi izginjati (Klemenčič 2006, Barbič 2005, 85). Čeprav naj bi individualizem zamenjal tradicionalno–kolektivno zavest, z njim pa naj bi zamrlo tudi kulturno–družabno življenje, se ponekod opaža obujanje tradicionalnih oblik druženja (npr. preko vaških iger in veselic, skupinskega sankanja, športnih tekmovanj). Cenjena postajajo tudi nekatera skupinska delovna opravila (spravljanje sena na tradicionalen način), kar povezujem z že obravnavanim pastoralizmom oz. domačijstvom.

Ob izpostavljanju pomena tradicionalno–kolektivnega sodelovanja sta se nasproti današnjemu »čistokrvnemu« tržnemu gospodarstvu postavila nobelova nagrajenca Elinor Ostrom in Oliver E. Williamson. Njuna analiza na primeru namakalnih naprav kmetov v Nepalju in ameriških ribičev na obalah Pacifika dokazuje, da ljudje presenetljivo dobro in učinkovito gospodarijo s skupnim dobrim. V tem primeru ne obvelja predstava, kako zunaj zasebne lastnine in konkurence najraje privatizirajo lastne koristi. Ostromova in Williamson se zavzemata za skupno lastnino, aktivno participacijo, samoupravljanje, samoregulacijo, soodvisnost in

medsebojno sodelovanje. Ravno samoupravljanje organizacij in neka skupna pravila od znotraj navzven ter od spodaj navzgor so želeni družbeni obliki, pa tudi demokratično in ekonomsko učinkovitejša. Ostromova in Williamson ponujata rešitev iz globalne krize ter nakazujeta na vračanje k oblikam sodelovanja, ki so utemeljene na tradicionalnih vrednotah (Kovač 2009).

Za konec teoretičnega dela izpostavljam uspešen primer kolektivnega sodelovanja med prebivalci vasice Čadrg, katera leži v občini Tolmin. Ena najbolj divjih cest vodi do okoli 700 metrov nad morjem, kjer se v ožjem delu Triglavskega narodnega parka nahaja ekološka vas (glej Prilogo A.3). Skoraj polovica od 26 stalnih prebivalcev je mlajših od 30 let, štiri kmetije od petih pa so ekološke. Govori se, da je cesta nekakšna vez vseh okoliških ekoloških kmetov. Ker jo potrebujejo vsakodnevno, jo skupno vzdržujejo in popravljajo. Ob tem prihaja do druženja in sodelovanja tudi na ostalih področjih. Imajo skupno sirarno, kjer na dan izdelajo približno 45 kilogramov sira in približno pol toliko skute. Sir ima 100-letno tradicijo in zaslugo, da je Čadrg v primerjavi z drugimi odmaknjenimi vasmi na Tolminskem danes zelo živahna vas⁵⁷ (Štupar 2009).

Danes se različne skupine kmetov (čisti, mešani, ostareli) soočajo z neagrarnim prebivalstvom, ki se želi vrniti k »ideologijam rodu in grude« ali »nazaj k naravi«. Klemenčič (2006) pravi, da se to najbolj izrazito kaže v medsebojnih odnosih vaščanov. Ponekod so stalni prebivalci podeželja precej nenaklonjeni na novo priseljenim in njihovim posegom v naravno okolje, drugje se med njimi spletejo posebne, vzajemne vezi. V nadaljevanju raziskujem samooskrbne kmečke prebivalce hribovskih območij jugozahodnega Pohorja. Pri raziskovanju življenja na samooskrbni hribovski kmetiji se osredotočam na vez kmetov z naravo.

⁵⁷ Prebivalci so poslopje nekdanje šole samoiniciativno ponudili kot prostor za komuno, ki poteka po načelih don Pierina. V zdravljenje od različnih odvisnosti je vključen strogi red, ki temelji na fizičnem delu, delu na sebi in počitku.

II. DEL: EMPIRIČNA RAVEN

Po operacionalizaciji teoretskih konceptov o naravi, sodobni družbi, družbenoekološkem preobratu, slovenskem podeželju in sonaravnem kmetijstvu sledi v empiričnem delu opredelitev raziskovalnega vprašanja ter analiza dveh kvalitativnih metod na primeru samooskrbnega prebivalstva hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja. Analiza izvedenih intervjujev je razdeljena na ustrezne vsebinske sklope, katerim dodajam lastna opažanja (metoda opazovanja z udeležbo), za zaključek pa odpiram razpravo o stopnji zavedanja uporabne vloge, ki jo samooskrbni hribovski kmet izvršuje do narave v sodobni družbi.

Slika II.1: Shematski pregled empirične ravni magistrskega dela

5 PRIMER SAMOOSKRBNEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA JUGOZAHODNEGA POHORJA

5.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA

Tržno, bio in ekokmetijstvo so samooskrbne kmetovalce, predvsem tiste s hribovskih območij, potisnili v ozadje. Njihov uporabni način življenja ter prispevek k naravi oz. trajnostnemu razvoju in kvaliteti bivanja je večkrat spregledan ali celo necenjen, medtem ko bi morali predstavljati alternativo, ključen in viden zgled ter dodatno upanje izzivom nadaljnjega globalnega razvoja. »Kljub jasnim načelom ekonomskega razvoja uporno vztrajajo v omejevanju skrbi zase v dobro skupnih in dolgoročnih koristi« (Bogataj 2010, 38). Obdelujejo težje dostopna in tržno nezanimiva kmetijska območja ter s tem preprečujejo zaraščanje in opuščanje. Z urejenostjo, določeno identiteto prostora in obstojem prvin, ki

pričajo o razvojni kontinuiteti, pripomorejo k ohranjanju bogate kulturne krajine. Čeprav se o samooskrbnem kmetijstvu v zadnjih nekaj letih razpravlja na konferencah, v Evropskem parlamentu (študija »Delno samooskrbno kmetovanje – prednosti in smernice razvoja«, Odbor za kmetijstvo in razvoj podeželja 2013), na podlagi raziskav nastajajo strokovne objave (Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to break a vicious circle?, Abele in Frohberg 2003) ali diplomska dela (Obseg samooskrbne pridelave na vzorcu kmetijskih gospodarstev in tipologija samooskrbnih kmetijskih gospodarstev v Sloveniji, Petelin 2010), je to področje še vedno razmeroma slabo raziskano in premalo izpostavljeno, sploh v Sloveniji. Nekaj podatkov o številu (čistih in delnih) samooskrbnih kmetijskih gospodarstev, velikosti, demografskih značilnostih aktivnih družinskih članov, razlogih za tovrstno kmetovanje, primerjavah z ekološkimi kmetijami ipd., sem v času raziskovanja našla in pregledala, nikjer pa nisem zasledila poglobljenega preučevanja odnosa samooskrbnih hribovskih kmetov do narave. Torej, kako doživljajo oz. dojemajo naravo (zgolj kot sredstvo za preživetje ali tudi kot vrednoto samo po sebi) ter kako se to odraža v njihovem delu in življenju na kmetiji. Menim, da utilitarni odnos teh kmetov do narave bistveno prispeva k samoobnavljanju narave in varovanju ekološkega ravnovesja, pri čemer pa se ne kažejo samo razsežnosti etike antropocentrizma. Zanima me, **kolikšna je stopnja zavedanja samooskrbnega prebivalstva hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja o pomembnosti vloge, ki jo izvršuje pri ohranjanju uporabnega odnosa do narave.**

5.2 POPULACIJA

Osnovni cilj naloge je *dajanje besede* (Ragin 2007). Izbrala specifično skupino, katera je v sodobni družbi še dokaj malo preučevana. Ragin (2007, 99) opozarja, da so življenja tovrstnih skupin pogosto predstavljena napačno – če sploh. Njihovi pogledi niso pogosto objavljeni v medijih, zato jih večinska občinstva redko slišijo.

5.2.1 Raziskovano območje in prebivalstvo

Najvišji del Pohorja je zahodni del z vrhovi Črni vrh (1543,5 m), Velika Kopa (1542,7 m) in Mala Kopa (1524 m). Zahodno Pohorje je kopasto sleme nad Slovenj Gradcem, med Mislinjsko grapo, Roglo in Planinko. Znano je po zimsko–športnih rekreacijskih središčih (Kope, Ribniška koča, Rogla) in nekaterih visokih barjih (okolica Ribniškega jezera). Značilna so manjša razložena naselja z 200 do 300 prebivalci in posamezne kmetije. Zgornja

meja poselitve je na okoli 1000 metrov. Na zemljevidu v prilogi B je označeno območje raziskovanja, ki zajema tri kraje v občini Mislinja (Velika Mislinja, Mala Mislinja in Razborca) ter kraj Golavabuka, ki spada pod občino Slovenj Gradec.

Preučevano območje je bogato naravno zaledje⁵⁸ z raztresenimi višinskimi oz. **hribovskimi kmetijami**.⁵⁹ Umeščam ga med značilna podeželska območja, natančneje med hribovita ali gorska območja, ki v Sloveniji predstavljajo 17,44 % površine ter 6,05 % prebivalstva (Kovačič 2003, Kladnik in Ravbar 2003). Obiskala sem 23 hribovskih kmetij: devet iz Razborce, pet iz Male Mislinje, pet iz Velike Mislinje in štiri iz Golavabuke. Njihova povprečna nadmorska višina je 915 metrov. Kmetije so v povprečju stare 240 let. Označila sem jih kot **samotne kmetije**, saj so za njih značilni celki, ki kmetijo ločujejo od drugih zemljišč z gozdom, pašnikom ali nepozidanimi zemljišči. Celki obravnavanega območja že več let doživljajo proces ozelenjevanja. Opuščene njive se spreminjajo v travnike, kar se posledično kaže pri prevladujoči pridelovalni panogi – živinoreji. Obravnavane kmetije obdelujejo povprečno 16 hektarov kmetijskih zemljišč, v lasti pa imajo povprečno 10 hektarov gozda. Z določenim številom živali in obdelovanjem njiv preprečujejo zaraščanje težje dostopnih in strmih predelov. Njihov prvotni cilj je zadostitev lastnih potreb, zato jih opredeljujem kot **samooskrbne**. Vse preučevane kmetije pa bi težko opredelila kot strogo samooskrbne. Od skupno 23 je 13 čistih samooskrbnih, ostalih deset pa ocenjujem kot delno samooskrbne. V majhno prodajo je zajeta predvsem živina, vsi ostali pridelki (sadje, zelenjava, krompir, po katerih je povpraševanje v Sloveniji veliko) so pri vseh raziskovanih kmetijah namenjeni izključno za lastno porabo.

Na preučevanih kmetijah prebivajo v povprečju trije družinski člani, kar devet kmetij pa je takšnih, kjer je gospodar/ica sam/a na kmetiji. Kmetije so v večini (13) mešane, kar pomeni, da najmanj eden od družinskih članov aktivno dela na kmetiji, najmanj eden pa je redno zaposlen izven kmetijske dejavnosti. Sedem kmetij je čistih, kar pomeni, da vsi družinski člani v aktivni življenjski dobi delajo na kmetiji, dve kmetiji sem označila kot ostareli, saj so

⁵⁸ Obdanost z gozdovi, dobra osončenost, rodovitna zemlja (jablane, hruške, slive, češnje, več vrst zelenjave), veliko izvirov pitne vode, dostopnost do vseh kmetij (več urejenih cest).

⁵⁹ Hribovska območja v Sloveniji so tista, katerih povprečna nadmorska višina je najmanj 700 metrov ali povprečni nagib najmanj 20 %. Značilna je precejšnja omejenost možnosti uporabe zemljišč in dražje specialne mehanizacije. V kombinaciji s strmimi nagibi je zožena možnost izbire primernih rastlin. Zaradi težavnih naravnih razmer za kmetovanje so hribovske kmetije deležne posebne podpore v obliki subvencij (Opis območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost).

člani kmetije starejši od 64 let in se še ukvarjajo s kmetijstvom, ena kmetija pa je neaktivna, kar pomeni, da prebivalka poseduje kmetijsko zemljo, s kmetovanjem pa se ne ukvarja več.⁶⁰

Sama kmetijska dejavnost preučevanim hribovskim kmetom ne zagotavlja preživetja, zato večini enega izmed glavnih dohodkov predstavlja gozd. Za nekatere oddaljene predele obiskanih krajev je značilna depopulacija, katere posledice se kažejo v pospešenem staranju hribovskega prebivalstva, zmanjševanju obsega in intenzivnosti pridelovanja, spremenjeni zunanji podobi podeželskega prostora ter siromašenju socialnih in kulturnih stikov. Nekatere kmetije, predvsem tiste z najvišjo nadmorsko višino, zaradi oslABLJENE demografske vitalnosti nimajo zagotovljene nasledstvene kontinuitete.

5.3 RAZISKOVALNA STRATEGIJA

S poudarjanjem bližnjega oz. poglobljenega empiričnega preučevanja je kvalitativna raziskovalna strategija zelo primerna za težko nalogo predstavljanja skupin, ki se izmikajo razumevanju drugih pristopov. Večinoma poteka kot študija enega primera ali majhnega števila primerov, zato se tudi raziskovalne ugotovitve nanašajo na enkraten raziskovalni primer. Kvalitativne tehnike omogočajo razkriti subtilne vidike in značilnosti določene skupine, raziskovalcu pa pomagajo oblikovati boljše prikaze njihovih izkušenj. Za njih je značilno poudarjanje podatkov, na podlagi katerih raziskovalci o svojih subjektih vidijo stvari, ki jih sicer ne bi (Ragin 2007, 99–108, Vogrinc 2008, 56).

5.3.1 Izbrane kvalitativne metode

Metoda poglobljenega intervjuja omogoča podrobnejši in poglobljen vpogled v dojetanje intervjuvancev o izbrani tematiki. Odgovori so odvisni od odnosa, ki se vzpostavi med vpraševancem in spraševalcem, okolja, v katerem poteka intervju, strategije intervjuvanja in neverbalne komunikacije (Vogrinc 2008, 109–122). Pri postavljanju vprašanj o uporabnem ter tudi romantičnem odnosu kmeta do narave sta potrebni raziskovalna spretnost in previdnost. Težko se je z ljudmi samo pogovarjati o tovrstnih teoretskih konceptih, ker imajo lahko nekateri o njih povsem drugačne predstave. Če želi raziskovalec povzeti poglede in delovanje obravnavanih oseb, pomeni, da mora v njihovih aktivnostih tudi sodelovati (Vogrinc 2008, 50). Večletno bivanje in delovanje na eni izmed samotnih, samooskrbnih

⁶⁰ Razdelitev kmetij na mešane, čiste, ostarele in neaktivne sem povzela po Kovačiču (1983).

hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja omogoča uporabo **metode opazovanja z udeležbo**, za katero je značilno vživljanje raziskovalca v raziskovalno okolje in prizadevanje, da bi odkril pomen družbenih pojavov za ljudi v teh okoljih. Raziskovalec prevzame v preučevani skupnosti eno izmed vlog, ki jih zavzemajo tudi drugi člani skupine, socialni svet skuša videti z očmi opazovanih oseb ter razumeti njihovo interpretacijo sveta. Zapiski so lahko podkrepjeni tudi s slikovnim materialom ali videoposnetki (Ragin 2007, 106, Vogrinc 2008, 85–94).

Cilj kvalitativnega raziskovanja je dobiti čim bolj celovit vpogled v preučevani položaj, pri čemer je treba vedno upoštevati celoten kontekst, v katerem poteka intervju ali opazovanje. Zaradi delovanja na eni izmed pohorskih samooskrbnih kmetij, dolgoletnega opazovanja in poznanstva nekaterih intervjuvancev se zavedam nevarnosti vpliva ontološke determiniranosti na konceptualiziranje izbrane tematike ter subjektivne interpretacije obeh metod (poistovetenje z mnenji določenih oseb ali nenamerno vplivanje na njihove odgovore, interpretiranje določenih pojavov na podlagi lastnih izkušenj). »Najgloblje zajame ljudsko dušo, kdor z njo sodoživlja in jo ljubi« (Jeraj 1933, 23). V dojemanje narave je vedno vgrajena kompleksna zavedno/nezavedna, z individualno izkušnjo določena dispozicija narave, kar pripelje do dejstva, da ni mogoča objektivno opazovalna situacija odnosa človeka do narave (Kos 2011, 1160–1161).

5.4 POTEK TERENSKEGA DELA

Najprej sem v letu 2011 začela izvajati metodo opazovanja z udeležbo, v oktobru 2012 pa izvedla prvi testni nestandardizirani oz. poglobljeni intervju. Tovrstni intervju je najbolj podoben vsakdanjemu pogovoru, le da se podatki zbirajo v raziskovalne namene. Vnaprej je določen le cilj poizvedovanja, postavljanje konkretnih vprašanj, njihova vsebina, formulacija in zaporedje pa so v rokah spraševalca. Spraševalec pove temo pogovora, nato pa spraševancu pusti, da izraža svoje misli in občutja svobodno. Pri tem ga ne omejuje z vnaprej postavljenimi vprašanji, časom ali kakšnimi drugimi možnostmi (Vogrinc 2008, 106–108). Ker sem bila z opravljenimi poglobljenimi intervjuji najprej zadovoljna, sem jih opravila še nekaj.⁶¹ Kmalu sem zaznala težavnost razumevanja določenih tematskih področij s strani nekaterih intervjuvancev. V preveliki želji, da bi dobila čim bolj poglobljeno razmišljanje intervjuvancev o izbrani tematiki, sem začela postavljati preveč vprašanj, kar se tudi ni

⁶¹ Skupno 9.

izkazalo kot dobro. Prišla sem do točke zasičenja,⁶² s tem pa je poglobljeni intervju izgubil na svoji vsebini. Razmišljala sem tudi o spremembi okolja in časa, ob katerem so potekali intervjuji. Zaradi zimskih razmer sem jih opravljala v zaprtem prostoru, pozni popoldanski čas, ki se pozimi dokaj hitro prevesi v temo, pa je še dodatno pripomogel k bolj utesnjenemu vzdušju.

Prvi intervjuji so trajali v povprečju dve uri ali več. Intervjuvancem je zato padla koncentracija, odgovori so se ponavljali, pogovor je večkrat zašel v povsem drugo smer, dva intervjuja je bilo treba predčasno prekiniti zaradi intervjuvančevega popoldanskega kmečkega dela ipd. Po kratki analizi intervjujev sem spoznala, da moram imeti vnaprej pripravljena in bolj strukturirana vprašanja, s tem pa je tudi moja vloga postala bolj usmerjevalna.⁶³ Odločila sem se, da si bom pomagala s polstrukturiranim vprašalnikom,⁶⁴ ki sem ga razdelila v štiri sklope (glej Prilogo C). Vprašanja sem zastavila bolj konkretno oz. vsakdanje, vendar na način, ki zagotavlja kvalitetno interpretacijo doživljanja narave. Nekatera vprašanja so bila še vedno dokaj odprta in so puščala možnost poglobljenega razglabljanja. Prebrala sem še nekaj dodatne literature o izvajanju intervjujev in veččinah komuniciranja. Prve intervjuje sem izvedla v zimskem času, ker sem predvidevala, da bodo imeli hribovski kmetje več časa za poglobljene odgovore. V drugo sem intervjuje namenoma opravljala v poletnem času, ko so imeli intervjuvanci največ dela na kmetiji. Poleg snemalnika zvoka sem imela tokrat s seboj na mizi še list papirja z vprašanji in svinčnik. Vprašalnik je v roke dobil tudi intervjuvanec. Tako je imel pregled nad vsebino in dolžino. Zaznala sem, da intervjuvanci zelo radi razpravljajo o različnih problemih, povezanih s kmetijstvom, vendar so bili ob prisotnosti snemalnika nekateri manj sproščeni, kar je vplivalo na njihove odgovore. Intervjuji so tokrat v povprečju trajali eno uro in 25 minut. Resnično poglobljene odgovore pa sem dobila, ko sem snemalnik ugasnila in zunaj, v naravi, ob delu ali kratkem sprehodu po kmetiji, postavila še

⁶² »Raziskovalec ne izve nič več novega o stvari in nedavno zbrani podatki so glede na prej zbrane podatke videti ponavljajoči se ali odvečni. Na splošno pa velja, da lahko raziskovalec sam, če o predmetu raziskovanja izve, kolikor je le mogoče, dobro presodi, kdaj je dosegel to točko« (Ragin 2007, 102).

⁶³ Kot vzrok za pripomorano spremembo metode (iz globinskega v polstrukturirani intervju) navajam težavnost pri postavljanju vprašanj o bolj čustvenem odnosu do narave. Predvidevam, da so intervjuvanci pričakovali splošna vprašanja o življenju in delu na kmetiji, zato nekatera druga, za nalogo zelo pomembna tematska področja niti niso znali ubesediti. Ko sem intervjuje izvajala v drugo, sem bila bolj pazljiva in usmerjena. Vprašanja v zvezi z dojemanjem narave in sodobno družbo tveganja sem zastavila na drugačen način – podkrepila sem jih z raznimi primeri iz vsakdanjega življenja. Prišla sem do spoznanja, da bo ključnega pomena metoda opazovanja z udeležbo.

⁶⁴ Relevantna vprašanja odprtega tipa sem si pripravila predhodno, preostala pa oblikovala sproti. Nekaj vprašanj zaprtega tipa o demografskih in ostalih posebnostih kmetije sem postavila ob koncu intervjuja. Tako je imel intervju uvod, jedro in ustrezen zaključek. Polstrukturirani intervju je uporaben pri študiji primera ter tudi na večjih vzorcih, uporabi se lahko kot samostojna tehnika zbiranja podatkov ali v kombinaciji z drugimi tehnikami (Vogrinc 2008, 109).

kakšno dodatno vprašanje. Tovrstna in ostala opazanja sem beležila v reflektivnem dnevniku,⁶⁵ ki mi je prav prišel pri interpretaciji metode opazovanja z udeležbo.

Pred načrtnim opazovanjem sem najprej določila osebe oz. kmetije, čas in način beleženja podatkov. Načrtno sem opazovala delo in navade samooskrbnih hribovskih prebivalcev jugozahodnega dela Pohorja ob vseh letnih časih (od septembra 2011 do septembra 2013), način obdelovanja kmetijske krajine in ostale posebnosti okolice kmetijskih gospodarstev. Opazovala sem tudi medsebojno komuniciranje izbrane populacije, pripisovanje pomena posameznim dogodkom ter njihovo udejanjanje prepričanj in razmišljanj. Pri nekaterih kmečkih aktivnostih sem tudi sama sodelovala, udeležila sem se kakšnega vaškega družabnega dogodka, večkrat pa samo prisluhnila vsakdanjim pogovorom in bila pozorna na njihovo neverbalno komunikacijo. Opazovano kmečko prebivalstvo sem predhodno seznanila z namenom raziskave ter jim zagotovila anonimnost. Dobila sem tudi dovoljenja za video posnetke in fotografiranje kmetijskih objektov, živali ter ostalega dogajanja na samooskrbni hribovski kmetiji. Video posnetki so mi bili v pomoč pri analizi empiričnih podatkov, ko sem dodajala lastne vtise in občutja.

5.5 ANALIZA EMPIRIČNIH PODATKOV

Analizo sem začela s prepisovanjem snemanih intervjujev, pregledovanjem video posnetkov in zapiskov iz reflektivnega dnevnika. Pri dobesednem prepisovanju intervjujev sem gradivo reducirala po obsegu, tako da sem opustila zapiske, ki so se mi zdeli irelevantni, in po obliki, tako da sem dobesedne zapiske skrčila in prepisala v povzetke. Pazila sem, da v takšnem selektivnem prepisu ne manjka ničesar pomembnejšega. Pri analizi sem upoštevala vsa mnenja. Nekatero odgovore, katerih vsebina je skupna vsem intervjuvancem, sem povzela in na kratko opisala, ostala mnenja pa navedla v značilnem koroškem narečju. V prilogi Č je slovarček, v katerem razjasnujem nekatere narečne koroške besede.

5.5.1 Demografske značilnosti intervjuvancev

V raziskovanje sem zajela 23 kmetij. Od tega sem opravila 16 polstrukturiranih intervjujev. Od 16 intervjuvanih oseb jih je bilo 11 moškega, pet pa ženskega spola. Intervjuvane osebe so bile zajete v tri starostne skupine: mladi do 30 let (tri osebe), srednja generacija od 30 do 60

⁶⁵ Zapisovala sem ideje, občutke ter osebne interpretacije določenih dogodkov in oseb.

let (osem oseb) in starejši od 60 let naprej (pet oseb). V času opravljanja intervjujev je bil najmlajši intervjuvanec star 24, najstarejša intervjuvanka pa 77 let. Šest intervjuvancev ima dokončano osnovno šolo, štirje poklicno, trije srednjo in trije višjo ali visoko šolo. Štiri intervjuvane osebe so zaposlene na kmetiji, prav tako štiri pa redno izven kmetijske dejavnosti. Štiri osebe imajo status upokojenca, dve intervjuvanki status gospodinje, ena je študentka, eden pa brezposeln.

5.5.2 Življenje na samooskrbni hribovski kmetiji

Do hribovskih kmetij peljejo urejene gozdne ceste, ki so ponekod dokaj ozke in strme. Na nadmorski višini 800 metrov ali več je obiskovalec deležen prekrasnega razgleda na Veliko Kopo, Uršljo goro, zgornji del Mislinjske doline ter del gorske verige Kamniško–Savinjskih Alp. Prvi pozdrav pripada velikemu čuvaju hiše (največkrat je to nemški ovčar), ki tujca najprej radovedno ovohava, šele nato ga spusti do gospodarja kmetije. Na vsakem dvorišču sta miza in klopca, običajno pod veliko lipo, ki daje zavetrje in prijetno senco. Povsod sem bila deležna gostoljubja in prijaznosti, dobila sem odgovore na vsa vprašanja in dovoljenja, da nekaj utrinkov dogajanja na kmetiji zabeležim še s kamero. Pravzaprav je bila večina nad snemanjem navdušena. Vsak obisk je pustil svojevrsten in poseben pečat, ki se ga ne da povsem opisati z besedami, zato prikazujem obiskane kmetije in kmečko dogajanje s fotografijami (glej Prilogo D).

V prvem sklopu analize interpretiram, kako in s katerimi besedami opisujejo sogovorniki življenje na samooskrbni hribovski kmetiji ter katere so po njihovem mnenju prednosti in slabosti tovrstnega življenja in delovanja. Iz odgovorov skušam razbrati, kolikšna je navezanost na preteklost v smislu ohranjanja izročila (način kmetovanja, objekti, materialne stvari), kaj za njih pomenita samooskrbnost in tradicionalnost, ter kateri so razlogi za samooskrben način kmetovanja. Zaznala sem, da o prednostih življenja na samooskrbni hribovski kmetiji intervjuvanci ne razglabljajo prav dosti, saj večina najprej ni vedela, kakšen odgovor naj poda, nato pa so se kar razgovorili. Največkrat so kot prednost omenjali mir in strojno mehanizacijo, ki je zmanjšala ročno delo. Najmlajši intervjuvanec je kot prednost, med drugim navedel tudi doma pridelano hrano. Izstopali sta intervjuvanki, ki sta omenili, da je prednost že narava sama, ki jima veliko pomeni, sploh zato, ker znata videti njene lepote. Starejši sogovornik pa je povedal, da je prednost kmečkega življenja delati po lastnem načrtu in presoji, če je le zdravje zagotovljeno.

»Ka pa vem ... da je bol umirjeno use. Ni neke galame, pa prometa, gužve tud ne (smeh). Tk ko si nardiš, tk maš« (intervjuvanec, 45).

»Mir maš, tole gr ekstra. To lah delaš soboto, nedelo ... noben se ne bo pritoževau, al pa bilo kaj. Je en mir gr. Je pa pozimi slabši« (intervjuvanec, 44).

»Prednosti, prednosti ... ka pa js vem, da lahko svoje obdelujemo, to je prednost. Ke pa moraš ti ročno delat, tam pa ne« (intervjuvanec, 62).

»Ko je tk...ja, tk da je včas še skor boljši blo. Po eni strani ... zdaj ko lahko vse ... ti ni treba več tk predelovat ročno, pa lahko vse s strojem predelaš. Vsi ntre v mesti tk ne morjo bit. Morš bit neki vsak« (intervjuvanka, 77).

»Domača hrana. Naravno okolje pa tako. Je kr prednost, da nisi neki v središču mesta. Drugač pa tk, zdaj so tk avtoni, pa se lah pelaš. Ka pa tej. Ceste so že tk urejene zmerm, polet ino pozimi. Prednost je mogoče, kar opažamo tole na naši kmetiji, da škodlivcev ni teko, hrošča koloradskega na krompirju. Pa uši je malo. Prajijo, da če je blizu goša, pa voda, vlaga, da je manj uši. Tsto pa res ni tu. Tsto se pa pozna. Ni hrošča, pa uši tud ne. Pa tud tto škotsko govedo lah maš na taki kmetiji ... je večja kvaliteta mesa. Pa manj dela. Pa mogoč tud bolj skromno je pri prehrani, bolj pojé, vse pojé, čisto popase. Ne rabiš nekega prostora za njega, hleva, skoz so zuna, sami si poišejo hrano. Tte, če pustiš v naravi, sami preživijo« (intervjuvanec, 24).

»Ka pa vem. Odmekjen si bek od mesta. Če si tstga navajen celo življeje, ne vem ... Narava, pa...je čist drugač. Ko se enkrat navadiš, js ne bi šla dovta v mesto, nikakar ne« (intervjuvanka, 42).

»Prednosti. Ja v'lko je takih prednosti. Js, ko sem tud že na šiht hodla, pa vem, ane, tam je res tsti red. Morš bit ob določeni uri tam, tu mogoče se lahko mal tk sam prilagajaš, pa mir, pa če znaš videt naravo, ti veliko pomeni. Lepota, pa vse. Prednosti ... drugač pa kaj bi rekla, za sam zaslužek je pa eno vlko s*aje. Dol zaslužit pa nč ne morš. Premalo smo kmeti čist tk res pravi kmeti upoštevani v družbi. Da tsto kar predelaš, da bi ldi znali cenit: lej, tto si pa res tk naravno predelau. Je vlko več pomeni, ko pa tsto tam v eni trgovini, tste stvari ko jih kupijo, pa ko je vse nasičeno s tstim E-jami, pa vse dodano. Tu pa res naravno predeluješ« (intervjuvanka, 47).

»Prednost je ž narava sama po sbi, ker je lepa, pa ker ti da neko zatočišče, tud preživetje« (intervjuvanka, 27).

»Delaš lahko kaker hočeš. Dokler si zdrav, pa da nimaš kake smole, delat ni hudo. Če si bolen, pa da moreš, tej je pa hudo« (intervjuvanec, 66).

Pri vprašanju o slabostih življenja na hribovski kmetiji so nekateri intervjuvanci, predvsem moški, podajali odgovore v zvezi z delom. Ženske so poudarjale oddaljenost od mesta, šole in trgovine. Problem je tudi cesta v zimskem času, ko je v slabšem voznem stanju. Najmlajši intervjuvanec je kot slabost izpostavil premajhno vrednotenje kmečkih pridelkov.

»Da ne gre povsod s stroji, tto najbolj. Da je treba kr delat. Pa da si malo oddaljen od trgovine. Včasih kaj nucam, pa se mrm pol kr pelet iskat. Je bol dauč včasih kam za jet po kake dele za stroje« (intervjuvanec, 45).

»Oddaljenost ... odvisn si od vsakega prevoza, od otrok – v šolo morš vozit, v trgovino se morš 10 kilometrov davč pelat, ane. Pozimi včasih niso ceste prevozne, pa tk...« (intervjuvanka, 42).

»Pozimi je lahk včasih katastrofalno, ko mrš kam jet, pa ceste niso vred« (intervjuvanec, 64).

»Mogoče, da je malo premalo vredno. Pridelki so premalo vredni« (intervjuvanec, 24).

Nihče izmed sogovornikov ni kot slabosti izpostavil kakšnega enkratnega naravnega dogodka, kot je npr. vetrolom, snegolom, poplave, toča ipd. Tovrstni pojavi so nepredvidljivi, zato s strani intervjuvancev niso zaznani kot slabost, ampak so zgolj del kmečkega življenja. Samo ena intervjuvanka je omenila hrup traktorjev ali motorne žage,⁶⁶ ki so stalnica življenja na podeželju. Dobila sem občutek, da je včasih bolje pustiti nekatere slabosti v ozadju. Sogovorniki na različne neprijetne dogodke raje pogledajo s pozitivne strani.

»Slabost? Kdor zna cenit podeželje, ga bo skoz ceniu. Tud oddaljenost od centra ni taga problema. Zdaj maš avto in se to sam usput zapeleš v center, pa je« (intervjuvanec, 32).

»Ja no, za vsakega je neka, pač kk se človek navadi. Ane, za enga, ko ne more v mesti bt...drugič, ka pa js vem. Pač kaker se navadiš, ka pa. Najboljš je pač tam, kjer si se rodil, pa tam kjer si skoz, ane« (intervjuvanec, 62).

»Velka slabost je cesta pozimi, ko ni spluženo takrat, ko je treba v službo. Drugač pa ni fajn študirat, da je kaj slabega s takim načinom življenja, mislim, da je označeno kot slabo. V to smo vpeti in je luštno lahk tud, če je kda kej takega, ko ni v načrtu, al pa da crkne kaka mašina. Odvisno je od tega, kk stvari, ki ti pridejo naproti, vzameš. Tud nesplužena cesta je lahko izziv in ne slabost, kkr za koga« (intervjuvanka, 27).

Ob postavljanju vprašanj o času obstoja kmetij je bilo s strani intervjuvancev začutiti ponos. Nekateri so se spomnili točne letnice nastanka oz. beleženja kmetije v uradni listini. Večina, predvsem starejši, so začeli kar sami razpravljati o preteklih upraviteljih kmetije, objektih, delu, številčnosti družinskih članov, dobrih medsosedskih odnosih ipd. V nadaljevanju me je zanimalo, koliko so intervjuvanci navezani na preteklost. Postavila sem jim vprašanje v zvezi z ohranjanjem kakšnih posebnih predmetov, objektov, ki jih morda opominjajo na pretekle kmečke čase. Iz večine odgovorov je bilo zaznati, da nekaterim tovrstne stvari ne pomenijo veliko, sama pa trdim, da so mi intervjuvanci želeli dati takšen odgovor, saj se jim je bolj

⁶⁶ Njen odgovor navajam v poglavju o pomenu narave.

pomembno zdelo izpostavljati sodobne novitete, predvsem strojno mehanizacijo, ki so jo pridobili s časom njihovega kmetovanja. Toda določeni objekti z visoko starostjo še vedno stojijo in so lepo ohranjeni.

»Mi smo se tih starih reči znebili, ko smo na novo puvali. Sej, ka pa ti bojo, tk ni blo več kej uporabnega al pa da bi nucali za naprej, je brezveze. Bol ko ne je že propadalo« (intervjuvanec, 51).

»Eh, to dlh ne vem, ka bi blo. Objekti so še skor vsi, stari so. Edino tam pri cesti, ko se gre k sosedom, tam ni več stare bajte. Ble so pa dougo nazaj. Pa tta tole gr za bajto je še skor čist ohranjena, bi reku. To so jo meli tk za spanje samo, podnevi so bli kr zuna vsi, pa delali. Aja, pa slike še mam nt po bajti, še od dougo nazaj, ko so keda kosili, pol so se pa slikali, tk da to mam, kaj druga pa niti ne. Dans so že take izboljšave, pri tti kmetijski mehanizaciji« (intervjuvanec, 45).

»Nč kaj, ko mam vse novo zdaj. To kar vidiš, je vse novo. Starega je...samo kapela tam, tto je staro od prej. Samo kapela. Drugo pa vse novo« (intervjuvanec, 66).

Izstopale so intervjuvanke, ki so z veseljem opisovale predmete, katere so ohranile. Pri njih sem zasledila veliko navezanost na preteklost.

»Mi stare stvari mam. Rečmo tsto, kar so včasih tk uporabljali, kolovrate, kartače, ko so tud stari ... pole ono za len tret, na guni mam tste mašine za žito, mislim, da je lani al predlani praznoval...je prav letnica gr...100 letnico! Pol, za futer rezat, pa take stvari ... mam« (intervjuvanka, 47).

»Js bi rekla, da obstajajo še vedno tsta stara drevesa. Morjo bit že dolgo tu, posebno oreh, pa hruška, ki je nikjer druge ne vidiš, sploh tkle visoko, ko smo mi, pa da bi tk fajn pa doro vsakič rodila. Drugač je pa ž naša hiša ena velka posebnost, ker je fejest stara. Smo jo obnovili, sam tsti stari trami so še vedno taki ko so bli včasih. Zarad tega je neka posebnega bt v taki bajti, ko veš, da so ble ž prešne, pa predprešne generacije nt« (intervjuvanka, 27).

»Tta bajta to gra, tta je stara, kek, 300, 350 let. Je pač čist tk ostalo, tk ko je. Nt je ena teta živela in je bla 93 let stara, ko je umrla. Skoz je gra živela, pa je kurla si ntre v peči, na dimnico ... Pa skoz je gra bla. Drugač pa ni...je še tsta mala krušna peč, pa tk« (intervjuvanka, 42).

Ob vprašanju, kaj za njih pomeni samooskrbnost oz. ali se opredeljujejo kot samooskrbne kmetije so večinoma vsi povedali, da je njihova kmetijska pridelava namenjena za lastne potrebe. Kmetije, katere sem opredelila kot delno samooskrbne, tržijo minimalno preko posrednikov. Večina od teh razmišlja, da bi povsem opustila prodajo, saj je nezadovoljna s trenutnimi razmerami v kmetijstvu.

»Js sem še kr nekod biu iznajdljiv. Ko je ata umrl, sm bolj razkirau. Sem pač dnar vse nt v kmetijstvo dau. Zdaj je pa kriza. Zdaj pa ni več lušno. Zdaj pa sam zategujejo. Nem več telete prodajal v zadrugo, letos še, pa fertik. Zato ko preveč omejujejo. Stroje smo si nabavli, zdaj pa vzdrževaje nas tolče odzada. Nafta je šla gor. Sam tud nem več« (intervjuvanec, 33).

»Še tte krave ko mam, pa ko kakega bika prodam v zadrugo, bom zmanšala, pa mela tst minimum, ko ga zahtevajo, da popaseš dou tranke. Pa tud tte subvencije niso več realne« (intervjuvanka, 53).

Nekateri intervjuvanci ocenjujejo življenje na hribovski kmetiji še vedno kot tradicionalno, kar za njih pomeni v ravnovesju z naravo. Torej, ne uporabljajo umetnih gnojil ali raznih kemičnih sredstev za povečano rast pridelkov. Ena intervjuvanka je poudarila, da se zelo trudi, da bi še naprej kmetovala po starem oz. tradicionalnem načinu, pri čemer je imela v mislih povsem naravno pridelavo.

»Ja, js mislim, da je tradicionalno. Ja. Ker umetnega gnoja ne gnojimo, kakih škropiv ne uporabljamo, tk da je ja« (intervjuvanka, 42).

»Drugač se pa zlo trudimo, da bi kmetovali tk, bol po starem. Če dliah da, js še pa sem si pred leti naredla svojo solato, ne vem kje sem jo dobla, neke flance, pa mi je zlo všeč bla, pa si zdaj vsako leto naredim seme, pa drugo leto sejem« (intervjuvanka, 47).

Nekateri pa pod tradicionalno navajajo ročno delo v travniku ali na njivi, molžo krav, pripravljanje hrane za prašiče ipd. Izstopajo mladi nasledniki, ki svoje kmetovanje označujejo kot sodobno, pri čemer imajo v mislih zgolj novejšo traktorje, kosilnice in motorne žage.

»Je tk vse ostalo tk ko je. S stroji tk ne morš obdelovat ekstra nič. Tk da bi po mojem kr isto blo po starem kar se obdelovanja tiče, zemlje pa tega. Kar je pa v gozdu, tam je pa drugač. Je pa že malo motorke, pa traktorji, tam se pa že da. Tam je pa že boljši ko je blo« (intervjuvanec, 64).

»Ja, tradicionalno je že. Strojev mam neka, sam da bi pa zdaj ne vem ka, pa kk na stroje delau, pa tud ne. To je bol spoda po poli, ko majo ravnino. Tole je drugač, ko še vedno delamo tk ko so včasih« (intervjuvanec, 45).

»Dokaj na staro. Kar se tiče...edino mogoče, da se s stroji dela, drugač pa...Tud na roke lahko vse narediš. Lahko na roke pokosiš, lahko na roke vse narediš. Njivo lahko na roke skoplješ. Vse v bistvu. Za svije kuham ntre v kotlu gra. Kdo še kuha za svije, zdaj mi povej. Ja, no, vidiš, to je star način še. Pri nas vse na star način še. Od krompirja, pesce, vse to se kuha. Pri nas ni štartarjev, sploh ne, kakih pomij al pa kaj taga, sploh ne. Pol se pa na mesu pozna. Točno veš, kako ješ« (intervjuvanec, 24).

»Pri nas še kar je tsto na star način, zato ker je štala taka, da ne morš kaj. Boma pa štalo tud naredla. Boma spuvala štalo, če bo le zdravje pustlo, finance« (intervjuvanec, 44).

»Tradicionalno je, ko mormo na roke seno spravlat, pa na roke njivo kopat, pa sadje pobirat, pa tako. Sm pa neki čula, da tud krave vprežejo pa orajo njivo, sicer bol za prikaz, kk je včasih blo, to je pa res tradicionalno« (intervjuvanka, 27).

»Sodobno je. Ni več ročnega dela. Pač tk ko si narediš, če maš dnar, da si kupiš stroj lahko, če pa nimaš, si pa ne morš« (intervjuvanec, 33).

Trije intervjuvanci so se na kmetijo priselili, vsi ostali pa so izvorni člani družine, kar pomeni, da so se že v otroštvu seznanili z delom na kmetiji. Prevzemniki kmetije so postali, ker jim je bilo tako določeno od rojstva ali pa so k temu prispevale druge življenjske okoliščine (npr. smrt očeta, ki je bil gospodar). Izstopal je najmlajši sogovornik, z najvišjo stopnjo izobrazbe, ki je kmetijo prevzel zaradi veselja do kmečkega dela. O razpravljanju glede začetkov njihovega kmetovanja je bilo pri intervjuvancih, ki živijo sami na kmetiji, zaznati radost. V mislih so zatavali v preteklost, ko je bila hiša polna ljudi, dogajanje na kmetiji pa živahno. V odgovorih sem zaznala tudi precejšnjo navezanost na dom. Večina intervjuvancev ni spreminjala prvotne ureditve kmetijskega gospodarstva ali pridelovalne usmeritve.

»Ja, biu sm edini, ko je doma ostau (smeh). Vsi so šli od doma, so si bajte naredli, tole v bližini, js sm pa ostau doma, pa mama je še tej bla, pa pouna bajta« (intervjuvanec, 45).

»Js sm...pač ko sem se rodil, sem gr ostal. Okol 1950. leta sem js gor ostal. Kaker sem se rodil, nisem šel nikamor« (intervjuvanec, 62).

»Deda je ponudo. Nam je dal. Zato ko mam vesele do kmetijstva« (intervjuvanec, 24).

»Ko sem js prišla, bi rekla...bistveno nismo spreminjali. Bilo je že tud prej govedo na kmetiji, zdaj isto tk mam. Js sem sicer res pravi kmet, js sem doma« (intervjuvanka, 47).

Med razlogi za samooskrbno kmetovanje so bili največkrat izpostavljeni tradicija, pridelava zdrave hrane in izravnava nihajočih dohodkov. Večina sogovornikov nima želje po večjem trženju pridelkov. Zaznala sem precejšnjo nezainteresiranost in tudi nezaupanje tovrstnemu kmetovanju, ki bi po njihovem mnenju prineslo dodatno birokracijo, posledično pa jim vzelo tudi več prostega časa. Eden izmed sogovornikov je kot slabost izpostavil stik z različnimi in po njegovem mnenju zahtevnimi ljudmi oz. kupci. Trije mlajši sogovorniki vidijo v trženju morebitni potencial oz. kot eno izmed možnosti, če ne bi kako drugače imeli zagotovljenega dohodka. Ena intervjuvanka je poudarila, da jo prepričujejo o vstopu v ekološko kmetovanje,

ampak sem v njenih besedah zaznala dvom. Menim, da k takšnemu razmišljanju prispeva dolgoletna tradicija samooskrbnosti, ki ohranja prvotno stanje kmetije. Kakršnokoli tveganje bi kmetijo spremenilo ter prineslo drugačne, tudi tržno naravnane vrednote.

5.5.3 Odnos samooskrbnega hribovskega kmeta do dela

V drugem sklopu interpretiram pomen, ki ga ima za samooskrbnega hribovskega kmeta vsakdanje kmečko delo. Pri načrtnem opazovanju sem skozi celotno preučevano obdobje sledila najrazličnejšemu delu izbrane populacije. Največ zunanjega dela je v poletnem času, ko sta glavni kmetijski opravili košnja in pospravljanje sena za krmo, dva intervjuvanca pa sta navedla, da imata največ dela v gozdu. Tudi notranjega oz. hlevskega dela, sploh v zimskem času, ne primanjkuje. Intervjuvanec z največjim staležem živine je povedal:

»Čakajo zjutro. Že po temi, ko pridem sam. Krave čakajo tu pri pastirju. Samo spustim v štalo, pomolzemo, nazaj zun. Poleti ni vlko dela z žvino. Pozimi je pa problem, a veš ko je stara štala. Da maš pa enih šest šajtrg za pelat zun gnoja ... Pozimi pa delaš. Pozimi pa je dve uri, da si v štali fertik. Zdale poleti je pa milina« (intervjuvanec, 44).

Sogovorniki z veseljem opravljajo različno delo na kmetiji, ne glede na količino vloženega truda in posledice, ki so pogosto povezane z zdravjem. Štirje so poudarili, da nekaterih vsakdanjih opravil zaradi težavnosti resnično ne marajo.

»Zahtevno delo je v goši, vešda, je pa tud delo ko ga res ne maram. Na primer, v štalo nerad hodim« (intervjuvanec, 32).

»Če je treba kaj poprajt. Če je...kaj se pokvari, če se kaj pokvari, al pa kaj zlomi, al pa kaj...to je najbolj huđo. Ko študiraš kk fajn bi blo, če se ne bi to naredlo! Al pa ko ti ne bi kaj crknalo. Pa ko zmerm tej se pokvari, ko morš delat. To je najbolj, ko ne maram« (intervjuvanec, 24).

»Ja. Kosit na roke, krave molzit. Tto rejs ne, ne vem zaka« (intervjuvanec, 33).

»Nikol ni blo kaj pretežko. (Zadaj žena: Kuhat, kuhat, kar povej!) Za kuhat sem pa zanič. Tst pa res (smeh)« (intervjuvanec, 66).

Zimski letni čas je tisti, ko se delo za malenkost zmanjša in umiri. »Hribovci« radi rečejo, da delajo cele dneve, da je delo naporno oz. t.i. »nujno zlo«, da nimajo počitka, da preveč trpijo ipd. Sama pa sem zaznala, da se v skrbi za živali, gospodinjstvo in celotno kmetijsko gospodarstvo skriva veselje oz. nekaj, kar hribovske kmete notranje zadovolji in osreči. Radi tudi potarnajo, da so izmučeni in da imajo težave z zdravjem, toda kmalu zatem navedejo, da

le ni tako hudo in da je ne nazadnje delo tisto, ki jih krepi. Mlajši sogovorniki oz. redno zaposleni izven kmetijske dejavnosti niso kaj dosti razpravljali o tem, kako preživijo delovni dan na kmetiji, srednja generacija in starejši pa so se kar razgovorili.

»Zjutro najprej, ko vstanem tule zajtrk naredim, oni tk grejo vsak na svojo stran, js pa v štalo, tsto redno kar je treba porihnat. Pol pa tud tste stvari, ko se sezonsko dogajajo. Pomladi kaj na njivi što, ono...poleti v travniku, jeseni pospravljáš skup, čez zimo pa, včasih še kaj tak za svojo dušo, kako ročno delo al pa karkol kaj takega rada naredim. Kaj narišem gor na steklo, al pa...Letos si tk vse sorte sušim tam na vrtu, tk da bi kak tak venček naredla, al pa kaj takegale. Zvečer je pa spet štala na vrsti, pa je to to. Pa je dan zaključen« (intervjuvanka, 47).

Vsi intervjuvanci, razen enega, so ocenili, da je bilo delo na kmetiji v preteklosti težavnejše. Skoraj vse preučevane kmetije se poslužujejo kmetijske mehanizacije, kolikor jim to dopuščajo lega oz. naklon zemljišča, denar za nakup primernega traktorja in fizična zmogljivost pri upravljanju. O kmetijskih strojih so večkrat navdušeno govorili predvsem mlajši sogovorniki. Pri tistih, katerim strojna obdelava določenih predelov kmetijske zemlje ni omogočena, je bilo zaznati sprijaznjenost s situacijo.

»Malo težje je blo ja, sam ni kake velke razlike. Zdaj je ž bol fajn ko je tta mehanizacija tk dostopna, pa ko ni treba ne vem ka na roke vse delat. Včasih pa ni blo druge, smo mogli ročno spravlat seno (smeh)« (intervjuvanec, 45).

»Težje je blo. Ko je blo manj mehanizacije. Zdaj je vlko lažje, ko maš vse mehanizacijo za vse« (intervjuvanec, 32).

»Neki stroje sma dokupla, pa skoz smo neka delali ... hišo smo popravljali, štalo smo popravljali, skoz neka rihiamo, pa skoz neka popravlamo. Pa poskušamo si bolši posodobit, da bi pač čim laže kaj predelali za tti svoj obstoj« (intervjuvanka, 47).

»Ka pa vem...ne, ni blo težje. Bolši je blo. Tej sma bla mlada, zagnana...zdaj pa...mlada sma še kokertolk, ampak finančno je vlko težje zdaj kot pa pred parimi letami nazaj« (intervjuvanec, 44).

»Dans se od kmetijstva tk ne morš preživet, posebno od take bajte ne. To so včasih rekli, v bistvu od fotra starši, mama ko je bla no, fotr so tk umrli v vojskem cajtu ... da pač dva človeka sta se lah preživela gor na tti h bregih, ane, samo skromno, da so meli za davke ...pač tk so meli, po dve kravi so meli, kako ovco, kako svene ... šihta so meli pač vsakega po malo. Povsod tot je blo tk, malo enga, malo drugega. Še dans mam, bol ko ne, vse na roke, ka pa češ druga. Dov sprajim že, v cesto, pol pa pobaše kdo s traktorjem, sam ne morm tk delat. Včas smo pa s kravo vozili« (intervjuvanec, 62).

Večina intervjuvancev zaznava kmečko delo kot svobodno, kar pomeni, da lahko delajo po lastnem načrtu. Pri tem sem zaznala, da jim svobodo in varnost pri delu zagotavlja ravno

samooskrbnost. S časom njihovega kmetovanja so, ne da bi se tega dobro zavedali, ocenili, koliko dobrin nudi njihovo celotno kmetijsko gospodarstvo, koliko časa namenijo kmetovanju, kakšne so ostale obveznosti (npr. službene), kolikšna je njihova pripravljenost in volja, ter se na podlagi vsega tega odločili, ali bodo imeli dobrine izključno zase ali jih bodo namenili tudi trgu. Odločili so se za t.i. neobremenjeno, svobodno samooskrbno kmetovanje, pri čemer se prilagajajo zgolj in samo naravi, njenim zmogljivostim in razmeram.⁶⁷ Omejitve jim predstavljajo vreme, nekaterim (redno zaposlenim izven kmetijske dejavnosti) pomanjkanje časa za kmečko delo ter tudi denarja, najmlajši pa je kot omejitev navedel strogo kmetijsko zakonodajo.

»Ja, svobodn si. To drži. Varn tud, no, nikol ne veš, keda kaj pride, sam nardiš si pa tk ko hočeš. Je že v redo tk ko je, ne nucam v'lko, tejk da mam za sebe, da vem, da zdravo jem, pa da mi noben ne sitnari, kk naj tto nardim pa ono nardim« (intervjuvanec, 45).

»Neki ti že dopušča, neki pa tud se morš prilagajat pogojem naravnim, ane, odvisno je tud kk ti bo delo steklo, ka lah pride umes, pa kak obseg dela približno maš. Pol pač...da si razporediš delo, ane« (intervjuvanec, 32).

»Kaj takega si pa še lahko zbereš zdaj kaj takega, ko sam hočeš. Na primer vrt, morš vse na roke še preštihat, al pa še tkle na njivi kaj takega (pokaže na pravkar na roke obdelano oz. prekopano njivo)« (intervjuvanka, 77).

»Ja, to pa je. Ja, svobodno je. Sveda, če čist tk vse delaš za svoje veselje, za svoj dobrobit no, da si kaj priskrbiš za sam sebe. Zdaj če bi neka mogo tk na v'lko delat, bi pa že drugač blo« (intervjuvanka, 47).

»Seveda si odvisen kaj ... včasih si odvisen od vremena. To je taprvo kar je. Ko je treba posušit. Drugač si pač začrtaš delo – dans bom što naredo, pa bom ono, pa tk...« (intervjuvanka, 42).

»Ja, tsto vsekakor. Sam si splaniraš, kaj boš delal. Edino, kar si pa fejst odvisen od vremena, ostalo je pa kaker se tbi lubi« (intervjuvanec, 44).

»Lej, js delam z veselam. Če ne bi, bi že kadavno pusto vse skup. Samo tk ko zdaj cajti prihajajo, gre vedno bolj na minus, ko pa na plus« (intervjuvanec, 33).

»Ne morš bit svobodn. Ko si preveč...kk bi reko, omejen. Finančno, pa tud z zakoni, ane. Sej ne morš delat neka po svojga, ane. Sej ne morš ti tam rečt, zdaj bi pa rad eno njivo zorau. Zdaj če si nisi GERKa naredo, je ne morš zorat gr. Al pa ne vem ... daj pa dam reko, zdaj bom pa tele tam privezal za zid. Če bo prišo inšpektor, te bo kaznoval« (intervjuvanec, 24).

⁶⁷ Tukaj sem zaznala nekaj ekocentrične ekološke etike, po kateri narava ni v podrejenem položaju oz. se ji je treba prilagajati.

Sogovorniki kmečko delo visoko vrednotijo in se mu za nič na svetu ne bi odrekli. Trije od 16 intervjuvancev razmišljajo, da bi opustili delo na samooskrbni hribovski kmetiji, se morda preusmerili v kakšno drugo kmetijsko dejavnost ali celo preselili v bolj urbano območje. Izkazalo se je, da so zunanjim, nekmetijskim zaposlitvam bolj naklonjeni mlajši člani družine in člani s srednješolsko, diplomsko ali podiplomsko stopnjo, kar je v svoji raziskavi potrdila tudi Knificeva (2010).

»Ja, če bi kaka bolezen bla al pa kaj. Ja, tud možno. Odvisno, kek bi se vse skup izhodlo pol na koncu, ane, da pač vidiš s čim se lahko pol ukvarjaš« (intervjuvanec, 32).

»Js tk hodim v službo. Ne bi je pusto. Doma ne bi biu. Bi rajš šel na šiht. Nekot ni pogojev tole za ne vem kako kmetovanje, pa tud dnarja ni iz kmetijstva. Pa ja ni ke kakega bogatega kmeta. Bogati kmeti so v Avstriji, zato pa majo tk ekološko, pa vse. Tole se ne spleča« (intervjuvanec, 28).

»Ne vem. Če bi še enkrat biu mlad, ne bi biu več. Ne bi biu več doma, niti pod razno ne. Sej maš neke privilegije, pa...da bi reko pri taki kmetiji, da bi slabo živel, al pa bilo ka. Ampak ne, nimaš pa tstga svobodnega...enga živleja, da bi meu...lahko šel en dan brez skrbi čisto. Ne bi biu več doma, niti pod razno ne« (intervjuvanec, 64).

»S cajtom vsak človek mre opustit, pride v tsto starost, ko ne morš več. Ja kdo pa bi nt v take brege šel kosit, kdo? Vsak bi mi reko, lej, kek mi pa daš ti, da ti pokosim, pa kop sprajim, pa bek zavlečem. Tto ni, što ntr ni, to ntr ni kmetovanja« (intervjuvanec, 62).

Čeprav so preučevane kmetije z ostalimi ločene s celki in je v večji meri prisoten individualizem, sem zaznala vzajemno pomoč, ki je utemeljena na tradicionalnih vrednotah. Intervjuvanci, ki živijo sami, večino dela opravijo brez pomoči sosedov ali sorodnikov, pri večjih opravilih, kot je npr. košnja, pa si priskrbijo pomoč. Opazila sem, da nekateri priskočijo na pomoč s stroji oz. radi delijo svoje pridobitve, ki po vrhu vsega olajšajo marsikatero delo. Menim, da so ravno samooskrbnost, samotnost kmetij in naravne razmere (lega) dejavniki, ki opazovane in intervjuvane kmete povezujejo. Delijo si podobne izkušnje, kar njihove vezi samo še dodatno krepi.

»Delo si pa kak razdelimo, no, sej ko so tste...tavečji dela tej, ko sušimo al pa kaj takega, tej smo navadno vsi skup. Ko pa ne, pa sem js šef štale, jutro pa zvečer« (intervjuvanka, 47).

»Si kr pomagamo, čeprav mrm rečt, da smo si včasih še bol. Zdaj so prišli tti gamsi, ko lahko z njimi peleš po ta hujš strmini, pa hitro pokosiš al pa obrneš. Če je res kaj velkega za pomagat, tej pride kak sosed, pa mu pol nekot vrnemo, ko on rabi pomoč« (intervjuvanka, 27).

»Hja. Prijatli, pa sosed, pa gremo drug drugmu pomagat« (intervjuvanec, 33).

»Ja, sej veš da se to vse sorte menimo. Tk med sosedi. Da rečemo kako kmečko. Ja, ogromno mam stika. Mislim še kr tk hodimo. Popravila so. Kar dosti. Pol pa kaj šravfamo, pol pa sedimo tri ure še po tstmu. Pa gajba pira, da se trezno zmenimo (smeh)« (intervjuvanec, 32).

»Tule, pa doma, sosedi tule, sestra od nje pride pomagat, z njimi največ skup delamo. Sosedje pa tak ... s ttimi govorimo, z onimi tud...« (intervjuvanec, 44).

»Bol ko ne, sm kr sam. Tk, če mam kaj v'lko za delat, že pridejo tud pomagat sorodniki, pa kaki sosedi, pa jaz grem pol njim pomagat« (intervjuvanec, 45).

»Ja pa tk vidiš, da ni nobenga ke blizu. Tole so sam tti sosedi, drugač pa ni, si kr sami pomagamo, ko nas je tk v'lko pri hiši« (intervjuvanka, 42).

V času raziskovanja sem opazila, da izbrana populacija zelo rada potoži o pomanjkanju prostega časa. Delo je njihova prva skrb, saj morajo vsakodnevno poskrbeti za živali in ostala obvezna kmečka opravila. Intervjuvanci imajo dodatne aktivnosti, ki pa se jih bolj redko poslužujejo. Nekateri so samo navedli, da imajo različne hobije, niso jih pa bolj podrobno pojasnili.

»Na taki kmetiji, ko mam mi, ni prednosti. Samo delo. Prednost je edino, da si na podeželju, pa na samem miru, drugo pa ni. Samo delo, pa nč kaj druga« (intervjuvanec, 33).

»Za hobi mam žito sjano, da mam domačo moko« (intervjuvanec, 44).

»Phja, kr, grem v les, tam ka delam. Pa lovc sm, to tud ja, da grem malo na lov al pa v kako družbo. Sosedom pa še komu drugemu grem kda kaj pomagat. Tk grem včasih malo peš grta v breg, pa hodim pol malo po planinah. Če je treba, tud harmoniko kda zasučem (smeh)« (intervjuvanec, 45).

»Tud kaj štrikam, kvačkam, kako knjigo berem, križanke rešujem. Pač tk no, kek je tstga cajta, ko ga tud ni (smeh)« (intervjuvanka, 42).

»Gobe hodim nabirat, pa matek, pa črnice« (intervjuvanka, 77).

»Delo na kmetiji, pa še kaki hobiji« (intervjuvanec, 32).

5.5.4 Pomen narave za samooskrbnega hribovskega kmeta: kot korist in/ali vrednota

Od intervjuvancev sem najprej želela dobiti mnenje glede posega sodobnega človeka v naravo. Njihovi odgovori so se navezovali na kmetijstvo, torej na razna, naravi škodljiva umetna gnojila in fitofarmaceutvska sredstva. Omenili so tudi onesnaževanje z izpušnimi plini.

»Veš da. Se reče, da naravo uničujejo. Po eni strani, pa po drugi. Včas kaj takega niso čist nič. To so tk ahtali vse bolj. Zdaj je pa tsto, veš de, dirokrat bolj. Iz leta v leto« (intervjuvanka, 77).

»Ja, ja. To se je delalo, pa se še dela. Mogoče daj malo manj. Sej se pa vidi, kk je čisto fadirbana narava, ni več taka, ko je bla. Takega, normalnega vremena ni, ni enga prehoda med pomladjo pa poletjem. To je kr ... zima, pa je že vroče blo, pa vročina taka, pa tsta mine, pa je že dež, pa mrzlo, pa...je, narava je fadirbana fejest. Se mogoče zdaj malo spreminja nazaj, samo to je prepozno. Ne vem, kek se bo dalo naredit« (intervjuvanka, 42).

»To ja, je kr preveč usega, pa škropijo, pa ne vem kake use dodatke devajo na njivo, ni več tk, ko je blo učasih, pa tud ne vem, če se bojo keda tsti cajti vrnali, bi reku. Eh, to je že tk uničeno, pa zemla, to si ja ne opomore več« (intervjuvanec, 45).

»Ja, vlko ja. Zlo. Že tto onesnaževanje...prev'lko tti izpušnih plinov, kaj pa misliš, kek je avtov ... tti motorji, če dliah da je tud, po goši. Vlko takih stvari no, ko pač se mi zdi, da še tud, ko sem js bla otrok, ni blo, zdaj je pa. Bi js rekla, da je zlo potrpežljiva narava, da še kljub temu, da se že zlo vidi, da vlkokaj ne morš več tk predelat, ko včasih. Da se zdaj ne da...da so take bolezni, plesni...pa tstga pa ja pred 20 letami se mi zdi, da ni tk vlko blo. Ne vem, ja pa še že verjetno se bojo pomikale ene meje, da se še bo kar dalo, da bo pač narava tud dopuščala, da se bo dalo«(intervjuvanka, 47).

»Kmečka vas, v kateri prebiva kmečki človek, se košati v prosti naravi, ki ima te in te pokrajinske kulturne in socialne vrednote. Iz njih raste kmečki človek. Najvažnejši del kmečkega okolja je narava, ki obsega podnebje, zemljo, pokrajino in ozračje. Iz zemlje raste svojstveni človek. Drugačen je tip človeka v goratem, drugačen v ravnem terenu« (Jeraj 1933, 16). Drugačen je tudi odnos do narave s strani kmeta, ki obdeluje težje dostopne in strme predele kmetijske zemlje! Narava je pomembna v smislu dajanja dobrin za preživetje, z njo pa je treba »skleniti sporazum vzajemnosti«. Po mnenju sogovornikov obstajajo določene meje, do katerih lahko kmet poseže v naravo in se z njo okoristi. Pri tem je zavezan k spoštovanju zakonov narave, saj se zaveda, da so lahko močnejši od vsakršne tehnološke iznajdbe.

»Ja. Njivo pol nazaj nagnojiš pa pripraviš spet, tk da jo v travnik spremeniš, pol al pa spet da uporabiš kot njivo. S hlevskim gnojem pognojiš, ne z nekimi umetnimi gnojili pa nekim škropilom gor pa tega. Ker tsto je pač sam strup pol, ane. Sej praktično ga ti pol sam nazaj poješ. Iz njive gre v predelek, predelek pa pol uporabljaš, pa poješ. Ko vsak človek vidi s svojga vidika tsto mejo koristka. Eni majo nekje mejo, drugi drugje mejo... neko srednjo pot morš pol vzeti« (intervjuvanec, 32).

»To verjetno, da si posadim malo krompirja, pa tk podobno. Js tk nimam ka drugega, sam včasih sm pa meu vrt malo bol, bi reku, poun, pa porihtan. Zdaj, ko sm sam, ne nucam tejk, malo krompirja, pa mogoč kako solato, to je pa tud use. Drugač pa ja, tk ko si drugi sadijo pouno usega dans, da jim ni treba dliah usak dan u trgovino, da majo malo, kk bi reku, za sebe. Ja, narava ž lahko v'lko da za prehrano, če si tk nardiš. No, pa tud za drugo ja, sam je odvisno od velikosti goše. Daj če maš velek grunt pa v'lko hektarov, pol lahko v'lko vn dobiš, če maš pa bol malo, pa ne morš dliah sam s tem preživet« (intervjuvanec, 45).

»Hm ...neka se že morš okoristit, sam vse pa spt ne morš pobrat. Okoristiš ... kek boš ti dau nt, boš ven dobu. So pa tud meje, ja. Če bi kaj škropiu tule, ane, bi ja kr čebele gr ble, bi kr poležale. Pole tsto v zemlji ostane nt. Gnoj je še tk najmanj, kar je. Pa zdaj, mogoče že tud ni tk škodljivo, saj je že taka tehnologija, da so škropiva tud...manj, manj agresivna. Včasih triazidi, ko so bli, tsto je blo bol škodljivo« (intervjuvanec, 24).

»Narava že da v'lko vn, če to znaš izkoristit, sam to je pač daj odvisno od pogojev, ko jih maš. Pa če to, kar vzameš, spoštuješ, tk da se njiva vsako leto čim bol naravno obnavla, pa da jo menjavaš, pa tako« (intervjuvanka, 53).

»Po moje bi mogli bolj izkoristit tte naravne pridelke ... krompir, pa sadje pa tto. Da bi blo več samooskrbe« (intervjuvanec, 28).

»Ja, lej. Če daš gnoj gr, ga dobiš pol več dol, ane. To je logično. Če bomo kmetijstvo opostli, če bomo vedno manj žvine meli, se bo vedno manj gnojilo. To je pač tak tokokrog. In če ne daš gor, tud dol ne dobiš več, pa lahko ti ne vem ka delaš, ko ne boš dobu dol. Ne sena ne nč, ne pridelka ne koruze, ništa. Izpufa se zemlja. Ni več to to« (intervjuvanec, 33).

»Sej, če preveč posegaš...odzadi te pa kaznuje. Zemlja potrebuje to svojo, no počitek...Pol, pol s cajtoma se spet obnavla« (intervjuvanec, 62).

»Narava se ne pusti za*ebavat« (intervjuvanec, 66).

Zaradi ekonomsko pragmatičnega vidika, ki ga določajo družbene in politične razmere, je samooskrbno kmečko prebivalstvo večkrat pojmovano kot antropocentrično in nealtruistično.⁶⁸ V času opazovanja in druženja z izbrano populacijo sem zaznala, da jim narava pomeni veliko oz. da se v njihovem utilitarnem odnosu skriva več kot samo praktično naravnana uporabnost. Zanimalo me je njihovo dojemanje narave kot neutilitarnega ali

⁶⁸ Sebično.

ekocentričnega objekta: Ali med njimi in naravo obstaja kakšna globlja vez, ki ni vezana samo na produktivnost? Spodaj navedeni intervjuvanci so se o izbrani tematiki kar razgovorili. Nekateri so poudarili, da so z naravo močno povezani, ker jim daje določene dobrine za preživetje na samooskrbni hribovski kmetiji. Narave pa ne dojemajo samo kot sredstvo preživetja, ampak tudi kot vrednoto samo po sebi – preprosto zato, ker je lepa. Za pridobitev tovrstnih razmišljanj sem postavljala vprašanja o njihovih najljubših koticah v naravi ali kakršnihkoli drugih naravnih objektih. Pridobila sem poglobljene, tudi romantično zasanjane odgovore, skozi pripovedovanje in neverbalno komunikacijo pa začutila pristno ljubezen sogovornikov do narave.

»Ka bi reku, to ja, povezanga z naravo ja, da bi se ne vem kk fajn pa lpo živel od narave, to dlh ne. Les že da v'lko. Tk ko si od malega navajen, tk ko si nardiš, tk je. Drugač pa ja, narava je že v redo. Tk bi reku, da se sprostiš zuna, to ja. Se mi učasih kr zlušta tk malo jet ven, če sm nt v bajti predougo. Je zadovolstvo, ja. Grem rad tole tja, na bližni travnik, pa se malo razgledam, pa malo od hiše je, tk da grem skoz gošo« (intervjuvanec, 45).

»Ja sigurno, sigurno ti da neko veselje, tsto tk'l'tk. Pa tud malo, če gledaš tk, vsak dan je tud drugačn, ane. Al pa vsak cajt je drugačn že, ane. Pomlad je taka...vsak ma svoj obraz, če tk gledaš, ane. Sej je že tsto zanimivo. Vsak cajt ma svojo zanimivost, vsak svojo, ane. Ne vidiš sam tsto, kk je treba skoz delat, narava ti tud kaj druga pokaže. Daj, eni vidijo, eni spt ne. Najbolj je gra na ledini fajn. Tam je najbolj lep razgled, pa tk mirno je« (intervjuvanec, 24).

»Js mam tsto točko, ko mrm na žvino jt gledat. Tk ko sem nes šou. U naravi se sprostim. Na primer, če sem živčn, js se ž. Po moje, tk zdaj študiram, eni eno, eni drugo, ko js se z delom zuna tud zamotim. Ker delam z veselam, pa da sm zuna« (intervjuvanec, 32).

»To mam pa tte gor, planine, tto je mni največ. No, pa češnje so še kake stare, ko me tud spomijajo že za nazaj. Tsta je še najbolj stara tam (pokaže). Je še biu vrt okol'n'okolo. Pol je pa ntre v vrti bla taka ena zasajena, tkle na vogl vrta, tsta je še zdaj ostala garale. Pa še tsto je teda enkrat malo bek odlomlo. Kar pa dovsale, tam pa to dira, je pa vse že du prešlo. Kake rože starodavne še tud mam. Gardrože so še. Tste so ble prej včas v vrtu, pol pa vonta dumo, da so tam ntre pod vrtom. Tste rumene. Pa tste bele vrtnice. Pa še ene rdeče so ble. Pa ene rože...tste petonke. Tsta roža je tk stara čez 100 let. Še bica je mela to tavne v vrti. Ene dvojne take rože so še zdaj tavne v vrti. Tst slap je pa tk'l'tk ena dragocenost, pa tud spomin, ko smo včash gonli krave past, smo se tam pri slapu hladili. Je pa od nikeda, kaker svet obstaja« (intervjuvanka, 77).

»Ja, neka povezan, veš da si, pa da tud maš neke dobrine iz zemlje ven. Ne gledam pa vse skoz to, skoz dnar. Če bi gledal skoz dnar, bi bla prazna štala. Tk pa ne. Eno veselje, ena tradicija še ostane v človeku« (intervjuvanec, 44).

»Sej povezan z naravo morš bt, sej drgač tk ne morš bt na kmetiji« (intervjuvanec, 51).

Kovačič (1995, 9) pravi, da življenje v naravi ne pomeni zgolj rasti, ampak vedno označuje neko kakovostno preobrazbo oz. spremembo, katera privede k notranji skladnosti in duševnemu bistvu.

»Js osebno sem zelo povezana z naravo. Men je vse tk vlko pomeni ... kaj pa vem, zadovoljstvo. Včasih, že ko drevo pogledam ... al pa zdale, ko sadje...kak cveti, sem prav gledala, al bo kaj gr. Je blo zeleno, se ni vidlo, zdaj pa že tk tste lepe rdeče ličke kaže ... sem dlh včera hodla, sem ugotovila, da mam vlko sadja. Bomo fejest prešali, da še bomo lahko kak mošt predelali, pa še šnops pol kuhali. Js prav tk opazujem, kk prajijo...orehova senca je hladna senca, če si tole ntr. Res, da je tk čutit tsto. Al pa navadno se usedem dol pod lipo, pa miza ko smo tam zravn jo naredli, tsti mlinski kamen za mizo. Pa potem mal gledam, če se še žvina pase, pa tkle okolo, lipo ... smo jo sadili pred enimi petimi leti, je že zrasla, letos je že prve cvete mela gr« (intervjuvanka, 47).

»Ka pa to js vem. Narava je že lepa, sej zato jo js spoštujem pa vse. Neka povezava med človekom in naravo, to je tk'l'tk. Če si slabe volje, greš malo na sprehod, pa se umiriš malo, pa vse. Če grem, grem na dalši sprehod. V gozd, pa malo vidiš kako srno ke al pa bilokaj ... drugo žival, pol pa mal opazuješ, da malo pozornost preusmeriš, pa misli, pa vse ... Ni use samo tsto trdo delo« (intervjuvanec, 32).

»Mni je to ogromno. Ker sem že bla ke drugje, pa ka drugega tud delala, ne samo kmečko delo, pa sm vidla, da mi manka narava. Sm pogrešala travnike, pa sadovnjak, živali, gozd ... Za mne je to vse narava, tud ldi tole. Ko sm prešla nazaj dumo, sm vedla, da nem več kam šla, sm tud kr ozdravela, in fizično in psihično sm se nekot boljš počutla. Se rajš vozim eno uro nekam na šiht, ko pa da bi se mogla preselit tja bliže« (intervjuvanka, 27).

*Kadar po teži vročega dneva
pred hišo na klopici se ohladim,
prelepo v gozdu kos tam prepeva,
takrat v vrhove Pohorja strmim.*

*Sonce za goro Uršljo zahaja,
žarki zlatijo vrhove planin,
vsa se narava z lepoto napaja,
oh, v kako lepi naravi živim.*

*Velika Kopa je vsa obsijana,
zarja večerna vrh njen zlati.
Luna priplava na nebo zaspana,
ko sonce zahaja, nebo posrebri.*

*Nedaleč od mene Mislinja mi teče,
sveti se v soncu al' v mesečno noč,
kapljice preko kamenja meče,
ob njenem šumenju zaspati je moč.*

*Pohorski lepi so poletni večeri,
ko hladen me s Pohorja vetrič hladi.
Takrat spomin mi prenekateri
na stare čase mladostne oživi.*

*Ko noč je in se vležem,
doživetje zaziblje v sladek me sen,
v duši občutek prijeten je, nežen,
da del narave pohorske sem.*

(Jože Krajnc; Poletni večeri)

5.5.5 Mnenje o prihodnosti samooskrbnega kmetijstva

Intervjuvanci so zadovoljni z rezultati samooskrbne hribovske kmetije. Mlajši sogovorniki imajo več načrtov. Kmetijsko gospodarstvo bodo posodabljali in ustvarjali boljše razmere za kmetovanje. Nekateri bodo glede na lego kmetijskih zemljišč in finančno zmogljivost uvedli več strojne mehanizacije. Starejši, sploh tisti, ki živijo sami, pa ne kažejo velikega interesa za kmetovanje v prihodnje.

»Prihodnost? Nikakršna. To se bo zaraslo, kakar mene ne bo, gotovo. To edino, kar še bojo, za vikend še bojo meli. Če bojo, sej še vprašanje. Da bi kdo kmetovau tto naprej – ga ne najdeš lepega dneva z baterijo ne« (intervjuvanec, 62).

Samooskrbno kmetijstvo je predhodnik ekološkega, vendar se prednosti in pomen javno omenjajo šele zadnjih nekaj let. Na podlagi lastnega opažanja in raziskovanja menim, da je samooskrbno kmetovanje pomembna in svojevrstna trajnostna alternativa. Poleg ustvarjanja krajinske podobe in ohranjanja socialne vloge slovenskega podeželja so pomembni elementi trajnosti samooskrbnega kmetijstva tudi: utilitaren odnos do narave temelji na primernem razmerju med antropocentrično in ekocentrično razsežnostjo; kmetovanje je usklajeno z naravnimi procesi; med kmečkim prebivalstvom je prisotna kolektivna vzajemnost. Spodnji odgovori prikazujejo mnenja intervjuvancev o prihodnosti samooskrbnosti v družbi trajnostnega razvoja, ki načeloma ceni in izpostavlja kmetovanje, namenjeno oskrbi večjega števila ljudi.

»Hm ... to bi blo bol tžko, zato ko je use tk ekološko dans. Bojo kr usi šli na eko pa bio. Ldi to očjo dans, nek dokaz očjo met, da je zdravo. Fajn bi pa blo, da bi še kaj prodau, brez kakega papirja, pa ne vem kakega znaka, al ka majo. Tto tradicionalno bo zamrlo, tole pr nas, grta po vasi že. To pa ja ni koga, ko bi keda kako ekološko kmetijo meu. Eh, pa ja grejo usi v mesto, pa si najdejo šihte. Kdo drug bo pa obdelvau take brege, to bo še vedno treba vse ročno ... no, en bo mago. Bo pa enkrat prešlo use nazaj, ne dliah tk ko je blo učasih, ldi bojo spt bol cenli tako naravno, pa da se nimaš tk zafrkavat s kakimi inšpekcijami, pa papirji. Sam use je odvisno od ldi, kek bojo verjeli v neko naravno pridelavo« (intervjuvanec, 45).

»Vprašanje, če bo to prevladalo kda. Na podeželju...mogoče na določenih manjših kmetijah, kjer bojo meli pač za lastno uporabo, samooskrba, tam se bo pa že ohranlo neka. Bo se pa vedno bol začelo uveljavlat tto eko, ker ljudje dost sprašujejo za naravno hrano, pa brez škropil. Sam mi smo ž tk'l'tk eko, tud če nimamo uradne potrditve« (intervjuvanec, 32).

»Vprašanje, kak bo. To bo pa samo odvisno od ljudi, ko bojo na kmetiji ostali. Če mene vprašaš, js bi še zdaj na roke grabla, pa na roke skup spravlala ... Zdaj, če bojo vsi na

kmetiji taki, ko bo na traktor sedo, pa vse sam s traktorjem delo, sam vse na stroj, ane. Pol je zgubleno. Mora bit edn na kmetiji, da ma...tk ko so bice pa dedani bli, to ane, da ti...Sej tud, na primer, nobeden se ne bi znau na kmetiji tk obrnat, če ne bi bla še ena bica zavravn. To iz roda v rod gre naprej. To se iz roda v rod ponavlja. Vedno je edn tst, ko še pove, da je treba na star način. Morš pa met pol željo po tem. Če bi mela krušno peč, js bi kruh v krušni peči spekla. Pa skromnosti, skromnosti, to bo treba ... je...ne vem. Zdej se pa ja...na primer ko skuhaš eno stvar, če se ne poje, se vrže vstran. Ti morš iz tste stvari še znat naredit še kaj ven. Tk so včas delali. Fajn bi pa blo, da bi blo tk, ko je blo včasih. Smo si use seme doma naredli. Zdaj je pa v trgovino bolš jet, že sam zato, da lahk neka kupiš» (intervjuvanka, 53).

»Lepe kmetije grejo propast, ko so v ravnini. A dej, tole gr tto bregovje bo še pa dir sego. Ker to bi mogla bit...edino, kar bi še mogoče no, da bi res bla ena težka vojna, pa da bi strupali skup, tej bi še mogoče dir kak krompir al pa kost zrnja vsjal, če bi rastlo. Drugač pa...dans dokler še bo štak, da še bo država podpirala use ka se dogaja, pa tte tajkune ... iz tega kruha ne bo nič. Ker oni samo gledajo in gledajo, ke bi še kaj več ukradli, ke se da kaj ukrast» (intervjuvanec, 62).

»Tkle maš dliah tk ekološko, ane, sej za sebe prideláš, pa veš, da ne boš si gr škropiu, pa umetni gnoj gr sjal, pa tsto jedo. Sveda bi mglo bit bl cenjeno. Mislím, sej je, tk kdo pozna. Tk, ko tole tti vikendaši, sej ve, kk maš sjano, pa ka prideláš, ane, pa rada kupi, ni problem. Sveda, najbolj je pač tsto uradno ekološko, da je papir» (intervjuvanka, 42).

»Ker delamo sam za sebe, maš hitro dojst. Če bi pa neka iskal eno tržno nišo, da bi neka prodajal, pa vprašanje. Tej bi pa verjetno mago met en drug izračun. Zdaj ne vem kk bi se tto ekološko obneslo. Taveči problem je sveda to, da tto ko mamó tk za sebe, da ni cenjeno. Sploh ldi ne zaupajo. Pa tsto...ldi tud ne znajo precenit, da tta jabka, ko tole prnas zraste tk miceno, ko pa vona, ko je taka, pošpricana ne vem kejkokrat, pa dol gnojena, pa tsta, da se skor ntre vidiš, tak se sveti. V bistvu, ko bi jih pa tk primerjau, kejk je pol zarad samega zdravja tsta zdrava, al pa šta zdrava ... Ldi še pa zlo gledajo tsto. Prvič, tud ceno, če bi miceno bolj nastajo, pa že tud na tto...ja, pa ni kvalitetno. V bistvu, je pa vlko bolj zdrava, ko pa...» (intervjuvanka, 47).

»Tto bo še ostalo, veš da bo. Že pogojeni smo tk, da ne mormo z nekimi groznimi strojami, pa neke...delat neka še za trg. Tto tradicionalno bo že ostalo. Še pri vsaki kmetiji bo znal kir na roke kosit. Na tto naravno predelavo vsi gledajo, zmeram bol. Ne da bi reko tsto strogo ekološko, ampak tto domačo. Tto že gledajo precej bol zmeram. Mošt, pa jabke, pa krompir nešprican ...Sej, ko daš krompir kuhat, sej ga kr občutiš, al smrdi al ne, ko krompir kuhaš» (intervjuvanec, 44).

Intervjuvance sem povprašala še o prihodnosti slovenskega podeželja in hribovskih kmetij. Večina je mnenja, da bodo ljudje vedno bolj iskali stik z naravo. Povpraševali bodo po kmečkih pridelkih, se vračali nazaj na podeželje, prevzeli kmetije ali si poiskali kakšno opuščeno. Miselnost ljudi se bo spremenila. Podeželski in kmečki način življenja bo vedno bolj cenjen, s tem pa bo tudi delo na kmetiji drugače, pozitivno ovrednoteno. Prednosti podeželskega življenja se v večji meri zavedajo tudi sami prebivalci podeželja, v prvi vrsti tisti, ki so poleg dobrih spoznali tudi slabe strani življenja v mestu (Barbič 2005, 12).

»Ja, to ja. Pa vedno bol bo. Pa tud nazaj bi radi eni prešli, sam uprašanje, kk dougo lah en tak na neki avžngi zdrži, ko ni vajen. Fajn je ja met njivo al pa kak kos zemle, sam je treba delat tud. Ldi pa dans niso več tega vajeni. Bi blo pa fajn, da bi se podeželje napolnalo« (intervjuvanec, 45).

»Ja, ja, ker je tta industrial..industrizacija al ka, jih je čist spremenila, tk da mislim, da bojo šli malo nazaj na podeželje, se vračali mal. Vedno več je teh. Vsaj js mam tak občutek. Predvsem starejša generacija bi šla nazaj na podeželje. Mladina tk veš, da bl ne...« (intervjuvanec, 32).

»Ja. Samo zavedajo se še pa zmern ne, kak se kaj predela, al pa da neka je vredno, kar je tk pridelano. Kar se pa prehrane, pa tega tiče, je pa malo...malo tk...sej na podeželje al pa tud tkle v hribe bojo že verjetno šli nazaj. Samo problem je, ko nobedn ne bo znau delat. Js mam občutek, da bojo tk iskali zemljo...tk iskali zemljo...sam problem je pa res, ker si pomagat ne bojo znali z njo« (intervjuvanec, 24).

»Ja. Je razlika od prej malo bolj nazaj, pa zdaj. Sveda, da išejo. Sej tud z mesta nazaj se vračajo na podeželje. Marsikdo si le kje, če le more, dobi en konc njive, pa si neka vsadi, pa vseje. Da bi se nazaj vračali, ja. Po mojmu bo to se tud čez lete verjetno začelo. Mal se je že, pa še bolj se bo. Zato ker ne bo možnosti, da bojo vsi v mestu živeli, al pa ni šihov, ni plač. Samo je spet problem neki začet na eni opuščeni kmetiji z nič, al. Morš pa spet neka met, da boš začel. Je problem« (intervjuvanka, 42).

»Ja, tsto pa kar. Zdaj, včasih so vsi hotli kak pir. Zdaj pa kar mošt, pa vodo bi pili« (intervjuvanec, 44).

»Js mislim, da že išejo, pa da se že vračajo nazaj. Še kje kaka kmetija zaživi, če dliah je zdaj tsta slika bolj žalostna, če tk gledaš. Vlkoke je še sam edn pr bajti« (intervjuvanka, 53).

»Vedno bolj opažam tkle, ko mam zdaj enih par kolegic na primer, pa ko so šolane, ane. Pa da bi rade šle na kmetijo. Ja. Vedno več takih je. Boljš, ko pa ntre v mestu neki al pa...samo, oni se ne zavedajo, da to ni dnarja. Vsak naj misli si...js sem tk povedau. Kmetija je pač tk, pa tud si lahk upam ne vem kirmu povedat, nek zalogaj je, da maš ti dnar, ane, kot zemljo. To ti je ena močna naložba. Če hočeš se pa ti živet iz njega, morš pa prekleto delat, če ga hočeš vzdržvat. Da moraš vzdržvat, je že drago. Moje, naše kmetije se mi zdi je dliah tek, ko ma edn, ko ma hišo, pa ma zelenico okolo, ko mre pokosit, ko mre tto poštimat, on vrt poštimat, to maš pač več dela. Kekeer dnarja ti zaslužiš, ga vrneš ntre nazaj. Samo še zmeraj tk prajim ... da zdaj smo mal preveč razkošno začeli živet, scrkljani smo gratali. Daj, če gledaš kk so včasih živeli ... a veš, tej so pa res samo za preživetje meli« (intervjuvanec, 32).

»Boh, če bo hotu kdo što gr bt, je vprašanje. Vsi grejo dol, eni se šolajo zelo, službe pa nimajo. Kir kmet nuca neko šolo, če pol nima zaposlitve. Ka tej men nuca, to je nč. To je tk ko da bi samo pismen biu, samo znat brat pa pisat, ka bom tej nual js več, če ni pol zaposlitve« (intervjuvanec, 62).

»Ko bo vse drago začelo bit, pa da ne bojo mogli shajat, vedi bojo še enkrat prišli nazaj. To je men enkrat en prajo, pa še tud ni tk star, ko je ttole vodo pomagau delat tole spod ... ko je vedo, da smo še tule grsa teko koruze včasih sjali, vontale celo njivo. Tud,

če je blo treba pol na roke požet, samo pol smo jo pa že lahko na fojtermašin mašinali za silos. Je pa včas vido, kek koruze je blo sjane ... Jezus, je reko, zdaj pa ni, zdaj pa ne sejete več koruze, včas je je blo pa tule tek. Je rek, ne bo dougo, da bojo ldi dreč radi prišli gor nazaj, pa delali. Sem rekla, pa ne vem če bojo res. Boš pa vidla, je reko. Če boš, al pa te ne bo več, še bojo ldi prišli, pa da bo še ke kake zemlje, da si bojo še kaj obdelali, da bo za hrano tk težko ... Ko pride lakota, si ne morš kaj druga pomagat, ko pa to še lahko, če boš doma obdelal al pa pridelal» (intervjuvanka, 77).

5.6 RAZPRAVA

V času opazovanja in izvajanja intervjujev sem prišla do spoznanja, da se ravno zaradi samooskrbnega kmetovanja izbrana populacija počuti svobodno, varno in neobremenjeno,⁶⁹ kar posledično vpliva na po njihovem mnenju »preprost« način življenja, ki je v sožitju z naravo. Omenila sem že, da samooskrbno kmečko življenje le ni tako *preprosto*, kot so opisovali sogovorniki. Slabostim, raznim problemom in ostalim nepredvidljivim pojavom ali dogodkom kmetje niso namenjali posebne pozornosti.⁷⁰ Ženske so navedle zgolj slabo prevozno cesto v zimskem času, moški pa kmečko delo. Radi namreč potarnajo, da je delo naporno in težavno, poleg tega jim vzame veliko prostega časa. Besedi *delo* ali *delat* so intervjuvanci izgovorili 13–krat, a istočasno z nekim zadovoljstvom navajali *strojno mehanizacijo* in *stroje* (14–krat), ki so delo v veliki meri olajšali.

V prvi vrsti se vsi prilagajajo naravi. Narava jim pomeni veliko, kar dokazuje tudi podatek, da so besedi *naravno* in *narava* skupno omenili kar 25–krat, v zvezi z njima pa navajali *mir*, *preživetje*, *zatočišče*, *lepota*, *vpetost*, *izziv*, *posebnost*, *veselje*, *svoboda*, *varnost*, *zadovoljstvo*, *ceniti*, *prilagajanje*. Slednje si razlagam z dejstvom, da skuša vsak posameznik najti čim več dobrih plati svojega življenja in okolice bivališča. Tako resnično občuti zadovoljstvo, varnost, svobodo in nekakšno potrditev, da je za svoj obstoj naredil najboljše, kar je lahko.

V tem zadnjem poglavju empiričnega dela odgovarjam na glavno raziskovalno vprašanje. Ocenjujem, da je stopnja zavedanja samooskrbnega prebivalstva hribovskih kmetij jugozahodnega Pohorja o pomembnosti vloge, ki jo izvršuje pri ohranjanju uporabnega odnosa do narave **razmeroma visoka**. To se kaže v naslednjih spoznanjih:

⁶⁹ Moram poudariti, da je bila starejša populacija kar precej pesimistična glede prihodnosti njihovih samooskrbnih kmetij. Pri devetih preučevanih kmetijah je namreč vprašljiva nasledstvena kontinuiteta. Obenem sem zaznala, da se s prihodnostjo niti ne obremenjujejo preveč.

⁷⁰ Kmetje ne bodo razpravljali o vseh problemih in nevšečnostih, s katerimi se srečujejo na samooskrbni hribovski kmetiji. Gre za zelo občutljivo tematiko.

- za obiskane kmetije sta značilni urejenost celotnega kmetijskega prostora, ohranjanje nekaterih objektov ali predmetov (tudi naravnih), ki pričajo o prvotnem stanju oz. izvoru,
- kljub posodobljenju s kmetijskimi stroji je še vedno poudarek na tradicionalnosti, ki intervjuvanim kmetom veliko pomeni,
- kmetje so poglobljeno razpravljali o prednostih kmečkega življenja (omenjali so mir, življenje v naravi, naravno oz. zdravo pridelavo hrane, kmetijsko mehanizacijo, ki je olajšala delo),
- pri obdelovanju kmetijskih površin z določenim staležem živali ne gre samo za obvezo, ki je določena z zakoni, ampak je v prvi vrsti skrb za naravo,
- kmečko delo je za njih vrednota, vsakodnevni stik z naravo pa jih notranji pomiri,
- po njihovem mnenju obstajajo meje, do katerih lahko kmet poseže v naravo oz. se primerno okoristi,
- (u)poraba dobrin, ki jih daje narava (hrana, prostor, les) je po mnenju intervjuvanih kmetov nujno potrebna, saj so (samo) s tem naravi zagotovljene možnosti samoobnavljanja,
- narava pa po njihovem mnenju ni samo sredstvo preživetja, ampak je obenem tudi vrednota sama po sebi – ker je lepa, daje dobrine in vsakodnevno delo, ter s tem prispeva k zadovoljstvu kmeta,
- zavedajo se pomena certificiranega in javno izpostavljenega ekološkega kmetovanja, obenem pa se zavedajo tudi raznih nevidnih funkcij samooskrbnega kmetovanja, saj so poudarili, da bi moralo biti v sodobni družbi enako cenjeno in uveljavljeno.

Pri poudarku na *razmeroma visoka* stopnja zavedanja o pomembnosti uporabnega odnosa do narave sem imela v mislih nepogostost razpravljanja kmetov o poglobljenem odnosu do narave kot vrednote (ekocentrični vidik). Zavedajo se, da je treba za naravo primerno poskrbeti, jo ohranjati ter spoštovati. Pomembnost utilitarne vloge, ki jo opravljajo v sobivanju z naravo, je za njih samoumevna. Z življenjem na hribovski kmetiji in s samooskrbnim načinom kmetovanja prispevajo k varovanju lokalne (tudi globalne) ekološke stabilnosti, katero ogrožajo pretirana poraba, potrošnja, pritisk na koriščenje naravnih virov in obseg ekoloških posledic. Varovanje narave je njihov primarni cilj, vendar je dolgoročno hkrati tudi varovanje človeka, ki živi v naravi in od nje.

»Bistvo kmečke osebnosti najverneje izraža kmečka objektivna usmerjenost. Objektivna merila so mu živa narava in nje zakonitosti, ki se v njej kmet stalno giblje in udejstvuje« (Jeraj 1933, 94). Samooskrbne kmete sem zaradi objektivnosti in antropocentričnosti označila za utilitariste. Omenila sem, da je *utilitarizem* pogosto negativno interpretiran z okoriščanjem in zavračanjem določenega ugodja. Utilitaristi naj bi bili hladni in neprijetni, njihova moralna čustva do drugih naj bi bila zamrznjena, zaradi česar strogo obravnavajo le posledice dejanj, ne da bi upoštevali kakovosti, iz katerih ta dejanja izvirajo (Mill 2003, 28). Toda »utilitaristi se dobro zavedajo, da poleg kreposti obstajajo še druge kakovosti, ki si jih lahko le želimo in so jim povsem pripravljeni priznati polno vrednost. Prav tako se zavedajo, da pravilno dejanje ne razodeva nujno krepostnega značaja in da graje vredna dejanja pogosto izhajajo iz kakovosti, ki bi jih lahko upravičeno hvalili« (prav tam, 29). Spoznala sem, da kmetje kot utilitaristi vsakodnevno povečujejo količino dobrega v okolju, v katerem bivajo, skrbijo za naravo in ravnajo tako, da se narava zaradi njihovega uporabnega odnosa ohranja in obnavlja. Trudijo se vzdrževati strukturalno–funkcionalne lastnosti narave, v **sobivanju** z njo pa zagotavljajo tudi lastno trajno eksistenco.

Zelo pomembno se mi zdi izpostaviti, da prispeva samooskrbno kmetijstvo k vedno večji zavzetosti ljudi za lastno samooskrbo. Tudi v bolj (sub)urbanih območjih se vse bolj zavedajo kakovosti doma pridelane hrane. Skrbno urejajo vrtove ali majhne njive, če le imajo možnost nakupa ali najema izven urbanega območja. Marsikdo goji nekatere vrste zelišč in zelenjave kar na majhnem balkonu. O pomenu samooskrbe govorijo politiki, trgovci, raziskovalci, nevladne organizacije in civilne pobude. Prehranska samooskrba postaja temelj zdravega in predvsem varnega načina življenja, s tem pa v ospredje znova prihajajo tradicionalne sonaravne prakse.

Menim, da sem raziskovalno vprašanje v teoretskem delu dobro operacionalizirala ter v nadaljevanju z izbranimi metodološkimi pristopi dosegla osnovni namen naloge. Ponudila sem interpretacijo poglobljenega poznavanja različnih vidikov in značilnosti raziskovane populacije ter z vsebinsko ustreznim odgovorom na raziskovalno vprašanje uresničila glavni cilj naloge. Magistrsko delo opozarja na nekatere prezrte oz. spregledane vidike samooskrbnega kmečkega prebivalstva. Njihov uporabni odnos do narave, katerega osnova je samooskrbno kmetovanje, sem prepoznala kot pomemben del družbenoekološkega obrata k ekosocialni trajnostni družbi. Predstavljajo zgled ter upanje nadaljnjemu globalnemu razvoju.

6 SKLEP

V 20. stoletju se je končno izkazalo, da narava ni ustvarjena le za potrebe in interese človeka. Človek se mora zavedati, da ni središče Zemlje, temveč le sestavni del potekajočega stvarstva (Klopčič 2000, 75). V 21. stoletju prihaja v človeško zavest dejstvo, da je narava sodnik, ki kot zadnja odloča o usodi življenja na Zemlji. Kirn (2004, 12) poudari, da je temeljni cilj ekoloških in okoljskih⁷¹ raziskovanj ponuditi odgovor na vprašanje, kako naj ljudje sobivajo z naravo, ne da pri tem ogrozili njenih strukturalno–funkcionalnih lastnosti, s tem pa tudi lastne trajne eksistence. Zdi se, da narava z neko udarno katastrofo z lahkoto zavlada in pokaže moč nad človeškim znanjem ter »rešitvami«, kako se ji s pomočjo tehnologij upreti. Človek si je skozi pretekla obdobja skušal naravo podrediti, vendar se le–ta z večjo močjo bori za svoj položaj oz. neodvisno mesto. Govorim o človeku kot majhnemu delu vsemogočne narave, ali kakor pravi Makarovič (2011, 1369): »Današnja ekološko krizo lahko razumemo kot revolucionarno situacijo, in to še dosti globljo, kot si jo je zamišljal Marx. Sedaj namreč ne gre več samo za odnos med človekom in človekom, temveč za človekov odnos do narave, od katere živi človeštvo kot celota ... « Tradicionalna etika, pri kateri je bil v ospredju odnos človek/človek resnično ne obvelja več. Nastopilo je obdobje, v katerem je prednostna naloga človeštva etična koeksistenca (Ošlaj) z naravo.

V uvodu sem utilitaren odnos samooskrbnega kmečkega prebivalstva do narave označila za problematičnega v družbi trajnostnega razvoja, kjer so v ospredju ekološka in okoljska paradigma ter ekološko kmetijstvo, ki skuša zmanjšati nizko stopnjo lokalne samooskrbe s povečanjem naravno pridelane, kakovostne, predvsem pa varne hrane. V nadaljevanju sem največ pozornosti namenila ravno utilitarni vlogi samooskrbnih hribovskih kmetov do narave. Zanimalo me je, kako dojemajo naravo, seveda ob vsakodnevnem kmečkem delu, in v kolikšni meri se zavedajo svoje uporabne, a še dokaj nevidne vloge. Izkazalo se je, da njihov odnos do narave še zdaleč ni »problematičen«, ampak nasprotno – gre za igro utilitarnega sodelovanja, kjer človek/kmet ni ne zmagovalec ne poraženec, z naravo zgolj **sobiva**.

V teoretskem delu sem se najprej osredotočila na odnos človeka do narave skozi tri obdobja (predmoderna, moderna in post/moderna oz. sodobna družba). Izpostavila sem, da sodobna definicija narave vsebuje človekovo sodelovanje, predvsem ohranjanje, negovanje in

⁷¹ *Ekološki* danes pokriva naravoslovno biološko področje, družbene, kulturne in tehnične vidike razmerij človeka z naravo. *Okoljski* zaobseže raziskovanje antropogenih vzrokov sprememb v okolju in naravi, sanacijske ter preventivne ukrepe in aktivnosti (Kirn 2004, 11).

primerno okoriščanje. K tej razlagi sem dodala še prvobitnost narave. Po mnenju Kirna (2004) človek prvotno izhaja iz narave in je zato samo del narave, ki mu daje potreben življenjski prostor ter snovi za preživetje. Toda v vsakem družbenozgodovinskem obdobju si človek naravo različno praktično prisvaja ter jo spreminja z znanjem, tehnologijo, ekonomijo in kulturo (praktični pomen) (Kirn 2004, 15). Zapisala sem, da se mora človek spremembam naravnega sveta prilagajati in z naravo »sprejemati primerne dogovore«. Pri tem sem opozorila na nekatere sodobne znanstvenike, kot je npr. Fuller (2011), ki s tezo o človečnosti 2.0 človeka precej oddaljuje od narave.

V nadaljevanju sem nekaj pozornosti namenila odnosu sodobne pluralne družbe do narave. Sodobna ekologija temelji na strahu človeka za lastno preživetje. Človek skuša naravi priskrbeti zavezujočo teoretsko–etično podlago, vendar strahu kot primarnega motiva za svoje početje ne more prikriti (Ošlaj 2000). Vprašanje *živeti* se je spremenilo v vprašanje, *kako preživeti*. Odgovor se skriva v spremenjenem odnosu do narave. K nujnim izzivom sodobne družbe pa spadajo tudi vprašanja duhovne orientacije (Berger in Luckmann 1999), ki so povezana z dožemanjem narave. V zvezi s tem Kirn (2004, 158) opozarja na eno zelo pomembno stvar – ne smemo pozabiti, da obstoječi način življenja (vključno s sedanjimi družbenimi razmerami) in njemu ustrezajoče razumevanje narave nista dve vzporedni, ravnodušni zadevi, ampak se vzajemno pogojujeta in vzdržujeta. Duhoven odnos do narave ni več mogoč v dobi profitništva, porabništva, potrošništva in obstoječih družbenih odnosov (prav tam). To pa ne pomeni, da lahko antropocentričen oz. instrumentalen odnos do narave še naprej prevladuje. Brez vrednotne reforme oz. ekocentričnega razumevanja narave se ne bodo mogli uresničevati cilji trajnostnega razvoja.

Med t.i. trajnostne alternative sem umestila podeželje, ki je zaznano kot ruralna idila v stiku z neokrnjeno naravo, ter kmetijstvo, ekološko in samooskrbno. Izpostavila sem prednosti in pomen. V empiričnem delu sem se lotila poglobljenega raziskovanja utilitarnega odnosa samooskrbnega hribovskega kmeta do narave. Prišla sem do spoznanja, da tovrsten odnos vsebuje določene elemente antropocentrizma. Kako naj človek (predvsem pa kmet) sploh preseže instrumentalnotehnični oz. antropocentrični odnos do bivajočega, če ta izhaja iz strukture njegovega vsakdanjega življenja, poudarja Heidegger (Kirn 2011, 1125). Instrumentalna aktivnost je temeljni način »biti v svetu« (sploh pri kmečkem prebivalstvu), ni pa edina sestavina utilitarnega odnosa. Tovrsten odnos vključuje tudi razsežnosti

ekocentrizma, kar sem zaznala pri obravnavanem samooskrbnem prebivalstvu hribovskih kmetij.

Človekova koeksistenca z naravo je nujna pri udejstvovanju trajnostnega razvoja družbe. Ker človek živi v naravi in od narave, je z njegove strani nujno potrebno spreminjanje in varovanje narave ter obenem omejitve njegove središčnosti. Človeška središčnost mora vključevati ekosrediščnost, ki človeka ne izključuje, saj je bil in bo vedno njegov specifični, integralni del. »Oba, ekocentriem brez upoštevanja človeka in antropocentriem brez upoštevanja narave, sta uničujoča do človeka« (Kirn 2012, 143).

Svoja praktična razmerja z naravo človek zajame in izrazi spoznavno ter vrednotno. Narava/okolje je nujna predpostavka človekove proizvodnje, potrošnje in blaginje. Zlasti ima v tem pogledu pomembno vlogo biotska pestrost. Narave, ekosistemskih dobrin in storitev ni mogoče nadomestiti s človeško narejenim kapitalom in je zato napačna ideja »šibke trajnosti«. Koncept trajnostnega razvoja končuje novoveško zgodbo izključitve narave iz proizvodnje in družbe sploh, toda uveljavlja se premalo politično in ekonomsko radikalno, celostno in pravočasno, da bi lahko predstavljal izhod iz razraščajoče ekosocialne krize človeštva (Kirn 2012, 207).

Za prehod k družbenoekološki trajnostni paradigmi bodo potrebne velike miselne in praktične družbenotehnične spremembe. Rešitev je v soobstoju ekocentrične razsežnosti antropocentrizma in antropocentrične razsežnosti ekocentrizma. Kot pomembno in svojevrstno trajnostno alternativo izpostavljam samooskrbno prebivalstvo hribovskih kmetij. Menim, da utilitarni odnos teh kmetov do narave bistveno prispeva k samoobnavljanju in varovanju ekološkega ravnovesja, pri čemer se kažejo razsežnosti etike antropocentrizma in ekocentrizma. Zaradi visoke stopnje biotske raznovrstnosti, pestrosti habitatov in posebnosti slovenske krajine (kmetijske in kulturne) prevladuje potreba po ohranjanju teh danosti tudi v prihodnje. To naj bi bilo možno doseči z uporabo okolju prijaznih kmetijskih tehnologij in ohranjanjem kmetijske dejavnosti v območjih, kjer obstaja nevarnost opuščanja in zaraščanja (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano 2007, 10). Med samooskrbnim kmečkim prebivalstvom pa je zaznati še eno bistveno sestavino nadaljnega družbenoekološkega obrata k ekosocialni trajnostni družbi, in sicer tradicionalno–kolektivno vzajemnost, ki pripomore k skupnemu sodelovanju in krepitvi socialno–kulturnih vezi.

7 LITERATURA

1. *Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015 (ANEK)*. 2005. Dostopno prek: http://www.itr.si/uploads/LZ/_c/LZ_cC-8sfhhyw1OsfUnLQ/ANEK_Slovenija.pdf (20. april 2013).
2. Anko, Boštjan, Nevenka Bogataj in Matjaž Mastnak. 2009. *Berilo o trajnosti*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
3. Barbič, Ana. 2005. *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.
5. --- 2006. *Liquid fear*. Cambridge, Malden: Polity.
6. --- 2008. *Identiteta: pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba/* cf.
7. Beck, Ulrich, Anthony Giddens in Scott Lash, ur. 1994. *Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.
8. Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
9. --- 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
10. Berger, Peter L. in Thomas Luckmann. 1999. *Modernost, pluralizem in kriza smisla: orientacija modernega človeka*. Ljubljana: Nova revija.
11. Bhopal 20 let po tragediji s plinom. 2005. *Delo*, 25. april. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/4363> (17. januar 2013).
12. Bocoock, Robert. 1993. *Consumption*. London, New York: Routledge.
13. Bogataj, Nevenka. 2010. Lastnice gozda kot prezrt zgled: prispevek k celovitejšemu razumevanju starih ljudi v Sloveniji. *Kakovostna starost* 13: 38–49.
14. Borovnik, Monika. 2010. *Vpliv Rudnikov svinca in topilnice Mežica na lokalno družbeno okolje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Borovnik, Monika, Maja Koren, Maruša Ramšak, Jolanda Rihter Pikl in Leonida Strmšek. 2013. *Analiza stanja in nekatere (ne)izkoriščene možnosti tržnih ekoloških kmetij Savinjske in Koroške regije*. Velenje: Visoka šola za varstvo okolja.
16. Braidotti, Rosi. 1999. Predavanje in pogovor. V *Feminizem/mi za začetnice/ke, Mesto žensk*, ur. Ljubljana: Založba/* cf.
17. Campbell, Colin. 2001. *Romantična etika in duh sodobnega porabništva*. Ljubljana: Studia humanitatis.

18. CliffsNotes. *Life and background of Thoreau*. Dostopno prek: <http://www.cliffsnotes.com/literature/t/thoreau-emerson-and-transcendentalism/henry-david-thoreau/life-and-background-of-thoreau> (14. junij 2013).
19. --- *Thoreau, Emerson, and Transcendentalism: Emerson's »Nature«*. Dostopno prek: <http://www.cliffsnotes.com/literature/t/thoreau-emerson-and-transcendentalism/emersons-nature/summary-and-analysis> (14. junij 2013).
20. Čas, Bojan. 2004. Fenomenološka sociologija: konstrukcija družbenega življenja – fenomenologija družbenega sveta. *Družboslovne razprave* 20 (45): 81–85.
21. Debord, Guy. 1999. *Družba spektakla; Komentarji k družbi spektakla; Panegirik*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
22. Demeter. *Biodinamika*. Dostopno prek: http://www.demeter.si/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=26 (24. april 2013).
23. 10 največjih ekoloških katastrof vseh časov. 2010. *DNE*, 7. maj. Dostopno prek: <http://dne.ena.com/E-svet/E-druzba/10-najvecjih-ekoloskih-katastrof-vseh-casov.html> (17. januar 2013).
24. Drevenšek, Mojca. 2002. O socioloških izhodiščih okoljskih odnosov z javnostmi. *Teorija in praksa* 39 (5): 827–838.
25. Eder, Klaus. 1996. *The social construction of nature*. London: SAGE.
26. Ehrlich, Paul R. 1971. *The population bomb*. London: Ballantine/Friends of the Earth Book.
27. Emerson, Ralph Waldo. 1849. *Nature: Addresses/Lectures*. Dostopno prek: <http://www.emersoncentral.com/nature1.htm> (14. junij 2013).
28. Fuller, Steve. 2011. *Humanity 2.0: what it means to be human past, present and future*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
29. *Geopedia*. Dostopno prek: http://www.geopedia.si/#T105_x499072_y112072_s9_b4 (28. avgust 2013).
30. Gjerkeš, Tomislav. *Permakultura*. Dostopno prek: <http://www.naravnagradnja.com/sistemi/permakultura/> (30. april 2013).
31. Hannigan, John A. 2005. *Environmental sociology: a social constructionist perspective*. London, New York: Routledge.
32. Heidhues, Franz in Michael Brüntrup. 2002. Subsistence Agriculture in Development: Its Role in Processes of Structural Change. V *Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to break a vicious circle?* ur. Steffen Abele in Klaus Frohberg, 1–27. IAMO: Institut für Agrarentwicklung in Mittel und Osteuropa.

33. Hočevar, Marjan, Drago Kos, Jan Makarovič, Franc Trček, Janez Štebe in Matjaž Uršič. 2004. *Vrednote prostora in okolja: 3. fazno in končno poročilo. Sumarnik javnomnenjske raziskave – ankete in interpretacija rezultatov*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo.
34. Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization: cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton (New Jersey), Chichester: Princeton University Press.
35. Inštitut za trajnostni razvoj. *Ekološko kmetijstvo in ekoživila*. Dostopno prek: http://www.itr.si/eko-portal/ekokmetijstvo_je (24. april 2013).
36. Istenič, Radko, Oton Gortnar in Andrej Stritar, ur. 1996. *Černobil: nesreča, posledice in nauki*. Ljubljana: Društvo jedrskih strokovnjakov Slovenije.
37. Jakupović, Esad. 2007. *Prihaja človek 2.0*. Dostopno prek: http://www.mojmikro.si/geekfest/pogled_naprej/prihaja_clovek_2_0 (30. oktober 2013).
38. Jeraj, Josip. 1933. *Naša vas: oris vede o vasi*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
39. Jerman, G. 2013. *Into the Wild (2007)*. Dostopno prek: <http://desetaumetnost.wordpress.com/2013/03/26/into-the-wild/> (30. marec 2013).
40. Johnston, Adrian. 2011. Le šibka narava: substance in subjekt v Heglovi filozofiji. *Filozofski vestnik* 3: 117–135.
41. Jones, Pip. 2003. *Introducing social theory*. Oxford: Polity Press.
42. Kirn, Andrej. 1992. *Ekološka (okoljska) etika*. Maribor: Aram.
43. --- 2000. Trajnostni razvoj in rizična družba. *Teorija in praksa* 37: 797–806.
44. --- 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
45. --- 2011. Heidegger in naraščajoča sodobna družbeno–ekološka kriza. *Teorija in praksa* 48: 1095–1137.
46. --- 2012. *Družbenoekološki obrat ali propad*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
47. Kladnik, Drago in Marjan Ravbar. 2003. *Členitev slovenskega podeželja: (prispevek k usmerjanju skladnega regionalnega razvoja)*. Ljubljana: Založba ZRC.
48. Klemenčič, Marijan. 2006. *Razvojne strukture slovenskega podeželja*. Dostopno prek: www.stat.si/doc/sosvet/sosvet_18/sos18_s568-2006.doc (15. marec 2013).
49. Klemenčič, Vladimir. 2002. Procesi deagrarnizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. V *Podeželje na prelomu tisočletja: problemi in izzivi*, ur. Marijan M. Klemenčič, 7–21. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete.

50. Klopčič, Vesna. 2000. Biti človek – v sobivanju z naravo. *Časopis za kritiko znanosti* 28: 65–83.
51. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. *Kmetijstvo na Slovenskem*. Dostopno prek: <http://www.kgzs.si/gv/kmetijstvo.aspx> (25. april 2013).
52. Ko narava sprosti svoj bes: najhujše naravne katastrofe. 2008. *Dnevnik*, 12. maj. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/magazin/znanost-in-tehnologija/318691> (6. januar 2013).
53. Kopeva, Diana in Nivelin Noev. 2003. Subsistence Farming in Bulgaria: Between Tradition and Market Requirements. V *Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to break a vicious circle?* ur. Steffen Abele in Klaus Frohberg, 133–147. IAMO: Institut für Agrarentwicklung in Mittel und Osteuropa.
54. Kos, Drago. 1997. Refleks(iv)no dojemanje ne–varnosti. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (183): 93–106.
55. --- 2011. Narava, modernost, urbanost. *Teorija in praksa* 48: 1156–1166.
56. Kovač, Bogomir. 2009. *Alternativa*. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/tehdnik/200941/alternativa> (28. april 2013).
57. Kovačič, Matija. 1983. *Tipi kmetij v Sloveniji in njihove značilnosti*. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije.
58. --- 1995. Idejne in teoretske osnove za razvoj podeželja. V *Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji*, ur. Matija Kovačič, 3–20. Ljubljana: Bori.
59. --- 2003. *Turizem v razvoju podeželja in prispevek mladih*. Dostopno prek: www.ds-rs.si/dejavnost/posveti/posvet_16122003/Kovacic.doc (12. februar 2013).
60. Krajnc, Jože. 2000. Pohorje, prelep planinski raj. V *Hvalnica Pohorju: zbornik*, ur. Anton Gričnik, 101–126. Zreče: Občina.
61. Kronlid, David. 2003. *Ecofeminism and Environmental Ethics: An Analysis of Ecofeminist Ethical Theory*. Uppsala: Uppsala University.
62. Kurdija, Slavko. 2000. *Družbene identitete in pomen potrošnje: potrošnja kot produkcija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
63. Kutin Slatnar Barbara, Aleš Krajnc, Enisa Lojović Hadžihasanović in Aleš Stele. 2012. *Popis kmetijstva 2010*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
64. Latouche, Serge. 2009. *Preživeti razvoj*. Ljubljana: Založba/*cf.
65. Lukšič, Andrej A. 1999. *Rizična tehnologija: izziv demokraciji: k politični ekologiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani: Inštitut za ekologijo.

66. Luthar, Breda. 2002. Homo ludens–Homo šoper. V *Cooltura: Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 245–263. Ljubljana: Študentska založba.
67. Makarovič, Jan. 2011. Iz zgodovine veselja v prihodnost človeštva. *Teorija in praksa* 48: 1356–1371.
68. Malnar, Brina. 2002. Ekološke orientacije – trajne vrednote ali prehodni preplahi? *Družboslovne razprave* 18 (39–40): 11–34.
69. Malthus, Thomas Robert. 1982. *An essay on the principle of population*. London; Melbourne; Toronto: Dent.
70. Marx, Karl. 1844. *Odtujeno delo*. Dostopno prek: http://www.marxists.org/slovenian/marx-engels/1844/rokopisi/odt_delo.htm (9. december 2012).
71. Mill, John Stuart. 2003. *Utilitarizem in O svobodi*. Ljubljana: Krtina.
72. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije. 2007. *Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja 2007–2013*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/PRP/NSN_-_potrjena.pdf (25. april 2013).
73. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije. *Kmetijska zemljišča*. Dostopno prek: http://www.mko.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijstvo/kmetijska_zemljisca/ (24. april 2013).
74. --- 2013. *Analiza stanja ekološkega kmetovanja*. Dostopno prek: http://www.mko.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijstvo/ekolosko_kmetovanje/analiza_stanja_ekoloskega_kmetovanja/ (25. april 2013).
75. Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. 2002. *Slovenski prostor 2020: Kmetijstvo in prostorski razvoj Slovenije: zasnova*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/prostor_slo2020/4_3_dokument.pdf (25. april 2013).
76. Mol, Arthur, P. J. in Gert Spaargaren. 1994. Konec narave – narava v okolju reflektivne moderne. *Časopis za kritiko znanosti* 22: 199–218.
77. Nagel, Thomas. 2007. Panpsihizem. V *Narava mentalnih pojavov*, ur. Olga Markič in Janez Bregant, 229–241. Maribor: Aristej.
78. *Nizka*. Dostopno prek: <http://www.obcina-recica.si/?q=content/nizka> (2. februar 2013).
79. Odbor za kmetijstvo in razvoj podeželja. 2013. *Osnutek dnevnega reda*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&reference=AGRI-OJ-20130529-1&format=XML&language=SL&secondRef=01> (21. junij 2013).

80. Omladič, Luka. 2000. Ljubezen do narave skozi »ekološki paradoks«. *Časopis za kritiko znanosti* 28: 55–64.
81. *Opis območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/PRP/dec09/Priloga_3.pdf (5. maj 2013).
82. Ošljaj, Borut. 2000. *Človek in narava*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
83. *Permaculture*. Dostopno prek: <http://www.permaculture.org/nm/index.php/site/index/> (30. april 2013).
84. Perpar, Anton in Matija Kovačič. 2002. Typology and development characteristics of rural areas in Slovenia. V *Podeželje na prelomu tisočletja: problemi in izzivi*, ur. Marijan M. Klemenčič, 85–99. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete.
85. Perpar, Anton. 2003. Primerjava ekonomsko–socialnih, demografskih in socioloških značilnosti slovenskega podeželja. V *Slovensko kmetijstvo in Evropska unija*, ur. Stane Kavčič, Emil Erjavec in Aleš Kuhar, 191–206. Ljubljana: Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije – DAES.
86. Petelin, Gašper. 2010. *Obseg samooskrbne pridelave na vzorcu kmetijskih gospodarstev in tipologija samooskrbnih kmetijskih gospodarstev v Sloveniji*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: Oddelek za zootehniko.
87. Plut, Dušan. 2011. Planetarni ekosistem in Slovenija kot žrtveni ovci razvojnega modela trajne rasti. *Teorija in praksa* 48: 1139–1155.
88. Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
89. Rozman, Aleš. 2012. *Najhujše naravne katastrofe*. Dostopno prek: <http://ciklon.si/stran/?p=3711> (6. januar 2013).
90. Simmel, Georg. 1998. Moda. *Časopis za kritiko znanosti*, 26 (189): 241–259.
91. Slabe, Anamarija, Aleš Kuhar, Luka Juvančič, Ariana–Lucija Tratar–Supan, Barbara Lampič, Jure Pohar, Maja Gorečan in Urška Kodelja. 2010. *Analiza stanja in potencialov za rast ponudbe ekoloških proizvodov v luči doseganja ciljev Akcijskega načrta za razvoj ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Inštitut za trajnostni razvoj.
92. Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2013. *Artefakt, arteficialen*. Dostopno prek: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=artefakt&hs=1 (20. december 2012).
93. --- 2013. *Utilitarizem*. Dostopno prek: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=utilitarizem&hs=1 (21. december 2012).

94. *Slovenia.info*. Dostopno prek: http://www.slovenia.info/?podezelje_1=984&lng=1 (13. februar 2013).
95. *Sociologija*. Dostopno prek: <http://www.sociologija.si/osebje/drago-braco-rotar/> (15. marec 2013).
96. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno prek: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (27. april 2013).
97. --- 2011. *Svetovni dan hrane 2011*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4258 (25. marec 2013).
98. Šifrer, Andrej. *Gorska roža*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=BLbuc06oRNk> (28. avgust 2013).
99. Štupar, Boris. 2009. *Čadrg – ekološka vas nad sotesko Tolminke*. Dostopno prek: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/46927/> (27. april 2013).
100. Tasi, Alja. 2009. *Sepp Holzer, čudežni kmet*. Dostopno prek: <http://aljatasi.com/2009/08/sepp-holzer-cudezni-kmet/> (29. marec 2013).
101. Terensko delo. September 2011 – september 2013. *Izvajanje metode opazovanja z udeležbo na izbranih samooskrbnih kmetijah hribovskih predelov jugozahodnega Pohorja*.
102. Terensko delo. Oktober 2012 – avgust 2013. *Opravljanje intervjujev na izbranih samooskrbnih kmetijah hribovskih predelov jugozahodnega Pohorja*.
103. *The preparation station*. Dostopno prek: <http://www.thepreparationstation.com/2011/krameterhof-sepp-holzers-permaculture-paradise/> (29. april 2013).
104. Thoreau, Henry David. 1854. *Walden*. Dostopno preko: <http://thoreau.eserver.org/walden00.html> (14. junij 2013).
105. *Turistične kmetije*. Dostopno prek: <http://www.turisticnekmetije.si/> (13. februar 2013).
106. Uršič, Matjaž in Marjan Hočevar. 2007. *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
107. Vogrinc, Janez. 2008. *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
108. Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike/Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba/* cf.
109. *We are change Austria*. Dostopno prek: <http://wearechangeaustria.wordpress.com/sepp-holzer/> (29. april 2013).

110. World Commission on Environment and Development. 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common future*. Dostopno prek: http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf (28. februar 2013).
111. Wulf, Andrea. 2013. A Man for All Seasons. *The New York Times*, 19. april. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2013/04/21/books/review/a-man-for-all-seasons.html?_r=2& (14. junij 2013).
112. Zavrl, Nace. 2012. *Fotografije s terena*.
113. --- 2013. *Fotografije s terena*.
114. Zdešar, Aleš. 2009. *Na Tolminskih planinah*. Dostopno prek: <http://www.fotogaja.si/?p=2270> (29. april 2013).
115. Zepan, Matjaž Bogdan. 2013. *Taoizem*. Dostopno prek: http://www.duhovnost.eu/sl/Taoizem/Taoizem_1/ (6. december 2012).
116. Žakelj, Viktor. 2011. Čas je za ekosocializem? *Teorija in praksa* 48: 1312–1325.

PRILOGA A: Primera sonaravnega kmetovanja

Priloga A.1: Sepp Holzer

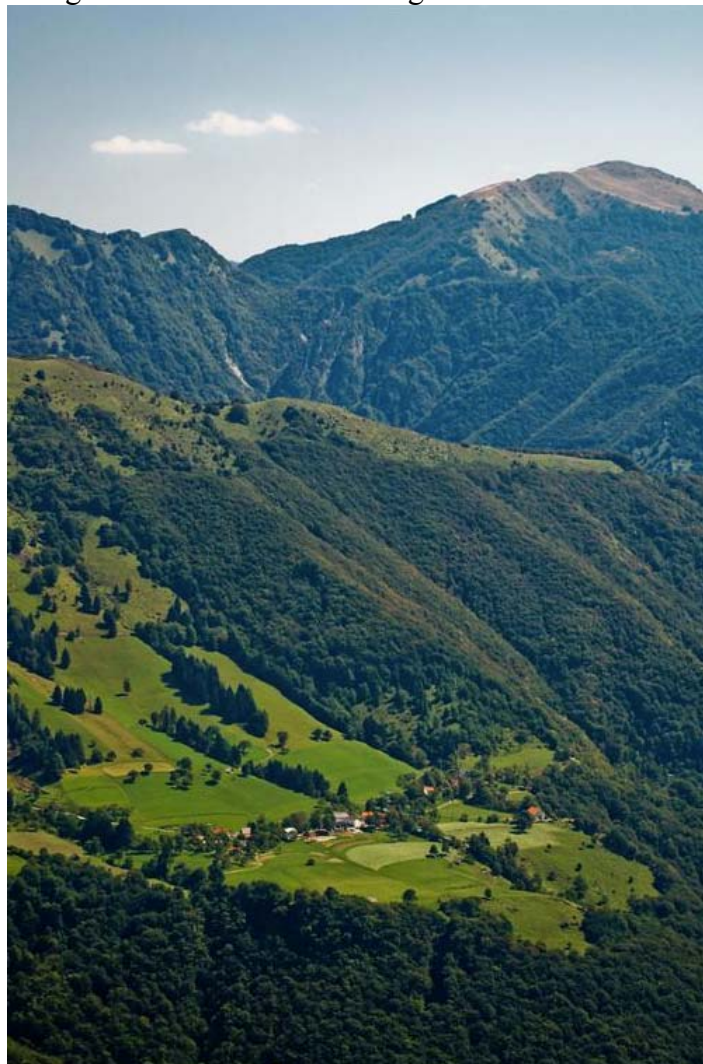
Vir: We are change Austria.

Priloga A.2: Krameterhof

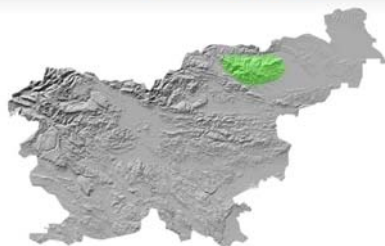
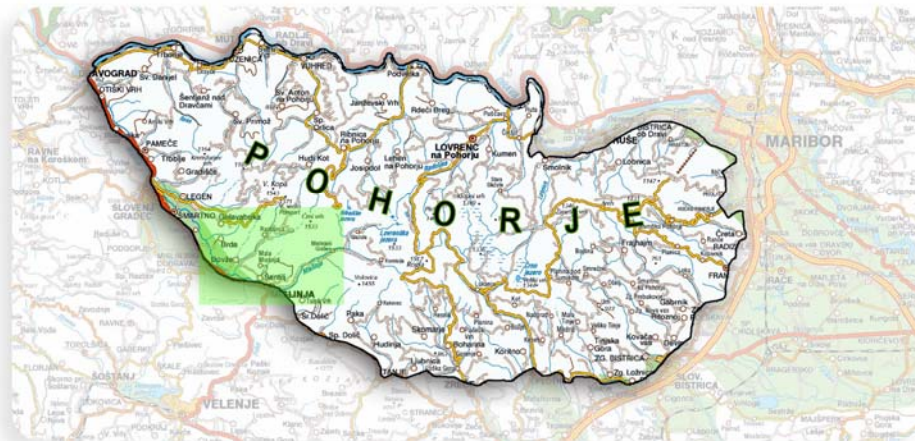
Vir: The preparation station.

Priloga A.3: Ekološka vas Čadrg

Vir: Zdešar (2009).

PRILOGA B: Prikaz območja raziskovanja

Vir: Geopedia.

PRILOGA C: Vprašalnik

I. SKLOP: ŽIVLJENJE NA KMETIJI

1. Koliko časa obstaja vaša kmetija?

Kdo jo je v preteklosti upravljal? Na kakšen način?

2. Ste ohranili kakšno posebnost iz preteklosti (objekti, predmeti ipd.)?

3. Koliko časa kmetujete vi osebno?

Kdaj in kako ste začeli?

Je bilo takrat težje kmetovati kot danes?

4. Koliko članov šteje vaša družina danes?

5. Katere so prednosti in katere slabosti življenja na kmetiji, na podeželju?

Menite, da je oddaljenost od središča prednost ali problem?

6. Ste kje drugje zaposleni ali ste kdaj bili?

Počnete še kaj poleg kmetovanja?

7. Kako bi opredelili glavno pridelovalno dejavnost?

Pridelujete zgolj samooskrbno? Kaj si predstavljate pod pojmom samooskrbnost?

8. Ali menite, da gre pri vas tradicionalno kmetovanje, ki ga ohranjate in vodite naprej, ali za bolj sodobno obliko kmetijstva (trženje, uporaba mehanizacije)?

9. Koliko hektarov imate?

(travniki, pašniki, njive, sadovnjaki, vrtovi skupaj in gozd posebej)

II. SKLOP: DELO IN MEDSEBOJNA POMOČ

10. Kaj vse počnete na kmetiji?

Kako poteka vaš dan?

S čim imate največ dela?

Kaj vse vam uspeva na kmetiji?

11. Vam kdo pomaga pri kmetovanju?

Kako si razdelite delo?

12. Je kakšno delo, za katerega bi rekli, da je težavno ali da ga ne marate?

13. Si pomagata s sodobno kmetijsko mehanizacijo ali obdelujete kmetijske površine zgolj ročno?

14. Ali vam delo na kmetiji dopušča svobodo na svoj način?

Menite, da lahko vse počnete po vašem lastnem načrtu?

Se počutite varnega?

15. Ali delo na kmetiji opravljate z veseljem?

16. Bi raje opustili kmetovanje ali se preusmerili v kakšno drugo dejavnost kot pa sprejeli neko tvegano odločitev?

17. Se vam stroški na kmetiji pokrijejo?

Imate pozitivno bilanco?

18. Se udeležujete kakšnih izobraževanj, tečajev iz kmetijstva, morda na tema naravovarstva?

Mogoče vi izobražujete druge?

Vam je to zanimivo? To radi počnete?

19. Ste v kakem društvu na temo kmetijstva?

20. Bi želeli kdaj tržiti s svojimi pridelki, spretnostmi, znanjem o kmetovanju?

Bi radi, da ljudje poiščejo vaše nasvete, strokovno znanje?

21. Imate veliko stika z ljudmi, sosedi?

Si med seboj pomagata?

Pride, kdaj kdo po kakšen kmetijski nasvet?

III. SKLOP: SODOBNA DRUŽBA IN NARAVA

22. Ali človek danes preveč posega v naravo?

Si sodobna družba naravo preveč prisvaja?

23. Kje je tista meja, do koder lahko človek poseže v naravo in si vzame dobrine?

Kaj je po vašem mnenju še sprejemljivo?

24. Se vi čutite z naravo močno povezanega ali vam narava predstavlja zgolj sredstvo za preživetje?

Vam pomeni to, da ste v naravi, da delate zunaj, več kot samo delo?

Ali gre občutite tudi notranje zadovoljstvo, mir, svobodo?

25. Ali imate na kmetiji oz. zunaj, v naravi, kakšen predel, kamor še posebej radi zahajate?

Ali imate kakšno razgledno točko? Kje in zakaj?

Vas to sprosti? Se spočijete? Ste bolj mirni?

26. Raste na vaši zemlji kakšno posebno drevo ali kakšna pomembna rastlina?

Katera in kakšen je vzrok pomembnosti? Od koga ste to izvedeli?

27. Je na vaši kmetiji morda kakšna redka ali ogrožena žival?

28. So še kakšne druge pomembne naravne umetnine v vaši bližini, ki se vam zdijo lepe?

(objekti nežive narave)

29. Menite, da ljudje danes vedno bolj iščejo stik z naravo?

Se bodo selili nazaj na podeželje?

Bo rasla ekološka zavest?

IV. SKLOP: PRIHODNOST KMETIJE IN SAMOOSKRBNEGA HRIBOVŠKEGA KMETIJSTVA

30. Kakšna je prihodnost vaše kmetije?

Boste povečali obseg kmetovanja, pridelovanja?

Boste kaj investirali, izboljšali?

Razmišljate o nakupu, prodaji zemlje?

31. Imate prevzemnika?

32. Ste zadovoljni z rezultati, ki jih daje kmetija?

33. Je tradicionalno oz. samooskrbno kmetijstvo ena izmed alternativ, ki je trajnostno naravnana in daje naravi možnost samoobnavljanja?

Ali bodo samooskrbne kmetije ostale v ozadju in bo šel razvoj kmetijstva bolj v smer ekološko tržnega kmetovanja?

Spol: M ali Ž

Starost: _____

Kakšna je vaša izobrazba?

1. OŠ
2. nižja strokovna ali poklicna šola
3. srednja šola
4. višja ali visoka šola

Kakšen je vaš status?

1. zaposlen/a
2. aktiven/a kmet/ica (zaposlen/a na kmetiji)
3. gospodinja
4. upokojenec/ka (tudi kmečki upokojenec/ka)
5. študent/ka, dijak/inja
6. brezposeln/a (samo registrirani na Zavodu za zaposlovanje)
7. drugo: _____

Nadmorska višina kmetije: _____

Kraj in datum intervjuja: _____

Trajanje intervjuja: _____

PRILOGA Č: Slovarček koroških besed

ahtati	paziti
avžnga	kmetija
bajta	hiša
bek	vstran
bica	babica
boh	bog
bolen	bolan
čul/a	slišal/a
dir/a	katera/i
dirokrat bolj	vedno bolj
dlih	ravno
dousale	dol
dreč	spet
dumo	domov
enga	enega
fadirbana	uničena
fejst	zelo
galama	hrup
garale	tam gor
goša	gozd
gratali	postali
gr	gor
guno	senik
jet	iti
js	jaz
kadavno	davno tega
kaker	kakor
kek	koliko
keda	kdaj
kk	kako
kop	skupaj
lah	lahko
ledina	breg
letami	(pred) leti

mago	moral
mre	mora
nem	ne bom
nikakar	nikakor
ntre	znotraj
nucali	potrebovali
očjo	hočejo
okol'n'okolo	okrog in okrog
odmeknjen	odmaknjen
od nikeda	od nekdej
pobaše	pobere
po poli	po polju
svene	svinja
šajtrga	samokolnica
šiht	služba
štak/tk	tako
štala	hlev
što/tto/tte	to/te
takegale	takšnega
tavne	tam
teda	tedaj
teko	toliko
tkle	takole
tk'l'tk	tako ali drugače
tot	tu
tstga	tistega
tsto	tisto
usput	mimogrede
v'lkokaj	marsikaj
v'lkoke	marsikje
v'lko	veliko
vonta	ven
zmerm	zmeraj

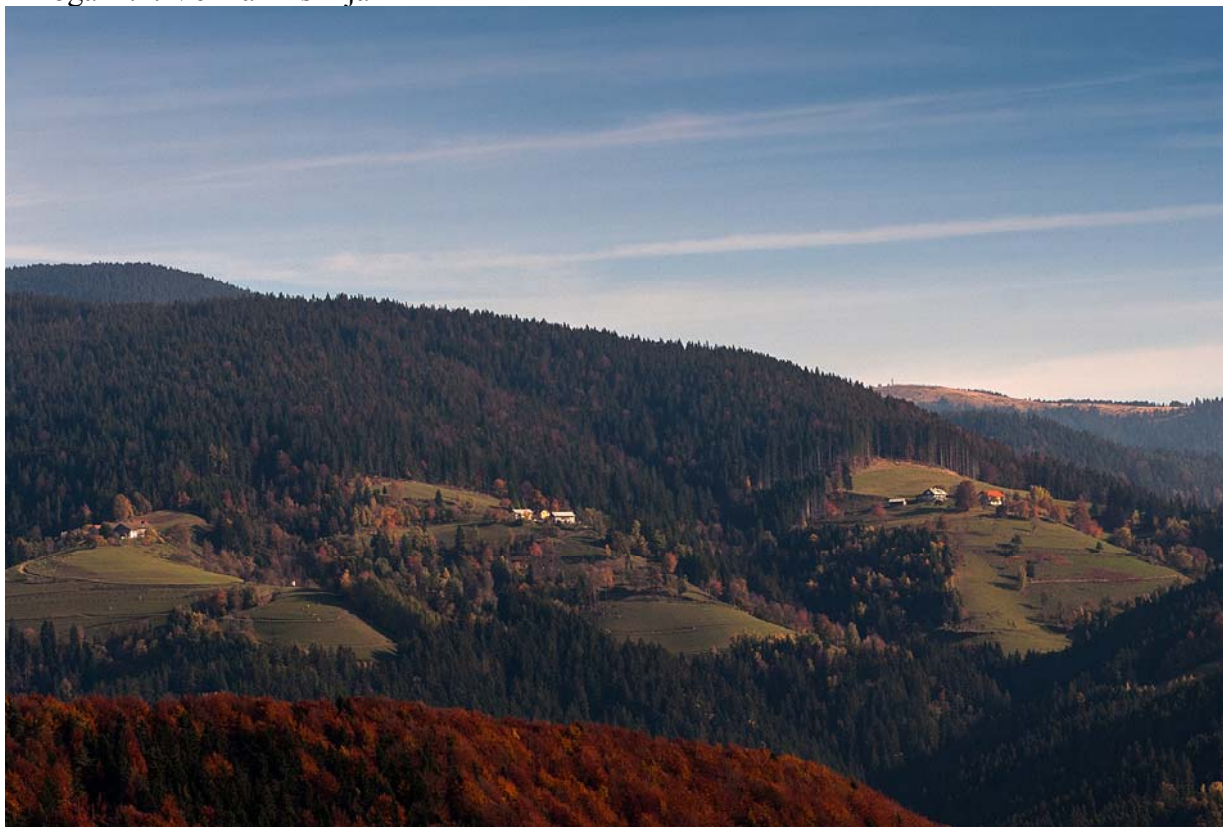
PRILOGA D: Fotografije s terena

Priloga D.1: Zgornja Razborca in Golavabuka

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.2: Velika Mislinja

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.3: Celki pod Veliko Kopo

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.4: Samotna hribovska kmetija (1087 m)

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.5: Mala Mislinja (1007 m)

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.6: Golavabuka (924 m)

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.7: Košnja

Vir: Zavrl (2012).

Priloga D.8: Kosci

Vir: Zavrl (2012).

Priloga D.9: Spravilo sena

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.10: Plug ob njivi

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.11: Spravilo lesa

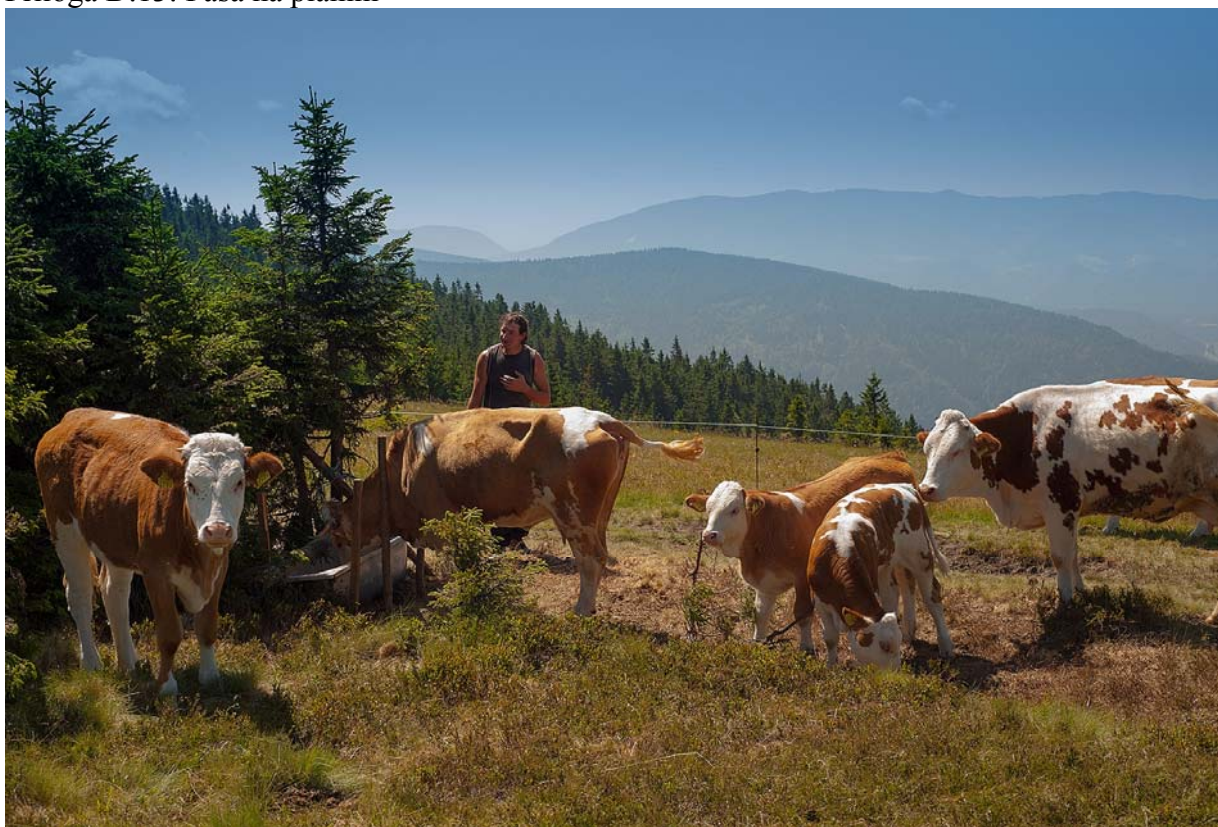
Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.12: Čreda ovc

Vir: Zavrl (2012).

Priloga D.13: Paša na planini

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.14: Na vrhu Velike Kope (1542,7 m)

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.15: Štefan med pogovorom

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.16: Zimska druženja

Vir: Zavrl (2013).

Priloga D.17: Sankanje

Vir: Zavrl (2013).